

Ihanteiden ja luokka-ajattelun rakentama

Työväenluokan yhteiskunnallinen asema Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa

Juho Kankare

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

KANKARE, JUHO: Ihanteiden ja luokka-ajattelun rakentama – Työväenluokan yhteiskunnallinen asema Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa

Pro gradu -tutkielma, 97 s., 1 liite.

Suomen historia

Huhtikuu 2022

Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan työväenluokalle arkkitehtien suunnittelemissa tilaratkaisuissa annettua yhteiskunnallista asemaa vuoden 1915 toteutumattomassa Munkkiniemi-Haaga-kaupunkisuunnitelmassa. Tutkimuksen lähtökohta on yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksessa vallitseva paradigma tiloista sekä ihmisten välisiä että ihmisten ja heidän ympäristönsä välisten suhteiden määrittäjänä. Työväen ja kaupunkihistorian tutkimuskenttiin lukeutuvassa tutkielmassa vertailevaa sisältöanalyysiä tutkimusmetodina käyttäen tarkastellaan suunnitelman eri mittakaavatasoilta löydettäviä tilaratkaisuja suhteessa sekä aikakauden kaupunki- ja asutosuunnittelun ihanteisiin että 1910-luvun Helsingissä olemassa olleisiin vastaavanlaisiin tilaratkaisuihin.

Tutkielmassa osoitetaan, että Munkkiniemi-Haagan työväenluokan yhteiskunnallista asemaa muokattiin tietoisesti arkkitehtien toimesta aikakauden suunnitteluihanteisiin pohjautuneiden kaupungin eri mittakaavatasoilta löydettävien tilaratkaisujen avulla. Tutkielman mukaan muutoksen taustalla vaikuttaneita ihanteita olivat puutarhakaupunki-ideologia, omakotiaate, porvarilliset asuntoihanteet ja reformistiset puistomallit. Näitä ihanteita yhdisti usko aikakauden liberalistisen ihanteeseen alati kehittyvästä ihmisestä, minkä takia Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näkivät tilaratkaisujensa tekevän työläisistä sekä fyysisesti että henkisesti terveitä arjen elämässään porvarillisia käytös- ja tapamalleja käyttäviä mallikansalaisia. Tutkielma osoittaa, että tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan elämäntyylisi olisi muistuttanut suomalaisen 1910-luvun porvarillisten luokkien elämää, jonka aikakauden valta- ja kulttuurieliittiin kuuluneet arkkitehdit näkivät ainoana legitiiminä elämäntyylinä.

Tutkielman kannalta keskeisimmäksi uudeksi havainnoksi työväenluokkaan painottaneen aiheajauksen myötä osoittautuu suunnitteluajakauden luokka-ajattelun systemaattinen vaikutus kaikilta Munkkiniemi-Haagan eri mittakaavatasoilta löydettäviin tilaratkaisuihin. Tutkimustuloksista esille nousee pohdinta muiden menneisyyden suomalaisten kaupunkisuunnitelmien tutkimisesta vastaavin tutkimusmenetelmin.

Asiasanat: Helsinki -- Munkkiniemi; Helsinki -- Haaga; arkkitehtuuri; kaupunkisuunnittelu; kaupunkihistoria; työväen historia; työväenluokka; Saarinen, Eliel; yhteiskunnallinen asema

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Työväen asemaa etsimässä toteutumattomasta kaupungista	1
1.2 Kirjassa kuvattu kaupunkisuunnitelma tutkimuslähteenä	10
1.3 Luokka ja kaupunki tutkimuskirjallisuuden valossa	15
2. Julkista elämää asemakaava-alueella	23
2.1 Luokkien jakama asemakaava-alue	23
2.2 Vehreät puistot ja kadut kasvattajina	33
2.3 Julkiset ja saavutettavat palvelut	40
3. Yksityistä elämää asuinalueilla	48
3.1 Omat kodit vuokrakasarmeista, rivitaloista tai huviloista	48
3.2 Kotipiha talouden ja terveyden turvana	56
3.3 Välttämättömien valintojen rivitaloasunto	63
4. Tilaratkaisuiden muuttama yhteiskunnallinen asema	71
4.1 Luokka-ajattelu muutoksen motiivina	71
4.2 Kaupunki ihanteellisine tiloineen aseman muuttajana	74
4.3 Muuttuneen aseman merkitys	78
Lähdeluettelo	81
Liitteet	98

MUNKKINIEMI-HAAGA

1. Johdanto

1.1 Työväen asemaa etsimässä toteutumattomasta kaupungista

Lokakuussa 1915 sai Suomen suuriruhtinaskunta uuden uutisaiheen. Tuolloin lehtien sivuilla samaan aikaan käynnissä olevan maailmansodan taisteluista tai konfliktin seurauksena kotimaan alati kasvavasta elintarvikepulasta kertovien uutisten rinnalle ilmestyi artikkeleita, joissa synkän nykytilanteen sijaan kuvailtiin Helsingin valoisaa tulevaisuutta.¹ Uuden uutisaiheen positiivisella luonteella lienee ollut vaikutus sen hitaaseen kulkuun, sillä koko mediatapahtuma sai alkunsa jo saman vuoden elokuussa Helsingin Ritarihuoneella järjestetyssä julkistustilaisuudessa.² Maayhtiö Ab M. G. Stenius Oy:n järjestämän tapahtuman pääpuhuja oli jo tuolloin niin kotimaisen kuin kansainvälisen yleisön tuntema suomalainen arkkitehti Eliel Saarinen (1873–1950), joka aikaisemmillä projekteillaan oli osoittanut arkkitehtuurin kyvyn muuttaa kaupunkia. Helsingin kohdalla muutos näkyi Saarisen kollegoidensa kanssa sen katukuvaan ennen vuotta 1915 suunnitteleminen Suomen kansallismuseon ja päärautatieaseman kaltaisten jugendtyylisten maamerkkien muodossa.³ Kuitenkaan Ritarihuoneella Saarinen ei puhunut kaupunkikuvan muutoksesta yhden kiinteistön tai korttelin skaalassa. Tilaisuudessa kaupunkisuunnittelijan ominaisuudessa hän esitteli työryhmänsä kanssa laatiman kokonaisen ja uuden kaupunkialueen kattaneen Munkkiniemi-Haaga-kaupunkisuunnitelman, jonka tarkoituksena oli aloittaa Helsingin muuttuminen tulevaisuuden ihanteelliseksi suurkaupungiksi.

Päätavoitteiltaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma oli yksinkertainen. Tekijöiden suunnitelmassa esittämien korkeimpien arvioiden mukaan vuoteen 1945 mennessä olisi silloisen Helsingin kaupungin ulkopuolisista Munkkiniemestä ja Haagasta ollut tarkoitus muodostua muuhun pääkaupunkiin tiiviisti yhteydessä ollut kaupunkialue yli 169.000 asukkaalle.⁴ Suunnitelman suuret tavoitteet olivat yksi syy sen lopulta saavuttamaan mediahuomioon, sillä Munkkiniemi-Haaga edusti 1910-luvun Suomessa aivan uudenlaista tapaa suunnitella kaupunkia. Kun aikaisemmissa aikakauden kaupunkisuunnitelmissa oli keskitytty suunnittelemaan pääasiassa vain yksittäisiä kortteleita, niin Munkkiniemi-Haagan kohdalla oli yksityiskohtaisesti hahmoteltu kokonainen kaupunki vehreine viheralueineen, monumentaalisine julkisine rakennuksineen ja avarine asuinalueineen.⁵ Suuren yleisön huomiota suunnitelmaa kohtaa lisäsi

¹ Nyström 2013, 61, 105. Ks. esim. uutisartikkeleista *Hufvudstadsbladet* 29.9.1915; *Uusi Suometar* 3.10.1915; *Åbo Underrättelser* 10.10.1915; *Savo* 19.10.1915 tai *Tampereen Sanomat* 24.10.1915.

² Mustonen 2010, 288.

³ Eliel Saarinen perusti vuonna 1896 yhdessä kollegoidensa Herman Geselliuksen (1874–1916) ja Armas Lindgrenin (1874–1929) kanssa arkkitehtitoimiston Ab Gesellius, Lindgren, Saarinen Oy:n. Vuodesta 1907 alkaen Saarinen toimi yksityisenä arkkitehtina palkaten projekteihinsa määräraikaisesti muita arkkitehteja. Ennen vuotta 1915 Saarinen suunnitteli Canberran (1911–1912) ja Suur-Tallinnan (1912–1913) kaupunkien yleiskaavat, jotka toivat hänelle kansainvälistä mainetta kaupunkisuunnittelijana. Hausen 1990, 8–9, 14, 56 ja Mikkola 1990, 196, 200.

⁴ Saarinen 1915, 72–73 ja [77].

⁵ Laine 2011, 81.

myös loppuvuodesta 1915 ilmestynyt *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki - Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta* -kirja, jonka kansien väliin tallentuivat kuvien ja tekstien muodossa kuvaukset tulevaisuuden kaupungista.⁶ Kyseisen kirjan sisältö on yksi keinoista tavoittaa menneisyyden arkkitehtien visio Munkkiniemi-Haagan alueesta, jota ensimmäisen maailmasodan jälkeisessä taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti muuttuneessa itsenäisessä Suomessa ei lopulta koskaan rakennettu muutamaa rivitaloa lukuun ottamatta.⁷ Toteutumattomien kaupunkitilojen kokonaisuutena Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma tarjoaa yhden näkökulman 1910-luvun suomalaisen kulttuurieliitin näkemyksistä ihmisten elämästä ja asukasryhmien roolista tulevaisuuden ideaalissa kaupungissa.

Tässä Suomen historian oppiaineen pro gradu -tutkielmassa tutkitaan työväenluokalle Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman eri kaupunkitiloissa annettua yhteiskunnallista asemaa. Tutkielman lähtökohtana on yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksessa vallitseva paradigma tiloista yhtenä yhteiskunnallisen vallankäytön muotona, missä tilojen katsotaan määrittelevän sekä ihmisten välisiä että ihmisten ja heidän ympäristönsä välisiä suhteita.⁸ Ymmärrys tiloista sosiokulttuurisina rakennelmina muodostui 1960-luvulla alkaneen ”tilallisen käänteen” myötä, jossa tärkeä rooli oli ranskalaisten tutkijoiden Maurice Merleau-Pontyn (1908–1961), Michel de Certeau (1925-1986), Henri Lefebvren (1901–1991) ja Michel Foucault’n (1926–1984) tilanluonnetta käsitelleillä tutkimuksilla.⁹ Heidän ajatustensa pohjalta tutkielmassa Munkkiniemi-Haagan kaupunkitilat nähdään paperille hahmoteltuina fyysisinä tilakokonaisuuksina, jotka toteutuessaan olisivat jäsentäneet kaupunkialueen sosiaalista todellisuutta sosiokulttuurisina rakennelmina. Tätä kautta toteutuessaan Munkkiniemi-Haagan kaupunkitilat olisivat tuottaneet uusia ja uusintaneet vanhoja yhteiskunnan sosiaalisia, poliittisia ja kulttuurisia merkityksiä.¹⁰ Laajan aikalaiskontekstin huomiovan historiantutkimuksen menetelmin on mahdollista selvittää millainen tulevaisuuden yhteiskunta olisi Munkkiniemi-Haagaan muodostunut sen kaupunkitilojen perusteella yhden ihmisryhmän eli työväenluokan näkökulmasta.

Tutkielman päätutkimuskysymys on, millainen oli Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa työväenluokalle annettu yhteiskunnallinen asema. Vastatakseen tähän tutkielmassa tarkastellaan vertailevasti Munkkiniemi-Haagan eri mittakaavatasoilla olevia kaupunkitiloja aina asemakaavatasolta yksittäiseen asuntoon. Tutkielman primäärilähde on kaupunkitiloista kertova *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirja, jonka eri tekstit, kuvat ja tilastot yhdessä kertovat

⁶ Nyström 1946, 68, 83. Tästä eteenpäin tutkielman tekstissä viitataan primäärilähteenä toimivaan kirjaan sen suomenkielisen version pääotsikolla *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*.

⁷ Tarjanne 2006, 12 ja Mustonen 2010, 23. Munkkiniemen alueelle rakennettiin 1920-luvulla Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman pohjalta rivitalot nykyisen Hollantilaisentien varrelle.

⁸ Agacinski 1992, 11–13; Andersson 2002, 6 ja Laitinen 2004, 1.

⁹ Merleau-Ponty 1945, 281-344; Certeau 1980, 34-40; Lefebvre 1974, 11–12 ja Foucault 1980, 34.

¹⁰ Saarikangas 2002, 11, 20–21.

tiloille suunnitellut sosio-kulttuuriset merkitykset.¹¹ Primäärilähteen monipuolisen luonteen vuoksi tutkimusmetodina tutkielmassa käytetään vertailevaa sisältöanalyysiä. Kyseisen metodin käyttö luo pohjan hedelmälliselle dialogille tutkielman primäärilähteestä tekemien havaintojen ja aikalais- ja tutkimuskirjallisuuden välille, mikä auttaa tutkimusta ymmärtämään tarkasteltavia tilaratkaisuja työväen yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta.¹² Tilaratkaisuiden analyysissä tärkeä rooli on kahdella seuraava alatutkimuskysymyksellä: millaisia Munkkiniemi-Haagan työväen elämään kytkeytyvät kaupunkitilat olivat suhteessa aikakauden vastaavanlaisiin tilaratkaisuihin, ja mitä suunnitelman suunnittelijat tavoittelivat tilaratkaisuillaan. Näihin alatutkimuskysymyksiin vastaamalla jokaisen eri mittakaavatasossa olevan kaupunkitilan kohdalla tutkielmassa pystytään esittämään tulkinta työväenluokan yhteiskunnallisesta asemasta, joista yhdessä tutkimuksen lopussa muodostuu kokonaiskuva arkkitehtien suunnittelemasta Munkkiniemi-Haagan tulevaisuuden yhteiskunnasta.

Päätös rajata Munkkiniemi-Haagan kaupunkitilojen analysointi työväenluokan näkökulmaan pohjautuu sekä käytettävissä olevaan rajalliseen sivumäärään että työväenluokan uuteen yhteiskunnalliseen asemaan 1910-luvun Suomessa. Työväenluokan yhteiskunnallisen aseman ja Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman syntyvaiheet kytkeytyvät toisiinsa, sillä molemmat olivat seurauksia 1800-luvun jälkipuoliskolla alkaneelle suomalaisen yhteiskunnan modernisaatiolle.¹³ Teollistuminen, kaupungistuminen ja demokratisoituminen olivat osa suurista sosiaalisista muutoksista, jotka yhdessä mursivat vanhan sääty-yhteiskunnan rakenteita luoden niiden tilalle uutta modernia luokkayhteiskuntaa.¹⁴ Modernisaation tuoma muutos ei kuitenkaan tapahtunut hetkessä, vaan se oli pitkällä aikavälillä tapahtunut muutosprosessi.¹⁵ Muutoksen pitkä kesto heijastui 1910-luvun Suomessa vallinneisiin erilaisiin näkemyksiin tulevaisuudesta, joista osa koski työväenluokan roolia yhteiskunnassa.

Kun Munkkiniemi-Haagan yksityiskohdat piirtyivät paperille 1910-luvun alussa, Suomessa vallitsi kaksi toisistaan eronnutta näkemystä työväenluokan yhteiskunnallisesta asemasta. Ensimmäinen näkemys juonsi juurensa vanhasta sääty-yhteiskunnasta, jossa ennalta määrätyn sosiaalisen järjestyksen mukaan vallankäytön katsottiin kuuluvan vain ylemmille ja

¹¹ Colomina 1994, 13–15. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan vuonna 1915 julkaistut sekä suomen- että ruotsinkielinen versio ovat luettavissa digitaalisesti Kansalliskirjaston ylläpitämästä Doria -julkaisuarkistosta.

¹² Ragin 1987, 15–16. Tarkempi kuvaus tutkielmassa käytetystä aikalais- ja tutkimuskirjallisuudesta alaluvussa 1.3 *Yhteiskuntaluokkien ja alueiden jakama kaupunki tutkimuskirjallisuuden valossa* (s. 15–21).

¹³ Tutkielmassa *modernisaatio* ymmärretään niin klassisten modernisaatioteorioiden kuin niitä kritisoineiden kehityskritiikin pohjalta länsimaissa yhteiskunnissa tapahtuneena murrosten ja muutosten aikana, uudenlaisen nopeasti muuttuvan todellisuuden kokemuksina sekä näiden kokemusten jäsenyspyrkimyksenä. Ks. esim. Berman 1983 tai Giddens 1990.

¹⁴ Haapala 1995, 97–102. Uudessa suomalaisessa luokkayhteiskunnassa 1900-luvun alusta alkaen väestö jakautui taloudellissosiaalisin perustein ylä-, keski- ja työväenluokkaa.

¹⁵ Haapala & Lloyd 2018, 18–25.

koulutetuimmille yhteiskuntaluokille.¹⁶ Historiantutkija Laura Kolben mukaan suomalaisen eliitin keskuudessa 1800-luvulla vallitsi kansallisromanttinen näkemys työväestä kunnollisina, kuuliaisina ja tunnollisina maatyöläisinä.¹⁷ Tämä mielikuva särkyi vuoden 1905 suurlakossa, jossa järjestäytynyt työväenluokka joukoin vaati sosiaalisia muutoksia yhteiskuntaan.¹⁸ Suurlakon myötä kuva työväestä vaihtui koko yhteiskuntajärjestykselle uhkaksi koetuksi maa- ja kaupunkityöläisten ryhmäksi, jonka aseman yhteiskuntarauhan turvaamiseksi piti olla rajattu.¹⁹ Lakon seurauksena historiantutkija Marko Tikan mukaan muuttui myös työväenluokan näkemys omasta yhteiskunnallisesta asemastaan aikaisemmasta objektin roolista yhteiskunnassa siinä itsenäisesti vaikuttavaksi subjektiksi.²⁰ Työväenluokan näkemystä uudesta asemastaan vahvisti entisestään vielä suurlakon jälkeen niin paikallisella tasolla tapahtunut järjestäytyminen kuin valtakunnallisesti vuonna 1906 säädetty valtiojärjestys.²¹ Tässä tutkielmassa työväenluokan yhteiskunnallisen aseman analysointi Munkkiniemi-Haagan kaupunkitiloista paljastaa millaisena suomalaisen kulttuurieliittiin kuuluneet arkkitehdit näkivät työväen paikan tulevaisuuden yhteiskunnassa.²²

Työväenluokan yhteiskunnallisen aseman tutkimisen aiheelliseksi Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman osalta tekee myös suomalaisessa 1910-luvun yhteiskunnassa vallinnut kysymys kaupunkien ja etenkin sen työväestön huonoista asuinoloista. Aikalaiskeskustelussa *asuntokysymykseksi* kutsutun sosiaalisen ongelman juuret olivat myös modernisaatiossa, jonka seurauksena muuttoliike maaseudulta teollisuus- ja hallintokaupunkeihin kiihtyi.²³ Suuren muuttoliikkeen ja syntyvyyden yhteisseurauksena Helsingin väkiluku kolmikertaistui vuosien 1870–1900 välisenä aikana.²⁴ Nopean väestökasvun ja vähäisen julkisen tonttipolitiikan seurauksena pääkaupungissa syntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla pula rakennettavista tonteista. Helsingin katukuvassa tonttipula näkyi keskusta-alueelle tuolloin tiheään rakennettujen korkeiden kivirakennusten muodossa, kun taas kaupungin asukkaille se tarkoitti alati epäterveellisemmiksi muuttuvia asuntoja.²⁵ Tonttipulalla oli monia yhteiskunnallisia seurauksia,

¹⁶ Alapuro 1980, 39–40, 45.

¹⁷ Kolbe 1988, 19 ja Koho 2000, 27. Suomalaisen 1800-luvun kulttuurieliitin idealistisesta ja kansallisromanttisesta talonpoikaiskuvan muotoutumisesta ovat kirjoittaneet Ahtiainen & Tervonen 1996.

¹⁸ Kujala 2017, 224–225.

¹⁹ Kolbe 1988, 19 ja Kujala 2017, 225.

²⁰ Tikka 2009, 172.

²¹ Haapala 1986, 337 ja Niemelä, Salminen & Vanamo 1998, 24.

²² Tutkielmassa termillä *kulttuurieliitti* viitataan sosiaaliryhmään, jonka jäseniä 1800- ja 1900-lukujen taiteen Suomessa olivat pääasiassa korkeasti koulutetut keski- ja yläluokkaistaustaiset kulttuurivaikuttajat. Arkkitehtien lisäksi aikakauden kulttuurivaikuttajien joukkoon lukeutuivat samanlaisen sosiaalisen taustan omaavat kirjailijat, taiteilijat ja monien muiden ammattialojen tekijät, jotka aktiivisesti osallistuivat yhteiskunnalliseen keskusteluun ottamatta osaa kuitenkaan varsinaiseen päätöksentekoprosessiin. Wäre 1992, 53–66 ja Ruostetsaari 2014, 71.

²³ Kärki 2001, 81.

²⁴ Åström 1956, 10–20. Åströmin laatimien väestötilastojen mukaan vuonna 1870 Helsingissä asui noin 32 000 asukasta. Vuoteen 1900 mennessä kaupungin väkiluku oli kasvanut yli 93 000 asukkaaseen.

²⁵ Kervanto Nevanlinna 2002, 89–90.

joista yksi oli varakkaimpien helsinkiläisten muuttoliike pääkaupungin lähialueille sijainneisiin huvilayhdyskuntiin.²⁶ Vuorostaan kaupungin vähävaraiset työläiset tonttipula ajoi asumaan 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien pääkaupungin raja-alueille nousseisiin huterista hökkeleistä ja ahtaista vuokratasarmeista koostuneisiin slummeihin.²⁷ Tonttipulasta johtuen siis ratkaisut asuntokysymykseen 1910-luvun Helsingissä näyttäytyivät aikalaisten silmissä elintärkeinä kaikille kaupunkilaisille ja erityisesti sen työläistäustaisille asukkaille.

Syyt pääasiassa aikakauden poliittisen ja kulttuurisen eliitin jäsenten ylläpitämälle yhteiskunnallisella keskustelulle työväestön huonoista asuinoloista vaihtelevat eri aikakausina.²⁸ Modernisaation alkuajoista 1850-luvulta lähtien Zachris Topeliuksen (1818–1898) ja Yrjö Sakari Yrjö Koskisen (1830–1903) kaltaiset filantroopit julkaisivat julkisia kannanottoja työväen asuinolojen parantamisen puolesta pyrkimyksenään auttaa kanssaihmiään.²⁹ Tilanteen korjaamiseksi Helsingin päättäjät tekivät vuosien 1874–1917 välisenä aikana 41 ulkomaanmatkaa kongresseihin, joiden aiheita olisivat työväen aseman parantamisen kannalta tärkeät kaupunkisuunnittelu, sosiaalipolitiikka ja vaivaistenhoito.³⁰ Näistä matkoista huolimatta 1900-luvun alkaessa kaupungin työväestön asema ei oltu onnistuttu parantamaan. Tästä muutoksen puutteesta kertoo seuraava lainaus lääkäri Albert Palmgrenin (1831–1916) Helsingin kaupunginlääkäri Wilhelm Sucksdorffin (1851–1934) teettämän kaupungin työläisten asuinoloja kartoittaneet asuntotutkimuksen tuloksia analysoineesta artikkelista vuodelta 1905.³¹

Vuonna 1898 jätti Helsingin työväenyhdistys kaupunginvaltuustolle anomuksen kaupunkimme työväen asunto-olojen tutkimisesta. Etanan vauhtia on kysymys nyt kulkenut kaikkien instanssien läpi ja meillä on nyt käytettävissämme ensimmäisen kaupunkilääkärimme kiertokyselyn tulos. Tulos on pelottava. Peräti 3074 huoneesta puuttuu valo ja 4280 huoneesta on kosteaa ja kylmää. [...] Jos ajattelemme olevamme näiden työläisten asemassa, napisimmeko siitä vai emme?

Tekstissään Palmgren tiiviisti määritteli asuinoloiltaan huonon asunnon tunnuspiirteet, jotka olivat suoraan peräisin aikakauden lääketieteellisen tutkimuksen tuloksista.³² Samalla viimeisessä virkkeessä Palmgren nosti esille asuntokysymyksen yhteiskunnallisen aspektin esittämällä huonojen asuinolojen olleen oikeutus työläisille vaatia julkisesti oikeuksiaan. Tämän näkemyksen Palmgrenin kanssa jakoivat monet poliittisen ja kulttuurisen eliitin jäsenet, jotka aikakaudelle

²⁶ Kolbe 1988, 32 ja Mikkola 1990, 192.

²⁷ Michelsen 1992, 98.

²⁸ Tutkielmassa termillä *poliittinen eliitti* viitataan sosiaaliryhmään, jonka jäsenet 1800- ja 1900-lukujen taiteen Suomessa olivat pääasiassa korkeasti koulutetut keski- ja yläluokkaistaustaiset joko paikallisella tai valtakunnallisella tasolla vaikuttaneet yhteiskunnalliset päättäjät, joilla yhteiskunnallisen keskustelun lisäksi oli rooli varsinaisessa päätöksentekoprosessissa. Ruostetsaari 2014, 67.

²⁹ Topelius 1858a; Topelius 1858b; Juntto 1990, 75–78; Eräsaari & Rahkonen 2001, 37–40.

³⁰ Hietala 1992, 256–258.

³¹ Palmgren 1905, 681–682.

³² Saarikangas 2002, 84–85; Kuusi 1995, 6, 35–36 ja Hays 1992, 156–159.

yleisestä nationalistisesta näkökulmasta näkivät työväen huonot asuinolot vaaratekijänä koko kansankunnan toimivuudelle.³³ Sosiaalipoliitikko Einar Böök (1874–1957) kirjoitti kirjassaan *Asuntokysymyksen alalta* (1911) asuntokysymyksen ratkaisun etenkin työväestön osalta olleen tärkeä ”koko yhteiskunnan terveellisen elämän” kannalta tärkeä.³⁴ Kansainvälisestä näkökulmasta tarkasteltuna suomalaisten eliittiryhmien kansallisen yhtenäisyyden ajattelu ei ollut poikkeuksellista, sillä taidehistorioitsija Riitta Nikulan mukaan asuntokurjuuteen ongelmana etsittiin monissa Euroopan maissa ennen ensimmäistä maailmansotaa ratkaisua sekä julkisten että yksityisten tahojen voimin juuri asemakaavoituksella ja asuntoarkkitehtuurilla.³⁵ Munkkiniemi-Haagan suunnittelutyöt 1910-luvun alussa ajoittuvat siis ajankohtaan, jolloin niin Suomessa kuin muualla Eurooppaa asuntokysymyksen ratkaisulla tavoiteltiin yksittäisten ihmisten auttamisen lisäksi myös laajempaa yhteiskunnallista muutosta.

Asuntokysymyksen ratkaisemissa 1900-luvun alussa siis tärkeässä roolissa olivat arkkitehtoniset suunnitelmat, joita tuolloin laativat niin julkiset kuin yksityiset tahot. Merkittävin yksityinen toimija asuntokysymyksen ratkaisutyössä oli vuonna 1910 perustettu *Yhdistys yleishyödyllisen rakennustoiminnan edistämiseksi* (YYRE), jonka päätehtäväksi määriteltiin työväelle suunnatun yleishyödyllisen rakennustoiminnan edistäminen.³⁶ Tämä päämäärä mielessään yhdistys järjesti vuonna 1917 Helsingissä Suomen ensimmäinen yleisen asuntokongressin teemalla suomalaisen työväen asuinolojen parantaminen.³⁷ Kongressin yhteydessä järjestetyssä näyttelyssä esillä olivat useiden arkkitehtitoimistojen laatimia vähävaraisten asuntoratkaisuja, joista kaksi oli Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa julkaistut työväen yhden perheen rivitalomallit.³⁸ Mallien esittely asuntokongressissa osaltaan osoittaa Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden tietoisesti pyrkieneen parantamaan työväen asuinoloja kodin piirissä. Kysymys kuuluu, jäivätkö ratkaisut työväestön elämänlaadun parantamisen osalta siihen suunnitelmassa, joka toteutuessaan olisi toiminut pohjana 860,7 ha suuruiselle kaupunkikokonaisuudelle.³⁹ Kyseisten ratkaisujen löytymisestä osviittaa antaa arkkitehti Alarik Tawaststjernan (1873–1922) *Arkitekten* -aikakauslehdessä vuonna 1906 esittämä näkemys kollegoistaan oman aikansa yhteiskunnan tuntijoina, joiden kaikilla töillä oli suoria vaikutuksia ihmisten elämään.⁴⁰ Tämän näkemyksen ja samalla aikaisempien suunnitelmaa käsitelleiden tutkimusten havaintojen pohjalta tutkielmassa nähdään Munkkiniemi-Haagan sisältävän koko kaupungin skaalassa tilaratkaisuja, joiden yhteiskunnallisena tavoitteena oli parantaa eri keinoin tulevien asukkaiden elämänlaatua.

³³ Tepora 2014, 72–80.

³⁴ Böök 1911, 7–8.

³⁵ Nikula 2014, 30 ja Sonne 2013, 46–49.

³⁶ Juntto 1990, 98. Yhdistykselle vuonna 1910 perustettaessa annettu nimi vaihdettiin vuonna 1920 nykyiseen muotoonsa Asuntoreformiyhdistys (ARY).

³⁷ Meurman 1917, 5–8.

³⁸ Meurman 1915, 50–52.

³⁹ Meurman 1917, 40–46; Laine 2011, 81 ja Saarinen 1915, 76.

⁴⁰ Tawaststjerna 1906, 32–43.

Päätöstä tarkastella Munkkiniemi-Haagan kaupunkitiloja työväenluokan näkökulmasta tukee myös suunnitelmasta tehdyn aikaisemman yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen vähäisyys. Aina julkaisuhetkestään asti Munkkiniemi-Haaga on ollut kiinteä osa suomalaista arkkitehtuurin historian tutkimusta.⁴¹ Valtaosa suunnitelmaa käsitteleviä tutkimuksia ovat aihepiiristä johtuen joko arkkitehtien tai taidehistorioitsijoiden kirjoittamia tieteellisiä artikkeleita, joissa kaupunkitiloja tarkastellaan esteettis-karakterisoivasti eli arkkitehtonisen muodon historia nähdään riippumattomana muista sosiaalis-yhteiskunnallisista toimintamekanismeista.⁴² Valtaosassa artikkeleita Munkkiniemi-Haaga toimii esimerkkitapauksena suomalaisesta 1910-luvun kaupunki- ja asuntosuunnittelusta rajaten tilaratkaisuiden taustalta löydettävät laajemmat yhteiskunnalliset tavoitteet tarkastelun ulkopuolelle.⁴³ Tätä kautta aihealueen tutkimukseen on muodostunut selkeä tutkimusaukko, jota nyt tällä työväen ja kaupunkihistorian tutkimuskenttiin kuuluvalla tutkielmalla täydennetään.

Aikaisemmalla taidehistorian ja arkkitehtuurin alojen Munkkiniemi-Haagasta kertovalla tutkimuksella on rajauksistaan huolimatta tärkeä rooli tutkielman lähdeaineistoina. Laajimmat arkkitehtuurialan Munkkiniemi-Haagaa käsittelevät tutkimukset ovat arkkitehtien Kirmo Mikkolan ja Minna Chudoban Eliel Saarista kaupunkisuunnittelijana tarkastelevat väitöskirjat. Nämä ovat osa pitkää tutkimusperinnettä, jossa Eliel Saarista niin henkilönä kun hänen töitään on tutkittu rajatuista näkökulmista.⁴⁴ Molempien väitöskirjojen kohdalla Saarista tarkasteltiin hänen kaupunkisuunnitelmiansa näkökulmasta kronologisessa järjestyksessä vaiheina arkkitehdin yli puoli vuosisataa kestäneellä uralla. Kirmo Mikkolan vuonna 1984 julkaistussa väitöskirjassa tutkitaan Saarisen Suomessa asuessaan vuosina 1911–1918 suunnittelema kaupunkisuunnitelmia, joista pääpaino oli Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman ratkaisuiden arvioinnissa.⁴⁵ Vuorostaan Minna Chudoban vuonna 2011 julkaistun väitöskirjan tutkimuskohteena olivat Saarisen vuosina 1923–1950 välisenä aikana Yhdysvalloissa laatimat kaupunkisuunnitelmat.⁴⁶ Aiherajauksesta huolimatta myös Chudoban tutkimuksessa

⁴¹ Nyström 1946; Åström 1956; Sundman 1989; Nikula 2006a; Nikula 2006b ja Tarjanne 2006.

⁴² Saarikangas 2002, 20–22.

⁴³ Ks. esim. artikkeleista Nikula 1981; Wäre 1988; Sundman 1990; Saarikangas 1993; Mustonen 2010 ja Nikula 2014.

⁴⁴ Eliel Saarista kaupunkisuunnittelijana ovat myös tutkineet Helena Hakkarainen taidehistorian pro seminaarikirjoittelunsa *Eliel Saarisen Munkkiniemi-Haagan asemakaava-suunnitelman taustaa ja lähtökohtia* (1968), taidehistorioitsija Riitta Nikula *Taidehistoria ja ympäristötutkimus* (1975) ja arkkitehti Marc Trieb esim. artikkelissaan ”Eliel Saarinen kaupunkisuunnittelijana: aukio ja torni (1985). Vuorostaan Eliel Saarisen arkkitehtuuria eri näkökulmista ovat tutkineet mm. Nancy Rivard Shaw (1973), Tytti Valto (1987), Eva Epp Raun (1982), Ritva Wäre (1991), Gerd Bloxham Zettersten (2000), Anna-Lisa Amberg (2003) ja Jenni Meskus (2013).

⁴⁵ Mikkola, Kirmo: *Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkina – Suomen aika*. Väitöskirja, Helsingin teknillinen korkeakoulu 1984.

⁴⁶ Chudoba, Minna: *Kaupunkia etsimässä. Eliel Saarinen Amerikassa 1923–1950*. Väitöskirja, Tampereen teknillinen yliopisto 2011.

Munkkiniemi-Haagalla on oma roolinsa, sillä suunnitelmaa käytetään tutkimuksessa esimerkkinä Saarisen kaupunkisuunnittelusta ennen Yhdysvaltojen vuosia.⁴⁷

Mikkolan ja Chudoban väitöskirjat toisistaan tarkastelujaksojen lisäksi erottavat tutkimusmenetelmät, jotka johtivat eri tulkintoihin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman yhteiskunnallisista tavoitteista. Kaupunkisuunnitelmia yhteiskunta- ja henkilöhistoriallisista näkökulmista tarkasteleva Mikkola näkee Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman olleen osa 1900-luvun alun yleiseurooppalaista reformistista kaupunkisuunnittelua, jonka taustalla vaikuttivat erilaiset sosiaaliset asuinolojen parantamiseen tähdänneet ajatukset.⁴⁸ Vuorostaan Munkkiniemi-Haaga typomorfologisesta näkökulmasta tarkasteleva Chudoba arvioi tilaratkaisuja henkilöhistorian lisäksi laajemmasta yhteiskuntahistoriallisesta kontekstista.⁴⁹ Menetelmänsä avulla Chudoba kytkee Mikkolaa tiiviimmin Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman osaksi suomalaista 1900-luvun alun yhteiskunnallista keskustelua työväen asumisolosuhteista.⁵⁰ Tutkimuksensa aiherajauksensa vuoksi Chudoba ei analysoi syvällisemmin tilaratkaisuista heijastuvaa työväen yhteiskunnallista asemaa. Tätä kautta tutkielmalle tarjoutuu tilaisuus osaltaan viedä pidemmälle Chudoban jo aloittamaa tutkimustyötä hyödyntäen soveltavasti hänen käyttämäänsä typomorfologista lähestymistapaa tila-analyyseissä.

Ainoa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta tehty historia-alan tutkimus on Emilia Karppisen vuonna 2013 julkaistu yleisen historian pro gradu -tutkielma.⁵¹ Tutkielmassaan Karppinen tarkastelee Munkkiniemi-Haagaa käyttäen tutkimusmenetelmänään risteäviä historioita (*histoire croisée*), jossa arkkitehtuurisuunnittelun muiden ajatusprosessien tapaan katsotaan muokkautuvan ajatusten välittyessä lähettäjältä vastaanottajalle.⁵² Tutkimuksellaan Karppinen osoittaa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa listattujen asutuksen tavoitteiden olleen linjassa 1900-luvun alun yleiseurooppalaisten arkkitehtuurisuunnittelun ihanteiden kanssa. Suhteessa Mikkolan ja Chudoban tutkimuksiin Karppinen selkeämmin kytkee Munkkiniemi-Haagan osaksi Iso-Britanniassa ja Saksassa 1900-luvun alussa vaikuttanutta reformistista puutarhakaupunki-ideologiaa.⁵³ Aikaisemmista tutkimuksista poiketen Karppinen ei näe Munkkiniemi-Haagan

⁴⁷ Chudoba 2011, 32, 39–48.

⁴⁸ Mikkola 1990, 189–190, 193.

⁴⁹ *Typomorfologisen menetelmän* arkkitehtuurin määrittelyyn kehitti italialainen arkkitehti Gianfranco Caniggia (1933–1987). Menetelmän tarkoituksena oli poistaa Caniggian mukaan individualismista johtuva arkkitehtuurin juurettomuus tarkastelemalla suunnitteluprosessissa alueiden eri mittakaavatasoja, jotka toisivat ilmi suunnittelijoille alueen kulttuuriperinnön ja historian. Chudoba 2013, 44–45.

⁵⁰ Chudoba 2011, 39–48.

⁵¹ Karppinen, Emilia: *Harmonisia rivitaloja ja väestödiagrammeja. Munkkiniemi-Haagan suunnitelma osana yllirajaista eurooppalaista kaupunkisuunnittelukenttää*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2013.

⁵² Karppinen 2013, 5 ja Werner & Zimmerman 2006, 30–50.

⁵³ *Puutarhakaupunki-ideologialla* tarkoitetaan brittiläisen kaupunkisuunnittelija Ebenezer Howardin (1850–1929) vuonna 1898 lanseeraamaa liikettä, jonka tarkoituksena oli suunnitella asukkaille sekä kaupungin että maaseudun edut yhdistäviä terveellisiä ja harvaan asuttuja kaupunkeja. *Kaupungin desentralisaatio* eli hajauttavan kaupunkimallin mukaan nämä kaupungit toisistaan erotti maanviljelyyn varatut maa-alueet ja yhdisti niiden välillä kulkevat rautatiet.

suunnittelutyön taustalla vaikuttaneen suuria yhteiskunnallisia päämääriä, vaan katsoo tilaratkaisuiden muodostuneen kansainvälisten suunnitteluihanteiden ja suunnitelman Saariselta tilanteen Ab M. G. Stenius Oy:n taloudelliset tavoitteiden yhteisvaikutuksesta.⁵⁴ Tutkielmassaan Karppinen irrottaa myös suunnitelman tilaratkaisuiden tarkastelun Saarisen persoonasta korostaen suunnittelutyön monitoimijuutta, mitä kautta hän pääsee arvioimaan laajemmasta kansainvälisestä viitekehystä.⁵⁵ Monitoimijuuden korostaminen Munkkiniemi-Haagan kohdalla on aiheellista, sillä sen suunnitteluun osallistui Saarisen alaisuudessa useita arkkitehteja.⁵⁶ Tästä syystä Karppisen tavoin tutkielmassa Munkkiniemi-Haaga tarkastellaan Saarisen persoonasta irrotettuna monien tekijöiden vaikutuksesta syntyneenä suunnitelmana, mikä ratkaisuna vuorostaan mahdollistaa kaupunkitilojen analysoinnin laajemmasta yhteiskuntahistoriallisesta näkökulmasta.

Tämä tutkielma suhteessa aikaisempiin Munkkiniemi-Haaga käsitelleisiin tutkimuksiin asettaa tila-analyysinsä keskiöön selkeämmin ihmisryhmät, joita varten tilakokonaisuudet suunniteltiin. Ratkaisun osalta tutkimuksellisenä esikuvana tutkielmalle toimii vuonna 2002 julkaistu taidehistorioisija Kirsi Saarikankaan tutkimus *Asumuksen muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Tutkimuksessaan Saarikangas tarkastelee asukaslähtöisesti modernia suomalaista kaupunkielämää analysoimalla sitä eri mittakaavatasoista löytyvistä kaupunkitiloista aina yksittäisistä asunnoista julkisiin rakennuksiin. Monipuolisesti arkkitehtuuri-, sosiaali-, sukupuoli-, aate- ja arkihistorioiden näkökulmia ja lähdekirjallisuutta hyödyntäen Saarikangas tuo esille arkkitehtuurisuunnittelun taustalta löytyvät eri aikakausien suunnitteluihanteet. Vastaavalla tavalla tässä yhteiskuntahistoriallisessa tutkielmassa asukaslähtöisestä pääasiassa työväkeen keskittyvästä tutkimusasetelmasta analysoidaan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman eri mittakaavatasoissa olevia kaupunkitiloja suhteessa aikalais- ja tutkimuskirjallisuuteen. Näistä lähtökohdista toteutetulla vertailevalla sisältöanalyysillä tutkielman on mahdollista esittää tulkintansa työväenluokalle arkkitehtien tilaratkaisuillaan suunnittelema tulevaisuuden yhteiskunnallisesta asemasta niin kaupungissa kuin laajemmin yhteiskunnassa.

⁵⁴ Karppinen 2013, 45–46.

⁵⁵ Karppinen 2013, 113. Monitoimijuuden huomioiminen tutkimuksessa on vastaus yleisestikin historiankirjoituksessa vallinneelle suurmieshistorialliselle näkökulmalle, jossa korostuvat liikaa vain yhden tekijän rooli ja ajatukset. Smith 2011, 273–274.

⁵⁶ Ks. Tutkielman alaluku 1.2 *Monikerroksinen kirjassa kuvattu kaupunkisuunnitelma tutkimuslähteenä* (s. 12).

1.2 Kirjassa kuvattu kaupunkisuunnitelma tutkimuslähteenä

[...] ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki, Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta” voidaan pitää merkkiteoksena alallaan [...] ennen muuta siksi, että siihen liittyy selvänä toteutumisesimerkinä mainitsemamme esikaupunkisuunnitelma, missä on varteenotettu kaikki ne moninaiset näkökohdat, mitä nykyaikaisimman ja mitä suurimmassa määrässä tulevaisuudenkin kaupungin järjestelyssä on huomioon otettava. [...] Laajaan teokseen liittyy suuri määrä kuvia, karttoja, graafillisia tauluja, kaikki erittäin valaisevia, suurin osa alkuperäisiä, omintakeisen, tarkan työn tuloksia. Teos on suurimerkityksellinen apulähde kaikissa vastedes kysymykseen tulevissa kaupunkien laajennus- ja perustamistapauksissa.⁵⁷

Näillä sanoilla *Uusi Suometar* -sanomalehdessä vuonna 1915 julkaistussa kirja-arvostelussa kuvailtiin osuvasti *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan monipuolista sisältöä. Kirjan tekstit yhdessä valokuvien, piirustusten, karttojen ja tilastojen kanssa tekevät *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* monipuolisen alkuperäislähteen, jonka sivuilla on kuvattu tutkielman varsinaisena tutkimuslähteenä toimiva kaupunkisuunnitelma. Sisältönsä lisäksi *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* monipuoliseksi historianitutkimuksen lähteeksi tekevät sen moninaiset tarkoitusperät. Yhtäältä kirja näyttäytyy esimerkillisenä kuvauksena 1910-luvun kaupunkisuunnittelusta. Toisaalta tarkasteltuna kirja esittelee lukijoille maayhtiö Ab M. G. Stenius Oy:n taloudellisen hankeen, jonka markkinoinnissa *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingillä* oli tärkeä rooli.⁵⁸ Vuorostaan nykyajan lukijan näkökulmasta kirjassa kuvaillaan toteutumattomaa kaupunkitilaa, mikä nostaa esille kysymyksen Munkkiniemi-Haagan kyvyn toimia menneisyyttä tulkitsevan historianitutkimuksen lähteenä.⁵⁹ Pystyäkseen siis analysoimaan kaupunkisuunnitelmassa esitettyjä tilaratkaisuja on tutkielman aluksi muodostettava kokonaiskuva monipuolisen alkuperäislähteensä luonteesta.

Ensimmäiseksi on aiheellista arvioida Munkkiniemi-Haagan luonnetta toteutumattomana kaupunkisuunnitelmana, mikä tekee siitä poikkeuksellisen suhteessa moniin aikaisempiin kaupunkihistoriallisiin tutkimuksiin. Historiantutkijoiden Janne Tunturin ja Taina Syrjämaan mukaan varhaisimmissa tilatutkimuksissa aina 1700-luvulta lähtien tiloja tarkasteltiin pääasiassa vain fyysisinä paikkoina tai rakennelmina osana valtiollista historiaa.⁶⁰ Tästä syystä tutkimusten kohteeksi valikoituivat vain olemassa olleet kaupunkitilat, jotka pystyivät kertomaan

⁵⁷ *Uusi Suometar* 30.09.1915, 5–6. Kyseisen kirja-arvostelu oli yksi lukuisista vastaavanlaisista aikakauden sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuista kirjoituksista. Ks. esim. *Uusimaa* 29.10.1915; *Uusi Heinolan Sanomat* 27.10.1915; *Vakka-Suomi* 26.10.1915 tai *Dagens Press* 23.12.1915.

⁵⁸ Tästä eteenpäin tutkielmassa viitataan maayhtiö Ab M. G. Stenius Oy:hyn nimellä Stenius-yhtiö.

⁵⁹ Tila-käsitteen historiattomuudesta ovat kirjoittaneet tahoillansa Nikula 1998, 166 ja Tuomi 2005, 25.

⁶⁰ Tunturi & Syrjämaa 2002, 9–10, 19.

menneisyyden vallanpitäjistä, taitelijoista tai yhteiskunnista. Kuitenkin 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen niin historiantutkimuksen uusien tutkimusalojen kuin ”tilallisen käänteen” myötä tila-käsitteen määritelmä on laajentunut nykyiseen monimerkitykselliseen muotoonsa.⁶¹ Näkökulman muutoksen myötä tilat nähtiin aikaisempaa monipuolisempina sosiaalisen kanssakäymisen pohjalta muotoutuvina ja arjen elämää aktiivisesti ohjaavina tekijöinä.⁶² Muutos heijastui myös toteutumattomiin kaupunkitiloihin, joiden uudesta näkökulmasta katsottiin kertovan toteutuneiden tilojen tapaan suunnitteluajan yhteiskunnan tai suunnittelijoiden asettamista toiveista ja pyrkimyksistä.⁶³ Tutkielmassa *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* kuvattujen tilojen katsotaan saavan historiallisen merkityksensä, joten kaupunkisuunnitelma ja siitä kertova kirja soveltuvat menneisyyttä tarkastelevan historiantutkimuksen lähteeksi.

Toinen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* luonnetta lähteenä määrittävä tekijä on sen alkuperäinen käyttötarkoitus osana Stenius-yhtiön taloudellista hanketta, jonka vaiheiden kartoittaminen selittää osan kirjan sisällöllisistä ratkaisuksista. Koko projekti sai alkunsa vuonna 1911, mihin mennessä Stenius-yhtiö oli ostanut Munkkiniemestä ja Haagasta yhteensä 860,7 ha suuruisen maa-alueen.⁶⁴ Yhtiön päätavoitteena muiden aikakauden maayhtiöiden tapaan oli myydä valmiiksi kaavoitettuja tontteja huvilayhdyskunnista, jotka olivat kasvattaneet suosiotaan Helsingin tonttipulan kiihtyessä 1900-luvun alussa.⁶⁵ Stenius-yhtiön asiakirjat osoittavat, että hanketta suunniteltiin usean vuoden ajan, kunnes yhtiö vuonna 1912 tilasi virallisesti osakkaaltaan Eliel Saariselta tonttijaon myymistarkoitusta varten.⁶⁶ Munkkiniemi-Haaga oli siis alusta alkaen taloudellinen hanke, minkä voidaan olettaa heijastuneen kaavoitusratkaisuissa ja lopulta myös yhtiön päätökseen painattaa markkinointimielessä *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirja.

Munkkiniemi-Haagan alueen viisi vuotta kestäneiden kaavoitus- ja suunnittelutöiden monet vaiheet ja tekijät yhdessä osoittavat kaupunkisuunnitteluprosessin monitoimijuuden. Ensimmäiset maanmittaukset alueella suoritettiin vuonna 1910, ja jo seuraavana vuonna sekä Eliel Saarinen että Bertel Jung toimistoinen pääsivät suunnittelemaan asemakaava-alueen päälinjoja.⁶⁷ Arkkitehti Albert Christ-Janerin mukaan projektin alussa Saarinen yhdessä muiden Stenius-yhtiön osakkaiden kanssa vieraili monissa skandinaavisissa ja saksalaisissa kaupungeissa

⁶¹ Kervanto Nevanlinna 2002, 15, 17–20.

⁶² Saarikangas 2002, 21.

⁶³ Andersson 2002, 6.

⁶⁴ *Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja* 1.4.1911; Saarinen 1915, 76 ja Tarjanne 2006, 11.

⁶⁵ Kolbe 1988, 31–40. Huvilayhdyskunnat syntyivät kansainvälisen 1800-luvulla alkaneen huvilakaupunkiliikkeen seurauksena, missä liikenneyhteyksien parantumisen myötä pääasiassa yhteiskunnan varakkaimmille rakennettiin huviloita kaupunkien ulkopuolelle. Helsingin ympärille 1900-luvun alussa rakennettiin ylä- tai keskiluokalle suunnatut huvilayhdyskunnat Haagan, Kauniaisiin, Malmi-Tapanilaan, Pukinmäkeen ja Kulosaareen. Työväelle kaavoitettiin huvilayhdyskunnaksi vuonna 1907 Vantaan puistokylä. Mikkola 1990, 192.

⁶⁶ *Stenius-yhtiön yhtiökokouksen pöytäkirja* 30.4.1912 ja Nyström 1949, 61.

⁶⁷ *Stenius-yhtiön johtokunnan kokouspöytäkirja* 1.4.1911; Valto 1990, 318 ja Karppinen 2013, 48.

hakemassa kansainvälisiä vaikutteita tutustuen samalla yksityiseen kaupunkisuunnitteluun.⁶⁸ Varsinainen Munkkiniemi-Haagan suunnittelutyö ajoittui vuosille 1912–1915. Tuolloin Kirkkonummen Hvitträskin erämaa-ateljeessa Saarisen perheen lisäksi asui pitkiä ajanjaksoja suunnitelman eri osa-alueita suunnitelleet arkkitehdit Otto Iivari-Meurman (1890–1994), Bertel Jung (1872–1946), Yngve Lagerblad (1889–1978) ja Urho Åberg (1887–1942).⁶⁹ Meurmanin mukaan projektin aikana arkkitehtien oli työssään perehdyttävä aikakauden kaupunkisuunnittelualan kansainvälisiin suuntauksiin, mikä tarkoitti tutustumista ulkomaisiin esimerkiksi Josef Stübben (1845–1936), Werner Hegermannin (1881–1936) ja Raymond Unwinin (1863–1940) 1900-luvun alussa julkaistuihin kaupunkisuunnitelmiin.⁷⁰ Projektin monet vaiheet ja tekijät yhdessä osoittavat suunnittelutyön monitoimisuuden, minkä tuloksena syntyneitä tilaratkaisuja on tärkeää tutkielmassa analysoida suhteessa aikalais- ja tutkimuskirjallisuuteen.

Munkkiniemi-Haaga valmistui loppuvuodeksi 1915, jolloin Stenius-yhtiö aloitti kaupunkisuunnitelman markkinoinnin suurelle yleisölle. Kaikissa markkinoinnin vaiheissa tärkeä rooli oli teksteillä ja kuvilla, minkä tärkeyttä yhdistelmänä Saarinen oli korostanut keinoina esitellä arkkitehtuuria suurelle yleisölle jo vuoden 1912 Budapestin yleiskaavan lausunnossaan.⁷¹ Tätä yhdistelmää Munkkiniemi-Haagan osalta yleisö pääsi ensi kertaa todistamaan Ritarihuoneella lokakuussa avautuneessa näyttelyssä, jossa esillä olivat suunnitelman piirustukset ja alueesta kuvaveistäjä Loja Saarisen (1879–1968) tekemä pienoismalli.⁷² Taidehistorioisija Ulla Salmela näkee Munkkiniemi-Haagan lanseerauksen päätavoitteina olleen sekä suunnitelman mainostamisen että kaupunkisuunnittelun aseman edistämisen Suomessa.⁷³ Nämä tavoitteet koskivat myös *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinkiä*, joka oli laatuansa ensimmäinen Suomessa kaupunkisuunnittelua mainostanut painotuote.⁷⁴ *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* otettiin sekä suomeksi että ruotsiksi 3000 kappaleen painokset, minkä jälkeen kirjaa mainostettiin koko loppuvuoden 1915 ajan aktiivisesti sanomalehdissä ympäri Suomea.⁷⁵ Alusta alkaen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* palveli siis sen tekijöiden sekä taloudellisia että taiteellisia tavoitteita, jotka heijastuivat kirjan keinoissa esitellä kaupunkitiloja.

⁶⁸ Christ-Janer 1979, 39 ja Nikula 1981, 102.

⁶⁹ Saarinen 1915, [10–11] ja Salmela 2004, 61–62.

⁷⁰ Meurman & Huovinen 1989, 93.

⁷¹ Saarinen 1912, 83 ja Salmela 2004, 64.

⁷² *Hufvudstadsbladet* 3.10.1915; *Hufvudstadsbladet* 7.11.1915 ja Nyström 1946, 83. Näyttelyistä oli muodostunut 1900-luvun alun Suomessa arkkitehdeille keino esitellä suunnitelmiansa keinona nostaa oman ammattialansa näkyvyyttä ja arvostusta yhteiskunnassa. Wäre 1992, 68.

⁷³ Salmela 2004, 64.

⁷⁴ Malli *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinkiin* otettiin aikakauden vastaavanlaisista saksalaisista ja brittiläisistä painotuotteista, joiden muotokielestä teos sai sisällöllisesti paljon vaikutteita. Nikula 1981, 103 ja Hakkarainen 1968, 10, 15–16.

⁷⁵ Nyström 1946, 70 ja Ks. esim. sanomaledissä julkaistuista kirjainmainoksista *Satakunnan Sanomat* 22.10.1915; *Suur-Savo* 23.10.1915; *Perä-Pohjalainen* 23.10.1915; *Karjalatar* 30.10.1915; *Kaleva* 16.11.1915 tai *Uusi Suometar* 22.12.1915.

Kaupunkisuunnittelun aseman tärkeyttä *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* ajoivat erityisesti sen kahdeksan päälukua, jotka samalla muodostavat tutkielmassa analysoitavan tekstuaalisten lähteiden kokonaisuuden. Kirja alkaa pääarkkitehti Eliel Saarisen kaikkia projektiin osallistuneita tahoja kiittäneellä lyhyellä esipuheella.⁷⁶ Tätä kirjassa seurasivat arkkitehti Gustaf Strengellin (1878–1937) kirjoittamat kaksi päälukua teemoinaan kansainvälinen kaupunkisuunnittelu ja Helsingin kaupunkirakenteen historiallinen kehitys.⁷⁷ Nämä teemat lukuihin oli kopioitu suoraan Raymond Unwinin *Town Planning in Practice* -kirjasta (1909), jonka alusta löytyivät vastaavanlaiset tekstiosuudet kaupunkisuunnittelun historiasta.⁷⁸ Pääluvullaan Unwinin tapaan Strengell rinnasti 1910-luvun Helsingin Euroopan suurkaupunkeihin ongelmiseen, joihin ratkaisut tarjosi tieteen ja taiteen periaatteet huomioiva kaupunkisuunnittelu. Tätä argumenttia vahvistaakseen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* Strengellin lukuja seurasivat Saarisen Helsingin väestökehityksestä kertova tekstiosio. Pääluvussa Helsingin väestönkasvua tarkasteltiin rinnakkain Euroopan muiden suurkaupunkien kanssa, minkä kautta tekijät osoittivat lukijoille Strengellin kuvaileman tulevaisuuden skenaarion todenmukaisuuden.⁷⁹ *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan kolme ensimmäistä päälukua olivat tekijöiden tietoinen pyrkimys muodostaa lukijoille mielikuva asuinoloiltaan huonosta Helsingistä, jonka kehityksen parempaan voisi muuttaa järjestelmällinen kaupunkisuunnittelu.

Loput *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* pääluvuista oli vuorostaan omistettu aikaisemmin ongelman ratkaisun eli Munkkiniemi-Haagan esitellylle. Kirjoittamissaan neljännessä ja viidennessä pääluvussa Eliel Saarinen esitteli lukijoille perustelut päätökselle perustaa uusi kaupunkialue liikenneyhteyksineen silloisen Helsingin asemakaava-alueen ulkopuolelle ja samalla ehdotuksen koko ratkaisuin mahdollistaneista liikenneväylistä.⁸⁰ Kirmo Mikkolan mukaan Saarisen luvuissa kuvaaman desentraalisen kaupunkimallin esikuvana toimi brittiläisen Ebenezer Howardin (1850–1920) ajatus maaseudun keskelle sijoitetusta puutarhakaupungista, jossa yhdistyivät sekä maaseutu- että kaupunkiasumisen hyvät puolet.⁸¹ Historiantutkija Petri Mustonen vuorostaan näkee Munkkiniemi-Haagan saaneen vaikutteita sen kaavoitukseen osallistuneelta Bertel Jungilta, joka jo vuonna 1911 julkaistussa Helsingin yleiskaavassaan oli korostanut kaupunkialueen laajentamista hyödyntämällä juuri liikenneratkaisuja.⁸²

⁷⁶ Saarinen 1915, [9–10]

⁷⁷ Strengell 1915, 1–33.

⁷⁸ Unwin 1909, 15–114. Gustaf Strengell vieraili Unwinin suunnittelemissa Hampstead Suburb Gardenin lähiössä vuonna 1910, mistä matkakertomuksina julkaistiin *Arkitekten*-aikakauslehdessä vuosina 1910–1911. Strengell 1910 ja Strengell 1911.

⁷⁹ Saarinen 1915, 34–63: *Helsingin kehitys*.

⁸⁰ Saarinen 1915, 64–75: *Suu-Helsinki*.

⁸¹ Mikkola 1984, 102 ja Mikkola 1990, 193.

⁸² Jung 1911, 90–100 ja Mustonen 2010, 285–286. Riitta Nikula näki Bertel Jungin Helsingin yleiskaavan esikuvana toimineen Suur-Berliinin asemakaavaehdotukset ja suunnitelman Wienin vihervyöhykkeestä, joista molempiin hän tutustui vuonna 1910 vieraillessaan Berliinissä järjestetyssä kaupunkisuunnittelusta kertovassa näyttelyssä. Jung 1910, 89–92 ja Nikula 1988, 23–25.

Tutkielmassaan Emilia Karppinen nostaa kaupunkimallin esikuvaksi suomalaiset 1900-luvun alun huvilayhdyskunnat, jotka taloudellisista syistä Munkkiniemi-Haagan tavoin oli sijoitettu Helsingin lähiympäristöön.⁸³ Munkkiniemi-Haagan kaupunkimallin alkuperä on siis monitulkintainen, mitä osaltaan selittää niin arkkitehti Mikael Sundmanin kuin Laura Kolben havainto aikakauden maayhtiöiden projektien taustalla samanaikaisesti vaikuttaneista jopa toisten kanssa ristiriitaisista tavoitteista.⁸⁴ Tästä syystä Munkkiniemi-Haagan kaupunkimalli toimii hyvänä esimerkkinä tilaratkaisuiden monitulkintaisuudesta, joka juontaa juurensa arkkitehtuurin suunnitteluprosessien moninaisuudesta.

Varsinaisille tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan kaupunkitilojen yksityiskohtaisille kuvauksille ja toteutuksille oli *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta omistettu sen kolme viimeistä päälukua.⁸⁵ Eliel Saarisen kirjaan kirjoittamista pääluvuista viimeisessä arkkitehti selosti lukijoille Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuja painottaen kuvauksessaan alueen eri asuinmuotoja, joista perusteellisimmin esiteltiin rivitalo Suomessa aivan uudenaikaisena rakennustyyppinä. Kirjan kaksi viimeisestä juristi John Ugglan (1870–1954) ja toimitusjohtaja Sigurd Stenius (1878–1969) kirjoittamaa päälukua kertoivat lukijoille, kuinka Suomen 1910-luvun lainsäädännön ja kunnallishallinnon näkökulmista projekti voitaisiin toteuttaa.⁸⁶ Näiden päälukujen avulla kirjan tekijöiden voidaan katsoa luoneen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta sisällöllisesti yhtenäisen kokonaisuuden, jossa lukijoille yksiselitteisesti kuvailtiin 1910-luvun Helsingin ongelmat ratkaisuihin. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan tekstiosuudet ovat siis tarkkaan rakennettuja taloudellisia ja taiteellisia tavoitteita ajaneita kokonaisuuksia, mikä tutkielman sisältöanalyysissä on tärkeää ottaa huomioon.

Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin tekstiosuudet eivät olleet tekijöiden ainoa keino vakuuttaa lukijansa visiostaan, vaan Saarisen Budapestin lausunnon sanojen mukaisesti myös kuvilla oli kirjassa tärkeä tehtävänsä. Kansien välistä löytyy yhteensä 145 erilaista visuaalista esitystä tilastoina, valokuvina, karttoina, ja piirustuksina, joista jokaisella oli tehtävänsä. Emilia Karppinen tulkitsee valtaosan kirjan visuaalisista esityksistä olleen sijoitettu sivuille vahvistamaan tekstien sanomaa. Tällaisesta kuvien käytöstä esimerkkinä hän nosti väestödiagrammit, joiden tarkoituksena oli visuaalisesti havainnollistaa niin Strengellin kuin Saarisen pääluvuissaan kuvamaa Helsingin suuri väestönkasvu nousevine käyrineen.⁸⁷ Samalla osa kirjan visuaalisista esityksistä voidaan katsoa auttaneen kirjan lukijoita luomaan mielikuvia

⁸³ Karppinen 2013, 45. Suomalaisen 1900-luvun alun huvilayhdyskuntien esikuvina toimivat varhaiset puutarhakaupungit, mikä heijastui päätöksessä sijoittaa ne luonnon keskelle. Mikkola 1990, 192.

⁸⁴ Kolbe 1988, 34 ja Sundman 1991, 73. Laajalla omistajapohjalla Kolben ja Sundman tarkoittivat, että yhtiöiden osakkaina samanaikaisesti saattoivat toimia liikemiehet, poliittiset päättäjät ja arkkitehdit, mikä oli asian laita esimerkiksi Stenius-yhtiön kohdalla.

⁸⁵ Saarinen 1915, 76–102: *Munkkiniemi-Haaga*.

⁸⁶ Ugglan 1915, 103–109: *Munkkiniemen rakennusjärjestys ja sen oikeusvaikutukset* ja Stenius 1915, 110–123: *Munkkiniemen ja Haagan kunnallisia kysymyksiä*.

⁸⁷ Karppinen 2013, 19. Ks. esim. väestödiagrammien käytöstä kirjassa Saarinen 1915, 44–46.

tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagasta kaupunkialueena. Vahvoja mielikuvia alueesta kirjassa luovat sekä lintuperspektiivistä piirretyt tai Loja Saarisen pienoismallista valokuvatut aluekuvat että mittakaavassa olevat aluekartat ja rivitalomallien suunnitelmapiirustukset.⁸⁸ *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* sivujen visuaaliset esitykset antavat siis yhdessä ja ilman kirjan tekstejä tietoa suunnittelijoiden tulevaisuuden asukkaille suunnittelemaasta kaupunkielämän puitteista. Tästä huolimatta tutkielman analyysissä on tärkeää ottaa huomioon, että visuaaliset esitykset pystyvät antamaan tietoa tulevaisuuden asukkaiden elämästä pääasiassa vain niistä tarkkaan valikoiduista näkökulmista, joista kirjan tekijät halusivat kaupunkia esiteltävän. Visuaaliset tekstit ovat siis kirjan tekstien tapaan tekijöiden tarkkaan rakentamia kokonaisuuksia, mikä on tärkeää ottaa huomioon tutkielman sisältöanalyysissä.

Tutkielman sisältöanalyysissä on *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* tekstien ja visuaaliset esitysten kautta kuvatun kaupunkisuunnitelman jo suunnitteluvaiheessa muodostuneita monille merkityskerroksille. Syyksi moninaisten merkityskerrosten olemassaololle suunnitelmissa kaupunkimaantieteilijät Jussi. S. Jauhiainen ja Vivi Niemenmaa näkevät modernin kaupunkisuunnittelun moniulotteisen prosessin, jossa tasapainottelevat samanaikaisesti useiden eri tahojen intressit aina yksilötasolta yhteiskunnan huipulle.⁸⁹ Tätä suunnitteluprosessia ohjaavat arkkitehdit, jotka Kirsi Saarikankaan mukaan työssään luovat joko tarkoituksella tai eitärkoitettuja suunnittelijan intentioiden ulottumattomissa muodostuneita merkityksiä.⁹⁰ Edellä mainittujen tutkijoiden ajatuksiin nojaten tässä tutkielmassa katsotaan, että Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuiden vertailevan sisältöanalyysin avulla on mahdollista kartoittaa nämä suunnitteluvaiheessa muodostuneet sekä tiedostetut että tiedostamattomat merkityskerrokset. Vertaileva sisältöanalyysi metodina on siis tärkeä apuväline monikerroksisen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman tilaratkaisuiden ymmärtämisessä.

1.3 Luokka ja kaupunki tutkimuskirjallisuuden valossa

Tutkielman keskeisistä käsitteistä ensimmäinen on työväki, jonka yhteiskunnallista asemaa Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuista tutkielmassa tarkastellaan. Tästä syystä tutkielman on tarkoin määriteltävä aikakausikontekstissaan tutkimuksen keskiössä oleva työväki, joka terminä esiintyy *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä*. Kirjan päälukujen teksteissä työväellä viitataan yhteen kolmesta Munkkiniemi-Haagan taloudellisin perustein jaetusta asukasryhmästä, joita sen lisäksi olivat varakkaat ja keskiluokka.⁹¹ Munkkiniemi-Haagan asukkaiden kolmijako

⁸⁸ Karpainen 2013, 8. Ks. esim. aluekuvasta tutkielmasta Kuva 7: ”Munkkiniemen työläisasutusta” (s. 54), aluekartoista Kuva 2: ”Munkkiniemen ja Haagan asemakaava” (s. 31) ja suunnitelmapiirrustuksista Kuva 9: ”Munkkiniemi ja Haaga. Työväen rivitalomalleja. R-malli” (s. 61).

⁸⁹ Jauhiainen & Niemenmaa 2006, 20–21.

⁹⁰ Saarikangas 2002, 17.

⁹¹ Saarinen 1915, 56, 62.

muistuttaa 1910-luvun Suomessa olemassa ollutta luokka-ajattelua, jonka avulla aikakauden sosiaalitieteet tutkijat käsitteellistivät ihmisryhmien välisiä sosiaalisia eroja luoden näin sosiaalista todellisuutta.⁹² Tämän luokka-ajattelun pohjalta yhteiskunnassa katsottiin olleen kolme toisistaan sosiaalisesti ja taloudellisesti eronnutta yhteiskuntaluokkaa, jotka olivat ylä-, keski- ja työväenluokka.⁹³ Luokka-ajattelun yhtäläisyydet Munkkiniemi-Haagan asukasjaon kanssa osoittavat, että arkkitehdit suunnittelutyössään lähtivät jäsentämään tulevaisuuden yhteiskuntaa suunnitteluajakautensa sosiaalisten ajatusmallien pohjalta. Tästä syystä tutkielmassa nähdään, että Munkkiniemi-Haagan tekijät käyttivät kirjassa työväkeä käsitteenä kuvamaan työläisistä muodostunutta yhteiskuntaluokkaa eli työväenluokkaa, jonka yhteiskunnallista asemaa tässä tutkimuksessa todellisuudessa tutkitaan.

Ennen työväenluokan tarkempaa määrittelyä tutkielman on aiheellista avata monitulkintainen yhteiskuntaluokan käsite. Koska tutkielmassa analysoidaan menneisyydessä suunnitelluista kaupunkitiloista välittyvää yhteiskunnallista asemaa, tutkimuksessa käytettävän yhteiskuntaluokan määritelmän on tärkeä pystyä selittämään miten ja millaisin mekanismein kulttuuriset ja sosiaaliset hierarkiat tiloissa kytkeytyvät toisiinsa. Tästä syystä tutkielma nojaa sosiologi Pierre Bourdieun (1930–2002) laajan tuotannon määritelmiin yhteiskuntaluokasta, joka yksinkertaistettuna hänen mukaansa on joukko yhteisen kulttuurin ja elämäntyylin jakavia ihmisiä. Bourdieun näkemyksiä luokasta tutkineen sosiologi Elliot B. Weiningerin mukaan keskeisin yhteiskuntaluokan jäseniä yhdistävä tekijä on elämäntyyli, joka rakentuu taloudellisista, kulttuurisista, sosiaalisista ja symbolisista pääomista.⁹⁴ Sosiologi Nina Kahman mukaan Bourdieu kytkee pääomat yhteiskuntaluokkaan käsitteellä *habitus*, joka on luokkaa sisäisesti yhdistävän ja yhteisen elämäntavan tiedostamaton perusta.⁹⁵ Habitus on siis yhtä aikaa sekä sosiaalisia käytäntöjä järjestävä rakenne että yhteiskunnan muiden rakenteiden kuten luokka-ajattelun synnyttämä kokonaisuus.⁹⁶ Tämän yhteiskuntaluokan muodostumisen määritelmän pohjalta tutkielmassa nähdään, että Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisut ovat Bourdieun kuvaamia habituksia, jotka toteutuessaan olisivat sanelleet työväenluokalle sen yhteiskunnallisen aseman luokkien kentässä.

Yhteiskunnan muutoksessa muuttuvan työväenluokan määrittelemisen 1910-luvun aikalaiskontekstissaan on loogista Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden tapaan taloudellisten tekijöiden pohjalta.⁹⁷ Historiantutkija Sven-Erik Åströmin mukaan Munkkiniemi-Haagan luokkajako sai rakenteensa suunnitelman väestöennusteiden aineistona käytetyistä Helsingin

⁹² Kielen roolista sosiaalisten todellisuuden konstruktioprosesseissa ovat kirjoittaneet tahoillansa mm. Burke 1957; Foucault 1972, 54–55 ja Berger & Luckman 1995, 81–82.

⁹³ Alapuro 1980, 39, 45–47.

⁹⁴ Bourdieu 1984, xii; Weininger 2005, 83, 93.

⁹⁵ Weininger 2005, 88–89; Roos 1985, 11 ja Kahma 2011, 24.

⁹⁶ Bourdieu 1988, 48; Mäkelä 1994, 250–251 ja Kahma 2011, 24.

⁹⁷ Saarinen 1915, 56, 62 ja Erola 2010, 237.

henkikirjoista, joissa vuodesta 1903 lähtien väestö oli ryhmitelty ylä-, keski- ja alaluokkiin yksilön itsensä määrittämän yhteiskunnallisen aseman perustella.⁹⁸ Valtion Tilastokomitea määritteli vuonna 1904 antamassaan lausunnossa Helsingin henkikirjoissa käytettyjen ryhmien jäsenet seuraavalla tavalla.⁹⁹

[...] ensimmäiseen ryhmään luettu valtion, kirkon ja kunnan palveluksessa olevat virkamiehet ja henkilöt, joilla taloudellisessa suhteessa on itsenäinen ja johtava asema. [...] Toiseen ryhmään on luettu yleisten ja yksityisten laitosten palveluskunta sekä heidän vertaisensa, so. liiketoiminnan keskiluokka, jolla ei ole johtavaa asemaa, mutta jota ei myöskään voidaan katsoa kuuluvaksi varsinaisten työläisten ryhmään. Kolmantena ryhmänä on luettu varsinainen työväenluokka.

Helsingin henkikirjojen pohjalta tehty Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman luokkajako pohjautui siis kuvauksen perusteella ihmisten työtehtäviin. Sven-Erik Åström tulkitse yllä olevan kuvauksen pohjalta, että Munkkiniemi-Haaga suunnitelmassa työväenluokkaan kuuluvaksi luettiin kaikki ruumiillisen työntekijät aina tehdastyöläisistä palvelusväkeen.¹⁰⁰ Åströmin mukaan lausunto osoitti, miksi suunnitelman tekijöillä oli vaikea erottaa työtehtäviltään toisiaan muistuttavat keskiluokka ja varakkaat asukasryhminä toisistaan. Kyseisen jaon vaikeudesta kertoo *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*-kirjassa Saarinen, jonka mukaan taloudellinen jako ylempien luokkien kohdalla oli mielivaltainen.¹⁰¹ Tästä syystä kirjan teksteissä kyseisiin ryhmiin viitattiin useassa yhteydessä yhteistermillä porvarilliset ryhmät, mitä käsitteenä niin 1900-luvun Suomessa kuin muualla Eurooppaa käytettiin kuvaamaan vanhojen säätyjen ja uuden keskiluokan yhdessä muodostamaa kulttuuriltaan, arvomaailmaltaan ja elämäntavoiltaan toisiaan muistuttavaa ihmisryhmää.¹⁰² Munkkiniemi-Haagan yhteiskuntaluokista siis työväenluokalla voidaan katsoa olleen tarkkaan rajattu ryhmä, johon kuuluivat kaikki taloudellisesti heikommassa asemassa olevat kaupungin ruumiillista työtä tekevät työläiset, joiden arjen elämä poikkesi ylempien luokkien porvarillisesta elämäntavasta.

Tässä kohtaa tutkielmaa on aiheellista ottaa kantaa kahteen luokka- ja historian tutkimuksen keskeiseen kysymykseen, joihin annetut vastaukset yhdessä määrittävät tapaa, jolla tutkimuksessa analysoidaan kaupunkitiloja. Näistä luokkatutkimuksen kysymys liittyy 1990-luvulla alkaneeseen poikkiteolliseen kritiikkiin koskien luokkien toimivuutta yhteiskunnan eri ilmiöitä tai ihmisryhmien identiteettiä selittävänä tekijänä.¹⁰³ Tähän kritiikkiin tutkielmassa vastataan mukaillemalla historian tutkija Pertti Haapalan vuonna 2005 antamaa perustelua työväen historian

⁹⁸ Åström 1956, 48 ja Saarinen 1917, 41.

⁹⁹ Komiteanmietintö I/1904, 25, 58.

¹⁰⁰ Åström 1956, 48, 50.

¹⁰¹ Saarinen 1915, 62.

¹⁰² Kolbe 1988, 27.

¹⁰³ Kolbe 2010, 5–9 ja Erola 2010, 19–20.

tutkimuksen tarpeellisuudesta uudessa tutkimusympäristössä. Haapalan mukaan työväen historian yhä edelleen hyödylliseksi historian tutkimukselle tekee sen vahva yhteiskunnallinen relevanssi, sillä siinä keskitytään tutkimaan aina ajankohtaisia modernin yhteiskunnan eriarvoisuuteen, tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä teemoja, joiden tutkiminen vaatii selkeästi rajatut kohderyhmänsä.¹⁰⁴ Tästä syystä luokan käsite on tärkeä myös tälle tutkielmalle, jossa analysoidaan kaupunkitiloja, joissa arkkitehti Thomas Markusin mukaan alati läsnä ovat niin suunnitteluajakauden yhteiskunnassa jo olemassa olleet kuin ratkaisuiden itsensä luomat valtasuhteet.¹⁰⁵ Tätä vallan verkostoa ymmärtääkseen tutkielmassa tarvitaan yhteiskuntaluokkia, jotka selkeärajaisina kohderyhminä auttavat tulkitsemaan Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuista asukasryhmien väliltä löydettäviä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.

Tutkielman tutkimusaiheen rajaus työväenluokan yhteiskunnalliseen asemaan suunnitelman ratkaisussa nostaa esille tutkimuseettisen pohdinnan tutkimuksen eksklusiivisuudesta. Kyseinen pohdinta on aiheellinen jokaisen historian tutkimuksen kohdalla, jossa tutkijat ovat valta-asemassa päättäessään aiheensa, aineistonsa ja menetelmänsä menneisyyden tutkimisessa.¹⁰⁶ Nykyajan historian tutkimuksessa pohdinta rajauksen vallasta ei koskekaan historian tutkijan puolueettomuutta, sillä 1900-luvun jälkipuoliskolta tapahtuneen subjektiivisen kääntein myötä alalla on hyväksytty tutkijoiden rooli ei-objektiivisina kulttuurin kriitikkoina.¹⁰⁷ Kääntein myötä historian tutkija Jorma Kalelan mukaan pohdinnat ovat tiiviimmin liittyneet sekä historian tutkimuksen että itsensä tutkijan eettisiin ja moraalisiin puoliin.¹⁰⁸ Eettinen pohdinta on aiheellista myös tämän tutkielman kohdalla, jossa sen aiherajauksen myötä tarkastellaan Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuja yhden yhteiskuntaluokan eli työväenluokan näkökulmasta. Tutkielma rajauksensa puolesta lukeutuu osaksi marginaalihistorioita, joiden ansioita ovat aiemmin yhteiskunnan varjossa olleiden ryhmien ja ilmiöiden esille tuominen.¹⁰⁹ Marginaalihistoriaa kirjoittaessaan tutkijan on tärkeää pohtia, ettei tutkimuksen arvovallalla aja omia käsityksiään tai ideologioitaan, mikä työväenluokan kaltaisen poliittisesti latautuneen käsitteen kohdalla olisi erittäin helppoa.¹¹⁰ Oikeudenmukaisen menneisyyden tilakuvauksen tehdäkseen tutkielman sisältöanalyysissä otetaan huomioon työväenluokan lisäksi myös muut yhteiskuntaluokat. Sosiaaliluokkien tarkastelu rinnakkain auttaa tutkielmaa sekä havainnollistamaan tilaratkaisuiden välillä olevat erot että luomaan asetelman tasapuoliselle tulkinnalle ratkaisuiden taustoista.

¹⁰⁴ Haapala 2005, 23–24.

¹⁰⁵ Markus 1993, 33.

¹⁰⁶ Thomas 2005, 183–184 ja Kaartinen 2005, 205–206.

¹⁰⁷ Ankersmit 2004, 86–88 ja Vann 2004, 12–17.

¹⁰⁸ Kalela 2017, 97.

¹⁰⁹ Koskivirta & Lindman 2017, 11–12.

¹¹⁰ Soikkanen 1991, 194–197.

Tutkielman tärkeiden käsitteiden joukkoon lukeutuu myös tila, jonka luonnetta edellä ollaan jo tekstissä useaan otteeseen sivuttu. Termin merkityksen nykyajan historiantutkimukselle ja tutkielmalle tiivistää historiantutkija Silja Laineen määritelmä tilasta paikkana, jossa kaikki ihmisen toiminta tapahtuu.¹¹¹ Tutkielmassa tiloiksi katsotaan siis kaikki Munkkiniemi-Haagan asukkaiden arjen elämän toiminnalle keskeiset paikat aina yksittäisestä huoneesta koko asemakaava-alueeseen. Aikaisempien Munkkiniemi-Haagaa tarkastelleiden tutkimusten tapaan myös tämän tutkielman on luotava systemaattinen ja tutkimustavoitetta palveleva systemaattinen tapa analysoida käsittelyluvuissa näitä kokoluokaltaan ja toiminnoiltaan toisistaan eronneita tilakokonaisuuksia. Tähän käyttötarkoitukseen toimivan mallin tutkielmalle mallin tarjoaa Eliel Saarinen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa, jossa hän jakoi kaupunkialueet toimintojensa perusteella seuraavalla tavalla:

a) **Julkiset rakennukset**, kuten hallintovirastojen rakennukset, kirjastot, museot, kirkot, koulurakennukset (viereisine puistoineen). sairaalaryhmät (Allas-aukean varrella sekä pohjoisella ylänneellä),

b) **Eri asuntorakennuslajit**, nimittäin korkeat kivitalot, 5–6-kerroksiset, 4–3- ja 3–2-kerroksiset kivitalot. erimuotoiset rivitalot eri kansanluokkia varten, huvilat Munkkiniemen huvilakaupungissa, „ Haagan „ työväen yhdenperheentalot.

c) **Puistot**. Kalastajatorpanpuisto, Pitkäniityn-puisto, Haagan-puisto.

d) **Tehdasalueet**.¹¹²

Väitöskirjassaan Kirmo Mikkola näkee yllä esitetyn Munkkiniemi-Haagan kaupunkialuejaon heijastelevan jo varhaista funktionalistista kaupunkikäsitystä, jossa kaupungit jaettiin toiminnallisiin eli funktionaalisiin kaupunkivyöhykkeisiin.¹¹³ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esitetty kaupunkirakenne olisi toteutuessaan poikennut paljon 1910-luvun Helsingistä, jonka toimintojen välillä ei vallinnut näin selkeää jakoa.¹¹⁴ Munkkiniemi-Haagan uudennlaiseksi kaupunkisuunnitelmaksi olisi tehnyt myös sen kaupunkijaon selkeä erottelu yksityisten ja julkisten kaupunkitilojen välillä. Arkkitehtuurihistorioitsija Spiro Kostofin mukaan kaupunkitilojen jako yksityisiin ja julkisiin tiloihin syntyi länsimaisissa teollisuuskaupungeissa 1800-luvun aikana luomaan sosiaalisia rajoja alati monipuolistuvien kaupunkien toimintojen ja asukasryhmien välille.¹¹⁵ Jaon myötä julkisista tiloista tuli lähtökohtaisesti neutraaleja ja avoimia

¹¹¹ Laine 2011, 34

¹¹² Saarinen 1915, 82–83.

¹¹³ Mikkola 1990, 205. *Funktionalismi* alkoi tyylisuuntana yleistyä Suomessa vasta 1920- ja 1930-luvuilla. Kuitenkin monet funktionalistiset ajatukset yleistyivät jo vuosikymmeniä aikaisemmin suomalaisella suunnittelukentällä, jonka arkkitehdit Eliel Saarisen kaltaisesti seurasivat aktiivisesti kansainvälisen arkkitehtuurialan keskustelua. Miller Lane 2000, 1–2 ja Koho 2000, 41–42.

¹¹⁴ Åström 1956, 169–176 ja Kervanto Nevanlinna 2002 91–92, 100.

¹¹⁵ Kostof 1991 ja Wells-Thorpe 1998, 105.

paikkoja kaikille kaupunkilaisille, missä ihmisten toimintaa ohjasivat aikakauden yhteiskunnan yleiset käytösmallit.¹¹⁶ Tälle vastakohdan kaupungissa loivat tarkkaan rajatut yksityiset tilat, joissa yksilöt pystyivät vapaammin kontrolloimaan omaa ja muiden tilassa toimivien henkilöiden toimintaa.¹¹⁷ Kaupungin yksityisten ja julkisten tilojen välillä löydettävät luonne-erot tarjoavat perustelut tutkielmalle jakaa tilakokonaisuudet omiin käsittelylukuihinsa, joiden alaluvuissa analysoidaan kaupunkitiloja niiden omista sosiaalisista lähtökohdista.

Tutkielmassa tarkasteltavia julkisia tiloja ovat jo edellä esitetyssä Munkkiniemi-Haagan kaupunkijaossa mainitut julkiset rakennukset ja puistot. Kyseisten kaupunkitilojen vertaileva tarkastelu on mahdollista, sillä vastaavanlaisia tilaratkaisuja löytyi 1910-luvun Helsingistä, jossa niin julkiset rakennukset kuin puistot palveluineen olivat olleet jo 1800-luvulta lähtien kiinteä osa suomalaista kaupunkielämää.¹¹⁸ Tarkasteltavien julkisten tilakokonaisuuksien joukkoon lukeutuu myös koko asemakaava-alue, joka on primäärilähde *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan tarjoamista mittakaavatasoista laajin. Tutkielmalle tilaratkaisuiden arviointi koko asemakaava-alueen tasolta tarjoaa mahdollisuuden vertailla kaikkia kaupunkialueita sijaintiensa osalta keskenään, mikä menetelmänä arkkitehti Peter Hallin mukaan auttaa muodostamaan kokonaiskuvan kaupungin perusrakenteesta.¹¹⁹ Asemakaava-alueen, puistojen ja julkisten rakennusten mittakaavatasoilla tarjoaa tilaisuuden tarkastella myös tilaratkaisuja liikkuvuuden näkökulmasta, mikä Eliel Saarinen mukaan oli yksi tulevaisuuden kaupungin toimivuuden kannalta tärkeimmistä tekijöistä.¹²⁰

Tutkielman toisessa käsittelyluvussa tarkasteltavat Munkkiniemi-Haagan yksityiset tilat ovat alueen eri asuntorakennuslajit.¹²¹ Alaluvuissa ei ole mahdollista käsitellä jokaista asuntolajia erikseen, sillä korkeista kivitaloista tai varakkaiden huviloista ei ole löydettävissä *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta tarpeeksi tietoa. Alueen asumisen monimuotoisuuden huomioidakseen käsittelyluvun alussa tarkastellaan kaikkia eri asumismuotoihin omakoti- ja vuokra-asumisen näkökulmista, mikä Kolben mukaan oli yksi keskeisimmistä 1900-luvun alun suomalaisen asuntokeskustelun teemoista.¹²² Keskustelussa tärkeä rooli oli myös asuntojen sisätilojen tilaratkaisuilla, joita vertailleen tarkastellaan *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* tarkkaan esiteltyjen keskiluokan ja työväenluokan rivitaloasuntojen osalta.¹²³ Oman alalukunsa tutkielmassa saavat myös jokaisen Munkkiniemi-Haagan asumismuodon yhteyteen sijoitetut

¹¹⁶ Loukaitou-Sideris & Banerjee 1998, 75.

¹¹⁷ Saarikangas 2002 26, 28–29 ja Hillier & Hanson 1984, 33, 146.

¹¹⁸ Kärki 2001, 81 ja Häyrynen 1994, 17.

¹¹⁹ Hall 1998, 957.

¹²⁰ Saarinen 1915, 65–73.

¹²¹ Loukaitou-Sideris & Banerjee 1998, 75.

¹²² Kolbe 1988, 54.

¹²³ Saarinen 1915, 94. Ks. esim. suunnitelman rivitalosta piirustuksesta tutkielman Kuva 9: ”Munkkiniemi ja Haaga. Työväen rivitalomalleja. R-malli” (s. 61).

yksityiset kotipuutarhat, jotka ratkaisuna Emilia Karppinen linkittää puutarhakaupunki-ideologiaan.¹²⁴

Tutkielman käsittelyluvuissa tarkasteltavien erilaisten Munkkiniemi-Haagan kaupunkitilojen analysoinnissa hyödynnetään laajasti aikaisempaa arkkitehtuuri-, taide-, kaupunki-, aate- ja sosiaalishistorian alojen tutkimuskirjallisuutta. Tutkielmalle yksi keskeisimmistä tutkimuksista on jo esille noussut Laura Kolben vuonna 1988 ilmestynyt väitöskirja *Kulosaari – Unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Väitöskirjassaan Kolbe tarkastelee yhteiskunnallisesta näkökulmasta Helsingin Kulosaareen 1900-luvun alussa rakentuneen huvilakaupungin taustalla vaikuttaneita sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia päämääriä. Kolben väitöskirjan sisältö tarjoaa tutkielmalle tärkeän vertailukohdan koko kaupungin tasolta tehtyjen havaintojen analysoimiseen, sillä sekä Munkkiniemi-Haaga että Kulosaari edustivat molemmat uudenlaista tapaa suunnitella kaupunkeja.¹²⁵ Vuorostaan tutkielmalle laajemman kansallisen näkökulman tarjoaa myös jo esille noussut Anneli Junton vuonna 1990 julkaistu sosiaalipolitiikan väitöskirja *Asuntokysymys Suomessa*, jossa tarkastellut suomalaisen 1900-luvun alun asuntopoliittiset linjat kertovat aikakauden kaupunkisuunnittelun yhteiskunnallista päämääristä ja samalla työväenluokan yhteiskunnallisesta asemasta.

Tutkimuskirjoista tärkeitä ovat myös ne, jotka kertovat yksityiskohtaisesti 1900-luvun alun Helsingin olemassa olleista kaupunkitiloista. Taidehistorioitsija Maunu Häyrysen väitöskirja *Maisemapuistosta reformipuistoon* (1994) tarjoaa yksityiskohtaisen katsauksen Helsingin puistojen suunnitteluhistoriaan 1800- ja 1900-lukujen taiteessa. Historiantutkija Marjatta Hietalan Helsingin modernisaation historiasta kertovat tutkimukset tarjoavat kansainvälisen näkökulman pääkaupungin kehityksestä.¹²⁶ Tutkielmassa tärkeä rooli on myös Helsingin työväestä tai kaupungista kertovilla Heikki Wariksen, Sven-Eriksen Åströmin, Aarne Anttilan, Anja Kervanto Nevanlinnan ja Erkki Anttilan kirjoittamilla paikallishistorioilla, joiden tarjoamaa aikakausikuvaa verrataan Munkkiniemi-Haagassa esitettyyn tulevaisuuteen.¹²⁷

Tutkielmassa tärkeä rooli tilaratkaisuiden vertailevassa analyysissä on niistä kertovilla aikalaislähteillä. Koska aikaisempi tutkimus on kiistatta osoittanut, että Munkkiniemi-Haagalla on kytkös 1900-luvun puutarhakaupunki-ideologiaan, niin tila-analyysissä taustoittava rooli on ratkaisuisa keskeisillä Raymond Unwinin ja Ebenezer Howardin kirjallisella tuotannolla.¹²⁸ Tilaratkaisuista kertovat myös paljon monet kirjoitukset suomalaisista 1800- ja 1900-lukujen taitteen sanoma- ja aikakauslehdistä, joissa arkkitehtien lisäksi asuntokeskusteluun ottivat osaa

¹²⁴ Karppinen 2013, 59.

¹²⁵ Laine 2011, 81.

¹²⁶ Häyrynen 1994; Hietala 1987; Hietala 1992 ja Bell & Hietala 2017.

¹²⁷ Waris 1932; Åström 1956; Anttila 1956; Kervanto Nevanlinna 2002 ja Anttila 2017.

¹²⁸ Howard 1898 ja Unwin 1909.

lääkärit, poliitikot ja monet muut aikakauden Suomen kulttuurieliittiin kuuluneet jäsenet.¹²⁹ Kotimaisista teksteistä tärkein rooli *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan on lisäksi Otto-Iivari Meurmanin *Ensimmäisen suomalaisen asuntokongressin näyttely* -oppaasta (1917) ja Einar Böökin *Asuntokysymyksen alalta* -kirjasta (1911) löytyvillä aatteellisilla tilakuvauksilla. Ne yhdessä muiden aikalaislähteiden ja tutkimuskirjallisuuden kanssa auttavat tutkielmaa tuomaan esille työväenluokalle Munkkiniemi-Haaga suunnitelmassa suunnitellun tulevaisuuden yhteiskunnallisen aseman.

¹²⁹ Juntto 1990, 98–100.

2. Julkista elämää asemakaava-alueella

2.1 Luokkien jakama asemakaava-alue

Munkkiniemi-Haagan moninaisuudesta nykypäivänä parhaiten kertoo *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä oleva alueen asemakaavakartta.¹³⁰ Asemakaavan tehtävä kirjassa jo alun perin oli esitellä lukijoille arkkitehtien paperilla Laajalahden rannoilta Haagan metsiin ulottuneen kaupunkivision koko komeudessaan. Kartan mukaan Munkkiniemi-Haagan tulevia tunnuspiirteitä olisivat olleet suuret liikenneväylät, jotka valkoisina viivoina halkoivat koko asemakaava-alueen eri väreihin merkittyihin pienempiin kaupunkialueisiin, omine käyttötarkoituksineen. Nämä eri väreihin kartassa näkyvät kerrostalo-, rivitalo-, huvila-, viher-, tehdas-, tai yhden perheen asuntoalueet eivät sattumanvaraisesti löytäneet paikkaansa asemakaava-alueelta. Eliel Saarisen kuvaili *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* tulevaisuuden kaupungin olleen ”systemaattisesti järjestetty kokonaisuus”, mikä ilmaisuna viittaa tarkoituksenmukaisuuteen sijoituspäätösten taustalla.¹³¹ Myös Kirmo Mikkola tulkitsee Saarisen systemaattisuudella tarkoitaneen, että jokaisella Munkkiniemi-Haagan kaupunkialueella olisi ollut funktionsa eli toimintonsa kaupungin arjessa.¹³² Vertailemalla siis Munkkiniemi-Haagan sijainneiltaan ja toiminnoiltaan eronneita kaupunkitiloja tutkielman on mahdollista tarkastella työväenluokan yhteiskunnallista asemaa kaupunkisuunnitelman laajimmasta mittakaavatasosta.

Asemaakaavassa selkeimmin työväenluokan yhteiskunnallisesta asemasta kertovat karttaan merkityt sosiaaliryhmälle suunnitellut yhden perheen asunnot eli rivitaloasunnot.¹³³ Nämä asunnot yhdessä olisivat muodostaneet kaksi työväen rivitaloaluetta Munkkiniemen länsi- ja luoteisrajoille.¹³⁴ Tätä kautta työväen rivitaloalueet olisivat olleet ainoat asuinalueet, jotka olisivat sijainneet Munkkiniemi-Haagan länsipuolelle sijoitettujen teollisuusalueen ja -tonttien vieressä. Suunnittelijoiden päätös sijoittaa tehtaat ja siellä työskentelevä työväki toistensa lähelle ei ratkaisuna aikalaishanketuksesta tarkasteltuna ollut poikkeuksellinen, sillä 1910-luvun Euroopassa työväenluokan asuinalueet löytyivät usein teollisuusalueiden läheisyydestä.¹³⁵ Myös 1900-luvun alun Helsingissä työväen asutuksesta merkittävä osa oli keskittynyt Pitkäsillan pohjoispuolelle tehtaiden piippujen varjoon.¹³⁶ Pertti Haapala näkee työväen asuinalueiden ja tehtaan välisen tiiviin yhteyden muodostuneen Euroopassa teollistumisen alkuvaiheissa, jolloin

¹³⁰ Ks. Kuva 2: ”Munkkiniemi-Haagan asemakaava” (s. 31).

¹³¹ Saarinen 1915, 77.

¹³² Mikkola 1990, 205. Munkkiniemi-Haagan asumiseen, työntekoon ja vapaa-ajan toimintoihin perustunut kaupunkialuejako heijastelee Mikkolan mukaan funktionalistiselle kaupunkisuunnittelulle tyypillisistä vyöhykeajattelua, jossa toiminnot haluttiin tarkoituksella eriyttää toisistaan.

¹³³ Chudoba 2011, 42–43.

¹³⁴ Nikula 2014, 39.

¹³⁵ Tarn 1980, 74–76; Bollerey & Hartmann 1980, 143–147 ja Juntto 1990, 79–82.

¹³⁶ Waris 1932, 88–90. Suurin osa Pitkäsillan pohjoispuoleisista teollisuuslaitoksista sijaitsivat pääasiassa lähellä Vanhankaupungin selän rantaa tai Sörnäisten satama-aluetta. Åström 1956, 163–164.

teollisuuslaitokset rakensivat työntekijöilleen tehtaiden läheisyyteen työsuhdeasuntoja.¹³⁷ Kuitenkaan maan hinnaltaan kalliissa Helsingissä tehdasyritysten työntekijöilleen rakentamat asunnot olivat Åströmin mukaan harvinaisia, minkä takia valtaosa kaupungin 1900-luvun asuntokannasta oli joko yksityisten tahojen tai kunnan rakennuttamia.¹³⁸ Kuitenkin aikakauden Helsinkiä vaivannut pula rakennutettavista tonteista ajoi 1800-luvun lopulta lähtien tehtaantöyläisineen sijoittautumaan lähelle toisiaan kaupungin pohjoisille alueille.¹³⁹ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden sijoituspäätös tehtaiden ja työväen asuinalueiden sijaintien osalta näyttää siis mallintaneen niin aikakauden Helsingissä kuin muissa Euroopan kaupungeista esiintynyttä ratkaisua. Sen sijaan syyt, miksi työväen rivitaloalueet olivat asemakaavassa ainoat teollisuusalueiden vieressä sijainneet asuinalueet, auttavat kertomaan suunnittelutyön taustalla vaikuttaneesta yhteiskunnallisesta ajattelusta.

Ymmärtääkseen Munkkiniemi-Haagan työväen asuinalueiden sijainnin taustalla vaikuttaneita yhteiskunnallisia päämääriä on aluksi tarkasteltava vaihtoehtoisia syitä sijoittamispäätökselle. Vaihtoehto, että työväen asunnot olisivat olleet tarkoitettu tehdasyritysten myöhemmin ostettavaksi, ei aikalaislähteiden perusteella ole todennäköinen. Niin *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* kuin Stenius-yhtiön asiakirjoista ei löydy mainintoja moisesta tavoitteesta asuntojen osalta. Kyseinen toteutusmalli olisi myös taistellut suomalaisessa 1900-luvun alun asuntopoliittisessa keskustelussa työläisten työsuhdeasumista vastustanutta ajatusta vastaan.¹⁴⁰ Einar Böök perusteli vastustusta yhteiskunnallisilla konflikteilla, jotka hänen mukaansa vain lisääntyivät työläisten työsuhdeasumiseen liittyvän sosiaalisen kontrollin myötä.¹⁴¹ Tämä yhteiskuntarauhaan tähdännyt perustelu juonsi juurensa suomalaisen 1900-luvun alun kulttuurieliitin keskuudessa yleistyneestä liberalistisesta ajattelusta, jossa vapauden katsottiin edistävän yksilöiden kasvua kunnan kansalaisiksi.¹⁴² Ajatus oman kodin tuomasta vapaudesta oli keskeinen aikakauden asuntopoliittisessa keskustelussa yleistyneelle reformistiselle omakotiaatteelle, jossa juuri omissa kodeissaan asuvista ihmisistä katsottiin kasvavan kunnollisia kansalaisia.¹⁴³ Tällä omakotiaatteella Saarisen mukaan oli ollut merkittävä vaikutus Munkkiniemi-Haagan asuntopoliittisessä, mistä osaltaan kertovat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä löytyvät useat rivitalomallien suunnitelmapiiirustukset.¹⁴⁴ Tästä syystä tutkielmassa nähdään, että

¹³⁷ Haapala 1986, 60. Haapala käytti esimerkkinä Tamperetta, jonne Finlayson-yhtiö rakensi 1800-luvulla tehtaidensa ympärille työntekijöilleen asuntoja. Vastaavalaisesta toiminnasta aikakauden Suomessa voidaan esimerkkeinä mainita Littoisten verkatehdas ja Forssan puuvillatehdas. Juntto 1990, 80–81.

¹³⁸ Åström 1956, 163–164.

¹³⁹ Waris 1932, 93–96.

¹⁴⁰ Juntto 1990, 81.

¹⁴¹ Böök 1911, 41.

¹⁴² Tholfson 1977, 34–35 ja Kolbe 1988, 28.

¹⁴³ Hautajärvi 2011, 14.

¹⁴⁴ Saarinen 1915, 74, [183–193].

työväen rivitaloasunnot oli tarkoitettu ensisijaisesti yksityisten henkilöiden omistamiksi, minkä takia syytä työväenluokan sijoituspäätökseen on etsittävä muualta.

Varteenotettavan selityksen työväen asuinalueiden sijaintiin tarjoaa historiantutkija Väinö Wallin. Tutkimansa 1800-luvun Tampereen kohdalla hän esittää kaupungin työväen asuinalueiden määrittäneen sijaintien asemakaava-alueella, että työväen kotien ja tehtaan väliset etäisyydet säilyivät kävelymatkoina.¹⁴⁵ Työpaikan sijainti työväen asuinalueiden paikkoja asemakaavassa selittävänä tekijänä ei ole kaukaa haettu, minkä puolesta osaltaan puhuu aikakauden helsinkiläisen työväestön keskuudessa vallinnut tapakulttuuri. Valtaosa Helsingin työläisistä vielä 1910-luvulla taittoi päivittäiset työmatkansa jalan joko taloudellisista tai sosiaalisista syistä raitiovaunujen sijaan.¹⁴⁶ Tutkielman lähteet eivät kerro, olivatko Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat tietoisia tästä tavasta, mitä tietoa ilman on tutkielman mahdollista todeta sijoitusratkaisun toteutuessaan olleen käytännöllinen työväenluokan näkökulmasta. Nimittäin alueen mittakaavassa oleva asemakaava osoittaa, että molemmat työväen rivitaloalueet olisivat sijainneet noin kilometrin säteellä Laajalahden syvävesisatamasta ja sitä ympäröineestä Sockenbackan eli Pitäjämäen teollisuusalueesta.¹⁴⁷ Syvävesisataman, joka oli mahdollista sijoittaa alueella vain tiettyyn paikkaan, voidaan katsoa määrittäneen niin sinne johtaneiden rautateiden, teollisuusalueiden ja lopulta myös työväen asuinalueiden paikan asemakaava-alueella. Tämän päätelmän vahvistaa seuraava lainaus *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta, missä Saarinen kuvaili eri asuinalueiden sijainteja tulevaisuuden kaupungissa:

*[...] Rantaosien asukkaiksi tulee etupäässä varallisten luokkaan kuuluvia; pohjoisosiin, Huopalahden aseman tienoille ja rautatielinjan pohjoispuolelle, asettuu pääasiallisesti keskiluokka. Kauemmaksi länteen, Sockenbackan suunnalle, on ehdotettu tehdaskortteleita työläisasuntoalueineen, katsoen siihen että Sockenbacka pyrkii kehittymään teollisuus- ja työväenkeskukseksi.*¹⁴⁸

Yllä oleva tiivis kuvas kertoo ne keskeiset tekijät, jotka vaikuttivat eri yhteiskuntaluokkien asuinalueiden sijoittumiseen asemakaava-alueelle. Työväenluokan rivitaloalueiden kuvaus vahvistaa osaltaan jo aiemmin tutkielmassa esille nousseen Åströmin kuvaileman luokkajattelun, jonka mukaan Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden silmissä tulevaisuuden työväki vastasi kaupungin ruumiillisista töistä aikaisempaan tapaan.¹⁴⁹ Suunnittelijoiden silmissä samana pysynyt yhteiskunnallinen asema siis selittää, minkä takia kaikista Munkkiniemi-Haagan asuinalueista vain oli selkeästi sijoitettu asemaakaavassa teollisuusalueiden viereen.

¹⁴⁵ Wallin 1904, 13, 19. Wallin vaihtoi sukunimensä vuonna 1906 Voionmaaksi. Kaarninen 2001.

¹⁴⁶ Vallisaari 2004. Helsingissä työväestö vielä 1910-luvulla näki raitiovaunut kalliina ja vain kaupungin herrasväelle tarkoitettuna liikkumismuotona.

¹⁴⁷ Saarinen 1915, 71, 77, [97].

¹⁴⁸ Saarinen 1915, 77.

¹⁴⁹ Åström 1956, 48.

Työväen poikkeuksellisesta asemasta suunnittelijoiden silmissä kertovat ajatukset sekä keskiluokan että varakkaiden asuinalueiden sijoituspäätösten taustalla. Keskiluokan sijainnin osalta keskeisenä tekijänä Saarinen mainitsi edellä esitetystä lainauksesta rautatiet. Kyseisen viittauksen voidaan tulkita olleen kirjoittajan keino kertoa lukijoilleen alueen sijainti ja samalla mahdollisuus mainostaa rivitaloalueiden monipuolisia liikennemuotoja niiden tuleville asukkaille. Liikennemuotojen monipuolisuudesta niin varakkaiden kuin keskiluokan osalta kertoo *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* kuvaliitteenä Suur-Helsingin asemakaavakartta, johon oli piirretty katujen lisäksi kaikki tulevaisuuden juna- ja raitiovaunulinjat.¹⁵⁰ Kun karttaa tarkastellaan rinnakkain alueen asemakaavan kanssa, niin dokumentit yhdessä osoittavat raidelinjojen olleen vedetty kulkemaan läpi sekä Laajalahden huvila-alueen että porvarillisten luokkien asuttaman Haagan tarjoten niiden asukkaille hyvät liikenneyhteydet muuhun Helsinkiin. Ratkaisun myötä Laajalahden aukeasta ja Huopalahden asemasta olisi valmistuessaan muodostuneet Munkkiniemi-Haagan liikenteen solmukohdat, joiden kautta autojen ja raitiovaunujen lisäksi olisivat kulkeneet myös Huopalahden kohdalla myös lähi- ja kaukojunat.¹⁵¹ Näin porvarilliset asuinalueet monipuolisilla liikenneyhteyksillä olisivat poikenneet työväen asuinalueista, joiden vierestä kulkivat autoteillä raitiovaunulinjat toisena määräpäänään aina Pitäjänmäen teollisuusalueet.

Munkkiniemi-Haagan liikennemuotojen epätasa-arvoisuudesta kertovat myös suunnittelijoiden näkemykset niiden tulevasta käyttäjästä. Edellä todetun mukaisesti kaikkien yhteiskuntaluokkien asuinalueiden läheisyydestä asemakaavassa oli vedetty kulkemaan raitiotielinjat, koska Chudoban mukaan juuri raitiovaunuista oli tarkoitus muodostua tulevaisuuden Helsingin liikkumismuoto.¹⁵² Chudoban tulkintaa tukee Otto-Iivari Meurmanin vuonna 1918 julkaistuissa Suomen ensimmäisen yleisen asuntokongressin pöytäkirjassa esittämä näkemys raitiovaunuista kaikille kaupunkilaisille tarkoitettuna liikkumismuotona, mikä näyttää olleen ratkaisu Munkkiniemi-Haagan kohdalla.¹⁵³ Alueelle sijoitetuista liikennemuodoista kuitenkin junat ja autot niille kaavoitettujen liikenneväylien perusteella eivät olleet tarkoitettu suunnittelijoiden silmissä kaikkien kansalaisten tai ei ainakaan työläisten käytettäväksi erinäisistä syistä.

Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätöstä rajata autoilu pääasiassa vain varakkaiden liikkumismuodoksi osalta rajaamispäätöstä selittää autojen harvinaisuus 1910-luvun Suomessa. Muun Euroopan tapaan autoistuminen tapahtui joko ammatillisista syistä tai yksilötasolla vain yhteiskunnan varakkaimpien jäsenten keskuudessa.¹⁵⁴ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät tiedostaneen suunnittelutyössään nämä aikakauden autoiluun liittyneet taloudelliset

¹⁵⁰ Saarinen 1915, [85].

¹⁵¹ Saarinen 1915, 71.

¹⁵² Chudoba 2011, 33, 42.

¹⁵³ Meurman 1918, 88.

¹⁵⁴ Mauranen 2001, 34–36 ja Levä & Lindell-Nyman, 1995, 30–31.

rajoitteet, sillä vain varakkaiden huviloiden pihoille suunnitelmassa oli sijoitettu autojen omistajuudesta kertovia autotalleja.¹⁵⁵ Samaan aikaan alueen asemakaavan perusteella varakkaiden asuinalueet olisivat sijainneet ajamista liikkumismuotona tukeneissa paikoissa monikaistaisten Iso Puistotien ja Albergan-puistotien varsilla tarjoten näin suorat yhteydet Helsingin keskustaan ja sen ulkopuolelle.¹⁵⁶ Tilaratkaisut yhdessä osoittavat, että *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa kuvatut alueen pää- ja sivukadut leveine liikennekaistoineen olisivat olleet ensi sijaisesti suunnattu suunnittelijoiden visiossa pääasiassa vain alueen varakkaiden omistamille autoille.¹⁵⁷

Luokka-ajattelusta Munkkiniemi-Haagan liikenneratkaisuiden osalta kertoo myös päätös sijoittaa varakkaiden ja etenkin keskiluokan asuinalueet lähelle kaukomatkustajaliikenteelle tarkoitettua Huopalahden juna-asemaa.¹⁵⁸ Aseman kautta kulkeneet junat olisivat tarjonneet vaihtoehdoisen liikenneyhteyden Helsingin keskustaan, mistä ratkaisuna olisi ollut erityisesti hyötyä Helsingin alati kasvavan porvarillisten luokkien asukkaille. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä löytyvät väestötilastot ja Saarisen niiden pohjalta esittämä toteamus yhdessä osoittavat, että suunnittelijoille juuri keskiluokka näyttäytyi väkiluvultaan ja samalla asuntotarpeeltaan nopeimmin kasvavana väestöryhmänä.¹⁵⁹ Keskiluokka, jonka jäseniin lukeutui Helsingin keskustassa työskentelevää toimistojen henkilökuntaa ja itsenäisiä elinkeinoharjoittajia, olisivat arjessaan tarvinneet hyvät liikenneyhteydet työpaikoilleen.¹⁶⁰ Tarjoamalle tälle väestöryhmälle uuden asuinalueen hyvillä raitiovaunu- ja junayhteyksillä näyttää olleen suunnittelijoiden tietoinen pyrkimys lisätä alueen houkuttelevuutta jo toimivaksi todistetulla keinoilla. Nimittäin suunnittelijoiden ehdottama työmatkustaminen junalla ei 1900-luvun alun Helsingissä olisi ollut uusi käytäntö, sillä tässä vaiheessa läheisten huvilayhdyskuntien asukkaat matkustivat jopa päivittäin junalla pääkaupunkiin.¹⁶¹ Samalla ratkaisu oli toteuttanut Karppisen mukaan Munkkiniemi-Haagan keskiössä olleen desentraalisen kaupunkimallin tavoitteen luoda kaupunkilaisille halpoja asuntoja hyvillä liikenneyhteyksillä.¹⁶² Liikeneratkaisuiden perusteella tämän tavoitteen Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät onnistuneen saavuttamaan porvarillisten asuinalueilla, joihin verrattuna alueen työväen liikkumismahdollisuudet olisivat olleet rajatummat. Tarkastelu siis osoittaa, että suunnittelijoiden silmissä työläisten tarve liikkua Helsingin sisällä olisi ollut ollut vähäisempi kuin porvarillisten luokkien jäsenillä, mikä kertoo

¹⁵⁵ Saarinen 1915, 96.

¹⁵⁶ Saarinen 1915, 69.

¹⁵⁷ Saarinen 1915, 77–81.

¹⁵⁸ Saarinen 1915, 71.

¹⁵⁹ Saarinen 1915, 63 ja Åström 1956, 50–55.

¹⁶⁰ Kervanto Nevanlinna 2002, 97–98. Valtaosa Helsingin 1900-luvun toimistoista ja liiketiloista sijaitsi niin sanotun vanhan keskustan alueella, josta 1800-luvulla oli muodostunut kaupungin hallinnollinen keskus. Kervanto Nevanlinna 2002, 83, 100.

¹⁶¹ Zetterberg 2012, 10, 26.

¹⁶² Jung 1911, 90–100 ja Karppinen 2013, 28–29.

työväenluokan poikkeuksellisesta yhteiskunnallisesta asemasta suhteessa muihin yhteiskuntaluokkiin.

Liikkuvuuden lisäksi Munkkiniemi-Haagan asuinalueiden sijainteihin vaikuttivat Saarisen mukaan asemakaava-alueen maantieteelliset olosuhteet.¹⁶³ Sijoituspäätöksistä selkeimmin maantieteen vaikutus olisi ollut nähtävissä varakkaiden Laajalahden rantaan sijoitettujen huviloiden kohdalla. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä oleva alueen topografinen kartta osoittaa, että merinäköymän lisäksi huvilat olivat vielä tarkoituksella sijoitettu mäkien päälle taaten niille runsaan valon ja ilmansaannin.¹⁶⁴ Valon ja ilman määrän maksimoiminen asunnoissa oli yksi Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden listaamista asutuksen järjestelyn tavoitteista, mutta samalla yksi aikakauden asuntosuunnittelun keskeisistä ihanteista.¹⁶⁵ Syynä ihanteeseen Kirsi Saarikangas näkee 1800-luvun lopun lääketieteellisen tutkimusten, jonka mukaan auringon valo ja puhdas ilma edistävät ihmisten fyysistä terveyttä.¹⁶⁶ Asuntojen terveellisyys ja samalla halpuus olivat olleet perusteet Helsingin ympärille ”puhtaaseen luontoon” perustetuille huvilayhdyskunnille, mitä perinteenä Munkkiniemi-Haaga asutusjärjestelyillään olisi jatkanut.¹⁶⁷ Topografisen kartan mukaan myös keskiluokan ja työväenluokan talot olisi tarkoituksella sijoitettu alueen korkeimmilla kohdille edistämään myös niiden asukkaiden terveyttä. Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden silmissä terveelliset asuinolosuhteet eivät olleet siis minkään yhteiskuntaluokan erioikeus, vaan kaikelle asukkaille luokkaan katsomatta kuulunut perusoikeus.

Toteutuessaan Munkkiniemi-Haagan asuinalueet eivät kuitenkaan olisi olleet terveysolosuhteiltaan tasa-arvoisia, mihin syynä olivat asemakaavassa niiden ympärille sijoitetut tilaratkaisut. Siinä missä Munkkiniemi-Haagan porvarillisia asuinalueita olisivat ympäröineet yhdeltä suunnalta valon ja ilman määrää lisänneet avara meri tai laajat puistoalueet, niin työväen asuinalueet olisivat sijainneet savuttavien tehdasalueen ja rautatielinjojen vieressä.¹⁶⁸ Sijoituspäätöksen ei voida katsoa johtuneen epätietoisuudesta tehtaiden tai rautateiden saasteiden haitoista, sillä niistä oltiin erityisen tietoisia 1900-luvun alun Suomessa. Tästä tietoisuudesta parhaiten kertoo Helsingissä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa käyty kansalaiskeskustelu koskien Ullanlinnan alueelle kaavailtua teollisuusaluetta, mikä hankkeena kaatui pelkoon tehtaiden mukaan keskustaan tuomista saasteista.¹⁶⁹ Kyseessä olleet tehtaot löysivät lopulta paikkansa Helsingin pohjoisosista läheltä kaupungin työväen asuinalueita, mikä näyttää olleen myös

¹⁶³ Saarinen 1915, 62.

¹⁶⁴ Saarinen 1915, [85]. Kirjassa topografinen kartta oli nimetty ”Munkkiniemi-Haagan asemakaava. Munkkiniemi-Hagan korkeussuhteet”.

¹⁶⁵ Saarinen 1915, 83 ja Karppinen 2013, 2.

¹⁶⁶ Saarikangas 2002, 44.

¹⁶⁷ Jung 1911a, 40 ja Wäre 1988, 64.

¹⁶⁸ Saarinen 1915, [97]. Suur-Helsingin asemakaavassa molempien työväen asuinalueiden vierestä oli vedetty kulkemaan rautatielinjat. Saarinen 1915, [85].

¹⁶⁹ *Teknikern* 22.12.1915, 337–338; Åström 1956, 176 ja Aminoff & Pesonen 1981, 45.

ratkaisu Munkkiniemi-Haagan kohdalla. Aikalaiskeskustelun pohjalta Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös sijoittaa työväenluokan asuinalueet lähelle sen asukkaille epäterveellisiä tehdasalueita kielii yhteiskuntaluokan eriarvoisesta yhteiskunnallisesta asemasta suhteessa porvarillisiin asukasryhmiin.

Työväenluokan eriarvoisen aseman voidaan katsoa myös heijastuneen asuinalueiden maajaossa. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* löytyvän pinta-alajärjestely taulukon mukaan huviloille oli varattu 108,4 ha ja rivitaloille 103,1 ha suuruiset maa-alat.¹⁷⁰ Asemakaavan pohjalta tehtyjen laskujen mukaan työväen rivitaloalueet olisivat kattaneet noin 27 ha suuruisen alueen, joka pinta-alaltaan olisi ollut huomattavasti pienempi kuin porvarillisten asuinalueiden kattama ala. Asuinalueiden väliset kokoerot eivät ole selitettävissä väestömäärillä, sillä kirjan tilastojen mukaan työväenluokasta oli tarkoitus tulevaisuudessa muodostua alueen suurin asukasryhmä kaikissa skenaarioissa.¹⁷¹ Eri asuinalueiden asemakaavat myös yhdessä osoittavat, että porvarillisille asuinalueille oli sijoitettu määrällisesti vähemmän asuintontteja kuin työväen asuinalueille.¹⁷² Asuinalueiden kokoerot olisivat johtuneet siis eri yhteiskuntaluokkien asuintonttien välisistä huomattavista suuruuseroista. Erot tonttien välillä osoittaa suunnitelman suurimman työväen rivitalomallin 204 m² suuruisen tontin vertaaminen keskiluokan suurinta rivitaloa ympäröineeseen 740 m² suuruisen tonttiin.¹⁷³ Molemmat tontit olisivat kokojensa puolesta kalvenneet varakkaiden huviloille kaavoitettujen yli 1000 m² suuruisen asuintonttien rinnalla. Asuintonttien pinta-alojen vertailu osoittaa Munkkiniemi-Haagan maajaon pohjautuneen väestömäärien sijaan tulevien asukkaiden yhteiskuntaluokkaan, joista heikommassa asemassa olisi ollut työväenluokka.

Havainto yhteiskuntaluokasta Munkkiniemi-Haagan maajaon taustatekijänä kytkee suunnitelman osaksi historiallista perinnettä, jossa eri aikakausien yhteiskunnissa tilan määrä toimi yhtenä näkyvimmistä yhteiskunnallisen vallan symboleista.¹⁷⁴ Tämän perinteen jatkuvuudesta Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman osalta kertoi Saarinen todetessaan asutuksen järjestelyn toteutuneen huomioimalla ”eri kansaluokkien eri tavoilla ilmenneet erilaiset tarpeet”.¹⁷⁵ Näistä eri kansaluokkien tarpeita ei *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa suoraan nimetä, mutta ne ovat pääteltävissä aikalaiskontekstin avulla. Asutuksen osalta Anneli Juntto nimeää Helsingin 1900-luvun alun työläisten suurimman tarpeen olleen taloudelliset edellytykset ostaa tai vuokrata asuntoja. Tätä tarvetta hän perusteli sekä kaupunkityöläisten lyhyillä työsuhteilla että

¹⁷⁰ Saarinen 1915, [127].

¹⁷¹ Saarinen 1915, [76–77].

¹⁷² Munkkiniemen työväen rivitaloalueelle olisi asemakaavan mukaan sijoitettu yhteensä 122 tonttia. Laajalahden suuremmalla alueella huvilatonttien määrä olisi ollut 64. Saarinen 1915, [125, 163].

¹⁷³ Kaikki Munkkiniemi-Haagan rivitalojen tonttien pinta-alat ovat nähtävissä tutkielman Taulukossa 1: ”Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien pinta-alat” (s. 69).

¹⁷⁴ Foucault 1984, 246.

¹⁷⁵ Saarinen 1915, 83.

asuntolainajärjestelmän puuttumiselle, mitkä yhdessä rajoittivat työväenluokan mahdollisuuksia ostaa asuntoja tai asua yhdessä osoitteessa pidempiä ajanjaksoja.¹⁷⁶ Työläisten rajallinen maksukyky tiedostettiin myös 1900-luvun alun asuntokeskustelussa, minkä takia esimerkiksi arkkitehti Birger Brunilan (1882–1979) näkemyksen mukaan tulevaisuuden työväen asuntojen kohdalla tärkeintä ei ollutkaan suuri tontti vaan sen keskelle sijoitettava rakennus.¹⁷⁷ Tontin koon taloudellisen tärkeyden nosti myös Saarinen esille *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa, jossa hän totesi aluksi huviloiden osalta pienten tonttien olleen vaatimus kaupunkilaisten mukavuustarpeiden saavuttamiselle mahdollisimman vähäisillä rakennuskustannuksilla.¹⁷⁸ Vuorostaan työväen rivitalojen osalta pääarkkitehti näki erityisen tärkeäksi myös taloudellisen edullisuuden, mitä voidaan pitää selittävänä tekijänä työväen rivitalojen pinta-alaltaan pienimmille tonteille ja tätä kautta asuinalueille.¹⁷⁹ Asuinalueiden koko erot osoittavat, että muiden aikalaistensa tavoin Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näkivät työväenluokan taloudellisesti heikommassa asemassa olevana ja tätä kautta tilantarpeeltaan vähäisimpänä yhteiskuntaluokkana.

Koko asemakaavatasolta tarkasteltuna selkeimmin Munkkiniemi-Haagan yhteiskuntaluokkien toisistaan poikenneet asemat olisivat näkyneet koko kaupunkirakenteen pohjana toimineessa luokkapohjaisessa asuinaluejaossa. Jaosta johtuen Karppinen näkee Munkkiniemi-Haagan asemakaavan olleen luonteeltaan segregoiva eli sosiaalisesti eriyttävä.¹⁸⁰ Tältä osin Munkkiniemi-Haagan kaupunkirakenne ei olisi poikennut monista muista aikakauden eurooppalaisista tai suomalaisista kaupungeista.¹⁸¹ Esimerkiksi 1900-luvun alun Helsingissä Kolbe kuvaa olleen vastaavanlainen segregoiva kaupunkirakenne, jossa vanha säätyläistö, porvaristo ja virkamiehet asuttivat kaupungin keskustaa ja vuorostaan työläiset kaavoitetun kaupungin ulkopuolella olevia esikaupungeja.¹⁸² Samalla tavalla myös Saarinen kuvaili Helsinkiä kaupunkina, jossa työläisasutus oli vetäytynyt Pitkäsillan pohjoispuolelle ja porvarilliset ainekset vuorostaan kaupunginniemekkeelle.¹⁸³ Segregoitunut kaupunkirakenne oli niin aikakauden Helsingin kuin muissa Euroopan kaupungeissa vallinnutta sosiaalista todellisuutta, jossa jokaisella yhteiskuntaluokalla katsottiin olleen oma ennalta määrätty paikkansa. Tätä todellisuutta mallintanut Munkkiniemi-Haagan segregoiva kaupunkirakenne osoittaa, että suunnittelijoiden tarkoituksena ei ollut tuoda muutosta asiaan. Munkkiniemi-Haagan

¹⁷⁶ Juntto 1990, 89.

¹⁷⁷ Brunila 1910, 52.

¹⁷⁸ Saarinen 1915, 98. Emilia Karppinen tulkitsee Eliel Saarisen kommentin vastalauseena aikakauden huvilakaupunkien suurille tonteille. Karppinen 2013, 55.

¹⁷⁹ Saarinen 1915, 94–95.

¹⁸⁰ Karppinen 2013, 56.

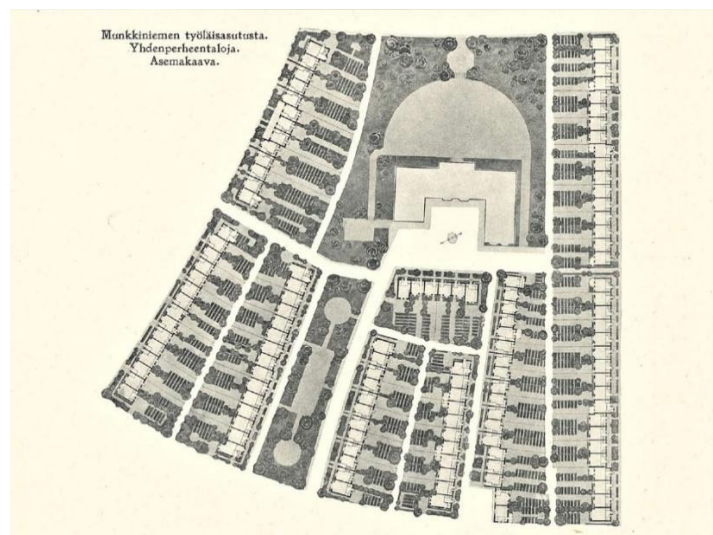
¹⁸¹ Strengell 1915, 11, 20 ja Kolbe 1988, 20, 24–25.

¹⁸² Kolbe 2005, 341.

¹⁸³ Saarinen 1915, 56. Esimerkkeinä porvarillisen ryhmän asuttamista alueista aikakauden Helsingissä Saarinen mainitsi Katajanokan, Kruununhaan, Esplanadien ympäristöt ja Kaivopuiston.

tulevaisuuden työväenluokan niin fyysinen kuin yhteiskunnallinen paikka pysyi suunnittelijoiden silmissä muuttumattomana.

Tästä tulkinnasta eriävän näkemyksen esittävät Pertti Mustonen ja Emilia Karppinen perusteenaan Munkkiniemi-Haagan kerrostaloalueet todisteena kaupunkirakenteen ei tiukasta segregaatista.¹⁸⁴ Heidän mukaansa kaikkien yhteiskuntaluokkien jäsenet olisivat asuneet lähellä toisiaan samassa korttelissa tai taloyhtiössä. Tällainen asumismalli ei ollut ennenkuulumaton, sillä 1900-luvun alun Helsingistä monista muista Euroopan kaupungeista poiketen säätyläiset asuivat usein kerrostalojen parhaimmissa asunnoissa, kun taas työläiset asuttivat talojen kellari- ja ullakkoasuntoja sekä piharakennuksia.¹⁸⁵ Myös *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* Saarinen kuvaili vastaavanlaisen asumismallin olemassaolon uudella Töölön asuinalueella, jossa hänen mukaansa asui sekä porvareita että työläisiä.¹⁸⁶ Kuitenkaan Munkkiniemi-Haagan kerrostaloissa nämä kaksi ihmisryhmää eivät olisi asuneet aikaisemman tutkimuksen kuvauksen mukaisesti lähekkäin, mistä kertoo Saarinen kirjan viittaus alueen luoteisosiin lähelle teollisuusalueita sijoittuvista työväen kerrostaloista.¹⁸⁷ Tämä maininta lyhykäisyydessään osoittaa, että suunnittelijoiden visioissa myös kerrostaloalueelle oli tarkoitus muun kaupungin tapaan jakautua luokkaperustaisesti. Edes Munkkiniemi-Haagaa hallinneet kerrostalokorttelit eivät siis olisi tuoneet mukanaan muutosta suunnittelijoiden työväenluokalle antamaan paikkaan asemakaavatasolla.¹⁸⁸

Kuva 1: ”Munkkiniemen työläisasutusta. Yhdenperheentaloja. Asemakaava”. Saarinen, Eliel:

Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Saarinen 1915, [163].

¹⁸⁴ Mustonen 2010, 297 ja Karppinen 2013, 56–57.

¹⁸⁵ Kolbe 2005, 341.

¹⁸⁶ Saarinen 1915, 56, 62 ja Saarikangas 2002, 171–172.

¹⁸⁷ Saarinen 1915, 84.

¹⁸⁸ Kerrostaloille koko Munkkiniemi-Haagan maa-alasta oli annettu 26,7 % eli yhteensä 205,4 ha suuruinen alue. Saarinen 1915, [127].

Kuva 2: ”Munkkiniemen ja Haagan asemakaava”. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Saarinen 1915, [97].

2.2 Vehreät puistot ja kadut kasvattajina

Munkkiniemi-Haagan julkistamista seurasi loppuvuodesta 1915 vaihe, jonka aikana eri aikakauslehdissä julkaistiin arviota suunnitelmasta.¹⁸⁹ Näistä kirjoituksista yksi oli arkkitehti Valter Thoménin (1874–1918) *Nya Argus* -aikakauslehdessä julkaistu artikkeli, jossa hän esitti päävaikutelmansa Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmasta olleen ”vihreä suurkaupunki ilman suurpuistoja”.¹⁹⁰ Syyn tähän Thoménin näkemys kertoo *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä löytyvä istutusten näkökulmasta laadittua asemakaavakartta.¹⁹¹ Kyseisessä kartassa lukijoille näytettiin koko kaupunkitilaa hallinneet istutetut viheralueet, jotka olisivat kattaneet 37 % koko alueen maa-alasta.¹⁹² Viheralueista osa olisi ollut asuinrakennusten yhteyteen sijoitettuja yksityisiä puutarhoja, joita kaupunkitiloina tarkastellaan tutkielmassa myöhemmin.¹⁹³ Tässä alaluvussa huomio viheralueiden osalta on julkisissa puistoissa, joille suunnittelijat olivat kaavoittaneet 77,8 ha suuruisen alueen.¹⁹⁴ Tätä suurta maa-alaa Thoménin sanojen mukaisesti ei annettu vain yhdelle, vaan useille kymmenille ympäri Munkkiniemi-Haagaa sijoitetuille puistoille. Nämä julkiset puistot yhdessä olisivat muodostaneet kaupunkikuvaa hallinneen monipuolisen tilakokonaisuuden, minkä ratkaisuja tutkielmassa tarkastellaan työväenluokan yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta.

Ennen analyysiä on aiheellista nostaa esille rajat, jotka tutkielman primäärilähde *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* sisällöllään asettaa julkisten puistojen tutkimiselle. Vaikka edellä kuvatus mukaisesti Munkkiniemi-Haagan alueesta merkittävä osa oli kaavoitettu puistoille, niin varsinaisia kuvauksia puistoista ratkaisuihin on löydettävissä kirjan teksteistä vähän. Tässä asiassa julkiset puistot tiloina eivät ole poikkeuksellisia, sillä myöhemmin tutkielmassa tarkasteltavista julkisista rakennuksista ei myöskään löydy päälukujen teksteistä pitkiä kuvauksia.¹⁹⁵ Tutkielmassa nähdään primäärilähteen puistojen ja julkisten rakennusten vähäisten kuvausten määrän johtuvan Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kaupallisesta luonteesta. Saarinen laati työryhmänsä kanssa suunnitelman tilauksena taloudellista voittoa tavoittelevalle Stenius -yhtiölle, jonka tarkoituksena oli myydä eteenpäin valmiiksi kaavoitettuja asuintontteja.¹⁹⁶ Tästä syystä *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* päälukujen teksteissä tuotiin korostuneesti esille mahdollisille ostajille perustelut uuden kaupunkialueen tarpeellisuudesta ja samalla tarkat kuvaukset heidän mahdollista tulevaisuuden kodeistaan. Teksteissä mainostettujen asuinratkaisuiden rinnalle toissijaisiksi aiheiksi jäivät julkiset puistot ja rakennukset, jotka

¹⁸⁹ Mustonen 2010, 288. Ks. esim. Munkkiniemi-Haagasta aikakauslehdistä esitetyistä arvioista *Kyläkirjaston Kuvalehti* 1.10.1915; *Teknillinen Aikakauslehti* 1.10.1915 tai *Rakennustaito* 1.11.1915.

¹⁹⁰ Thomén 1915, 199.

¹⁹¹ Saarinen 1915, [107].

¹⁹² Saarinen 1915, 83.

¹⁹³ Ks. Tutkielman alaluku 3.2 *Kotipiha taloudellisen turvan ja terveyden tuojana* (s. 56).

¹⁹⁴ Saarinen 1915, 97.

¹⁹⁵ Ks. Tutkielman alaluku 2.3 *Julkiset rakennukset palveluineen kansalaisten kasvattajina*, (s. 39).

¹⁹⁶ Jalkanen, Kajaste, Kauppinen, Pakkala & Rosengren 2004, 11.

kaupunkitiloina varatuomari John Ugglan mukaan olisi ”järjestelty vähitellen ja sikäli kuin yhdyskunnan varat olisivat sen myöntäneet”.¹⁹⁷ Vaikka toimitusjohtaja Sigurd Stenius tarjosi *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan lopussa vielä tarkan selvityksen Munkkiniemi-Haagan kunnallisesta kehityksestä, hänen edustamansa yhtiön prioriteetit olivat rakennettavien kaupunkitilojen osalta selvät.

Kuitenkaan täysin vaille tietoa Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat eivät jättäneet lukijoitansa julkisten puistojen ja rakennusten ratkaisuista, vaan kuvaukset niistä ovat löydettävissä lyhyinä viittauksina *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* pääluvuissa. Esimerkiksi Strengell kuvaili luvussaan tarkkaan Unwinin suunnittelemassa Hampstead Suburb Gardenissa näkemiään puistoja, joiden yhtäläisyyksistä Munkkiniemi-Haagan kanssa Karppinen kirjoittaa tutkielmassaan.¹⁹⁸ Varsinaista ensikäden tietoa julkisista rakennuksista ja puistoista *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa tilaratkaisuina antavat niitä kuvaavat visuaaliset lähteet. Eri piirustusten ja valokuvien yksityiskohdissa piilevät tiedot tiloista tutkielmassa tuodaan esille hyödyntäen edellä mainittujen kirjan lyhyiden tekstikuvausten rinnalla aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta. Niiden pohjalta tutkielman on mahdollista esittää kuvattujen tilojen pohjalta tulkintansa työväenluokan yhteiskunnallisesta asemasta.

Tutkielmassa käsittelyn selkeyttämiseksi Munkkiniemi-Haagan kymmenet julkiset puistot jaetaan kokojensa puolesta omiin puistoryhmiinsä. Arkkitehti Mona Schalinin mukaan suomalaisiin kaupunkeihin 1800-luvun aikana muodostuneista erilaisista puistokokonaisuuksista Munkkiniemi-Haagan kokonaisuudet ovat pääpiirteiltään ryhmiteltävissä pienten kaupunkipuistikoiden, suurten maisemapuistojen ja leveiden puistokatujen kategorioihin.¹⁹⁹ Puistokatujen ryhmään kuuluvat kaikki Munkkiniemi-Haagan sijoitetut bulevardit ja esplanadit, minkä ranskalaiset esikuvat Strengell näki ratkaisuina heijastelevan ulospäin kaupungin loistavuutta.²⁰⁰ Maisemapuistojen joukkoon lukeutuvat alueen yli 10 ha suuruiset Kalastajatorpan-, Pitkäniityn- ja Haagan-puistot, jotka olivat ainoat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* nimetyt puistokokonaisuudet.²⁰¹ Loput julkisista puistoista tutkielmassa katsotaan kuuluviksi kaupunkipuistikoihin, joiden luonteet puistoina olisivat vaihdelleet keskustan koristeellisista kaupunki-istutuksista pieniin puistoihin asuinalueiden keskellä.²⁰²

Munkkiniemi-Haagan puistoryhmät toisistaan selkeimmin erottaa niiden sijoittautuminen asemakaava-alueelle. Siinä missä kaupunkipuistikkoja ja puistokatuja olisi ollut löydettävissä teollisuusaluetta lukuunottamatta kaikkialta Munkkiniemi-Haagasta, suuret maisemapuistot

¹⁹⁷ Ugglan 1915, 107.

¹⁹⁸ Strengell 1915, 12–18 ja Karppinen 2013, 61–62, 71–73.

¹⁹⁹ Schalin 2005, 12–15.

²⁰⁰ Strengell 1915, 21 ja Saarinen 1915, 80.

²⁰¹ Saarinen 1915, 83. Maisemapuistojen pinta-alojen arvio pohjautuu skaalassa olevaan asemakaavaan.

²⁰² Ks. esim. kaupunkipuistikoiden eroista tutkielman Kuva 1: ”Munkkiniemen työläisasutusta” ja Kuva 3: ”Munkkiniemi. Rivitaloasutus Ison Puistotien varrella” (s. 30, 38).

olisivat sijoittuneet ainoastaan lähelle porvariluokan asuinalueita. Selityksen maisemapuistojen poikkeavuudelle tarjoavat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* löytyvät eri kuvakulmista otetut valokuvat Pitkäniityn-puistosta. Näiden kuvien perusteella puistoon oli sijoitettu urheilukenttä rakennuksineen, pieniä metsiköitä, kävelypolkuja, laajoja nurmikenttiä ja isoja hiekka-aukioita.²⁰³ Vastaavanlaiset ratkaisut puuttuivat lähes kokonaan muiden puistoryhmien puistoista, mutta olivat läsnä Kalastajatorpan- ja Haagan-puistoissa lukuunottamatta urheilukenttää, joka näyttää olleen vain suurimmasta Pitkäniityn-puistosta löytynyt ominaisuus.²⁰⁴ Kuitenkin yhteistä kaikille näille maisemapuistoille olisivat olleet isot avoimet hiekka- tai nurmialueet, joita Suomessa 1800-luvun loppupuolesta lähtien kaikki yhteiskuntaluokat olivat käyttäneet vapaa-ajan viettopaikkoinaan.²⁰⁵ Helsingissä 1900-luvun alussa monipuolista vapaa-ajan toimintaa kansalaisille tarjosivat seurakuntien, työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen kaltaiset toimijat, joiden urheiluseurojen ja soittokuntien toiminnalle kaupungin puistot olivat keskeisessä asemassa.²⁰⁶ Aikalaiskontekstista tarkasteltu Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös sijoittaa monipuoliseen vapaa-ajan viettoon parhaimmin soveltuneet maisemapuistot systemaattisesti porvariluokan asuinalueiden läheisyyteen viittaa yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, joita tutkielmassa on aiheellista tarkastella lähemmin.

Maisemapuistojen yhteiskunnallisista tavoitteista löytyy viittauksia niin *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta kuin tutkimuskirjallisuudesta. Strengell kuvaili Hampstead Suburb Gardenin puistoja ”laajan avonaisina virkistys- ja urheilupaikkoina”, mikä kuvauksena vastaa Munkkiniemi-Haagan maisemapuistojen rakennetta.²⁰⁷ Samanlaisia rakenteellisia yhtäläisyyksiä maisemapuistoilla olisi ollut myös aikakauden yhdysvaltalaisen reformipuistojen (*reform park*) ja saksalaisten kansanpuistojen (*Volkspark*) kanssa, missä isoilla kansalaisten käytettävissä olevilla vapaa-ajanviettiloilla oli tärkeä rooli.²⁰⁸ Maunu Häyrysen mukaan kaikki edellä luetellut puistot ovat luettavissa osaksi länsimaissa 1800-luvulla syntyneitä reformistisia puistomalleja, joiden tehtävänä oli torjua kaupungin ihmisiä turmeleva vaikutus tarjoamalla luonnon keskellä olleita tiloja yhteiskuntaluokkien väliseen kanssakäymiseen.²⁰⁹ Puistomallien katsottiin auttavan erityisesti aikakauden suurkaupunkien huonoista asuinoloista kärsivää työväkeä, joiden fyysistä ja moraalista kasvua kansalaisina virkistyspaikkojen katsottiin edistävän.²¹⁰ Munkkiniemi-Haagan maisemapuistot toteutuessaan olisivat siis olleet osa

²⁰³ Saarinen 1915, [97],[177] ja Stenius 1915, 113.

²⁰⁴ Munkkiniemi-Haagan asemakaavasta löytyy kaksi suurta muotokieleltään urheilukenttää muistuttavaa hiekka-aukeaa Haagan kiertotien ja Tervon-puistotien viereisiltä puistoalueilta, jotka maisemapuistojen tapaan olisivat sijainneet porvarillisten asuinalueiden vieressä. Saarinen 1915, [97] ja [179].

²⁰⁵ Häyrynen 1994, 65 ja Schalin 2005, 16.

²⁰⁶ Anttila 1956, 624–627 ja Åström 1956, 79–93.

²⁰⁷ Strengell 1915, 15.

²⁰⁸ Cranz 1982, 61–62 ja de Michelis 1981, 105–111.

²⁰⁹ Häyrynen 1994, 55.

²¹⁰ Cranz 1982, 61–65, de Michelis 1991, 409 ja Wolschke-Bulmahn 1992, 195–197.

laajempaa länsimaista puistotrendiä, mikä samalla kytköksenä tarjoaa selitysmallin maisemapuistojen sijainneille asemakaava-alueella.

Tutkielmassa nähdään, että kansainvälisten esikuviansa mukaisesti Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät tietoisesti sijoittaneen maisemapuistot porvariluokan asuinalueiden suoraan läheisyyteen varmistaakseen puistoalueiden kasvattavan vaikutuksen. Aikalaisnäkökulmasta historiantutkija David Scobey mukaan onnistuneessa reformipuistossa piti olla läsnä ylempien yhteiskuntaluokkien jäsenten mukanaan puistoympäristöön tuoma sosiaalisen kontrolli.²¹¹ Tämä vaatimus Munkkiniemi-Haagan maisemapuistojen osalta olisi saavutettu niiden viereen sijoitetuilla porvariluokan asuinalueilla, jotka olisivat varmistaneet sen jäsenten läsnäolon tilassa. Ajatus, että porvariluokat esimerkiksi tekivät puistoista parempia, eli myös 1800- ja 1900-lukujen taitteen Suomessa. Jo vuonna 1888 *Nya Pressen* -sanomalehdessä julkaistiin paternalistinen kirjoitus työväestä vähemmän hienostuneita oleskelupaikkoja tarvitsevana puistojen käyttäjinä.²¹² Vastaavasti vuonna 1913 julkaistiin *Työmies* -sanomalehdessä otsikolla ”Työväen ja herrasväen puistot” artikkeli, jonka kirjoittajan mukaan Helsingin puistojen välillä vallitsi selkeä luokkajako.²¹³ Tätä jakoa Häyrysen mukaan Helsingissä oli tietoisesti lähdetty purkamaan 1900-luvun alusta alkaen, mistä esimerkkeinä hän mainitsi Kaivopuiston ja Tähtitorninvuoren puiston.²¹⁴ Tuolloin alkanut trendi olisi selvästi jatkanut Munkkiniemi-Haagan maisemapuistoissa, joissa ihanteiden mukaisesti erityisesti työväenluokan muiden yhteiskuntaluokkien jäsenten rinnalla oli kasvaa paremmiksi kansalaisiksi tilan sosiaalisten käyttäytymismallien pohjalta.²¹⁵

Tavoite kansalaisten kasvatuksesta ei Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa olisi rajautunut pelkästään maisemapuistoihin, vaan olisi ollut läsnä myös alueen muissa puistoissa. Osassa alueen puistokatuja porvarillisten ryhmien läsnäolon olisivat varmistaneet niiden yhteyteen rakennettavat ratsastusradat, joita kaupunkiympäristössä olisivat erityisesti käyttäneet ratsastusta harrastaneiden ylempien yhteiskuntaluokkien jäsenet.²¹⁶ Muutenkin Häyrynen näkee 1900-luvun alun Helsingin puistokatuja olleen kaupungin ylempien yhteiskuntaluokkien rituaalimaisilla päiväkävelyillään hallitsevia kaupunkitiloja.²¹⁷ Vastaavanlaisen tapakulttuurin jatkuvuudesta Munkkiniemi-Haagan osalta kertoo Saarinen kuvaus Länsi-puistotiestä, jonka keskellä olisi kulkenut iso hiekkatie jalankulkijoita varten.²¹⁸ Samalla sivulla pääarkkitehti mainitsi myös alueen suurimmat Rannalle ja Teijon -nimiset puistokadut, jotka olisivat kohdanneet Laajalahden

²¹¹ Scobey 1992. Historiantutkija David Scobey tarkasteli artikkelissaan New Yorkin 1800-luvun promenadien käytäntöjä aikakauden eliitin keinona sosiaalisesti kontrolloida julkista kaupunkitilaa.

²¹² *Nya Pressen* 20.6.1888 ja Häyrynen 1994, 78–79.

²¹³ *Työmies* 19.7.1913.

²¹⁴ Häyrynen 1994, 96–126.

²¹⁵ Sennett 1978, 16–27, 83–86 ja Häyrynen 1994, 55.

²¹⁶ Saarinen 1917, 80 ja Vasara 1987, 47–53.

²¹⁷ Häyrynen 1994, 41.

²¹⁸ Saarinen 1915, 80.

huvila-alueella tarjoten sen varakkaille asukkaille mahdollisuudet näyttäytyä joko kävellen tai ratsain käytösmalleina muille kaupunkilaisille.

Vuorostaan Munkkiniemi-Haagan kaupunkipuistikoiden osalta kasvattava vaikutus olisi saavutettu niiden yhteyteen sijoitetuilla leikkipaikoilla.²¹⁹ Meurman perusteli vuonna 1917 asuntokongressin näyttelyoppaassa niin vapaa-ajan viettopaikkojen kuin leikkipaikkojen yhteiskunnallista tärkeyttä tulevaisuuden asuinalueilla seuraavasti:

Kaikille asuinalueille on varattava runsaasti puistoja urheilua ja virkistystä varten. Niitten tulee myöskin täyttääkseen mainitun tehtävänsä olla siten ”sisutettuja”, että niissä voi urheilla, leikkiä ja saada rauhallista lepoa, kukin halunsa mukaan. Kuta pienempi ja yksityisempi puisto ympäröivien asutusalueitten suhteen on, sitä intensiivisempää käytäntöä varten on mukautettava. [...] Antaa pojan leikkiä, niin hänestä tulee mies, on joku ulkomainen kuuluisuus lausunut ja siihen lauseeseen sisältynee itse asiassa paljon, mitä vaaditaan, jotta yhteiskunnasta tulisi onnellinen.²²⁰

Puistojen urheilukenttien ja leikkipaikkojen tarkoitus oli Meurmanin kuvauksen mukaisesti tarjota tasavertaisesti kaikille kaupunkilaisille vapaa-ajan viettoon soveliaita tiloja. Yhdysvaltalaisia 1800-luvun lopun reformipuistoja tutkineen historiantutkija Roy Rosenzweigin mukaan leikkipaikat nähtiin erityisen tärkeinä juuri työväenluokan lasten kehitykselle, koska leikkiminen oli keino ehkäistä nuorisorikollisuutta ja samalla sosiaalistaa lapset tuleviin yhteiskunnallisiin rooleihinsa.²²¹ Tämän ajattelun läsnäolosta aikakauden suomalaisessa yhteiskunnassa kertoo *Hufvudstadsbladet* -sanomalehdessä vuonna 1912 julkaistu yleisöosastokirjoitus, jossa leikkipaikkojen lisätarvetta Helsingissä perusteltiin ”kasvavan sukupolven moraalisen ja fyysisen terveyden” kannalta tarpeellisina kaupunkitiloina.²²² Kirjoituksesta huokuu hyvin aikakauden suomalaisen kulttuurieliitin keskuudessa vallinnut liberalistinen mielikuva alati kehittyvästä ihmisestä, mikä Kolben mukaan oli yksi reformisten kaupunki- ja asuntopuunnittelun suurimmista tausta-ajatuksista.²²³ Tämän ja muiden puistoryhmien kohdalla tehtyjen havaintojen perusteella tutkielmassa nähdään, että kaikkien Munkkiniemi-Haagan puistojen taustalta on löydettävissä suunnittelijoiden tietoisia yhteiskunnallisia ja kasvatuksellisia tavoitteita, joiden tarkoituksena sekä julkisina tiloina että vapaa-ajan viettopaikkoina oli edistää erityisesti työväenluokan moraalista kasvua kohti ihanne kansalaista.

²¹⁹ Saarinen 1915, [158], [160], [162].

²²⁰ Meurman 1917, 45–46.

²²¹ Rosenzweig 1986, 140–156.

²²² *Hufvudstadsbladet* 31.8.1912 ja Häyrynen 1992, 70.

²²³ Kolbe 1988, 27.

Samaan aikaan päätös sijoittaa puistoja kaikille Munkkiniemi-Haagan alueille olisi edistänyt asukkaiden fyysistä kasvua terveyden näkökulmasta. Tutkielmassaan Karppinen nostaa esille Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden tavoitteen tarjota kaikille asukkaille varakuustasosta huolimatta mahdollisuuden terveelliseen asuinympäristöön takaamalla asunnoista suoran yhteyden valoa ja puhdasta ilmaa asuntoihin tuoneille vehreille kaduille.²²⁴ Tämän tavoitteen Saarinen toi selkeästi esille *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* määrittäen sen yhdeksi asutuksen järjestelyn tavoitteeksi seuraavin perustein:

*c) terveelliseksi: valon- ja ilmansaannin maksimimäärää on tavoiteltu. Yleisiä puistoja on läheisyydessä kaupungin (suunniteltu) puistokehä ynnä Seurasaari. Mitä tärkeintä on kuitenkin saada vihannuus mahdollisimman tasaisesti jaetuksi koko kaupungin alueelle, toisin sanoen estää suurien, yltyleensä kivijoukkojen ja tomujen katujen peittämien pintojen syntymistä. Vihannuus sitoo pölyn ja puhdistaa siten ilman; sen hygieenisenä tehtävänä on pitää kaupungin ilma myötäänsä puhtaana. Kuten istutuskavasta näkyy, vievät istutetut alat suhteellisesti hyvin suuren tilan; ne tekevät yhteensä kokonaista 37 % kaupungin koko pinta-alasta.*²²⁵

Perustelunsa sisään Saarinen kirjoitti sekä kauhu- että ihannekuvansa tulevaisuuden kaupungista, mistä jälkimmäiseksi mainittua Munkkiniemi-Haaga puistoinen olisi edustanut. Kaupunki-ihanteen taustalla oli historiantutkija Peter Thorsheimin mukaan vastareaktiona Euroopan ahtaille ja likaisille teollisuuskaupungeille 1800-luvun jälkipuoliskolla syntynyt halu lisätä puistoilla terveelliseksi koettua ilmaa ja valoa kaupunkeihin.²²⁶ Tämän ajattelun myötä Häyrynen näkee aikakauden Suomessa yleistyneen ilmaisun puistoista ”kaupungin keuhkoina”, joiden varaan tulevaisuuden kaupungit etenkin puutarhakaupunki-ideologian näkemyksen mukaan oli tarkoitus rakentaa.²²⁷ Puistojen tärkeyden kaupunkisuunnittelussa aikakauden Suomessa oli jo vuonna 1913 nostanut esille Bertel Jungin Keskuspuistohankkeellaan, jossa hän esitti ratkaisuksi ”ehkä kansakunnan pahimmalle viholliselle” eli ahtaana-asumiselle puistot raittiin ilman tuojina.²²⁸ Samoilla linjoilla Jungin kanssa oli Einar Böök, joka vaati valon ja puhtaan ilman lisäämistä aikakauden työväen asuntoihin.²²⁹ Vaikka merkittävän osa Helsingin työväen asuntojen ilman puutteesta voidaan katsoa johtuneen asuntojen ahtaudesta, samalla työväen asuinalueilla oli puute viheralueista. Åströmin näkee Helsingin 1900-luvun alun työväenalueilla olleen suhteessa

²²⁴ Karppinen 2013, 61–62. Tutkielmassa Karppisen havainto pohjautui Munkkiniemi-Haagan nelikulma-ratkaisuun, jonka avulla suunnittelijat pystyivät kaavoittamaan eri suuruisia tontteja asuinalueille sijoittamalla nelikulmion muotoisten katujen ympärille. Saarinen 1915 [158–160].

²²⁵ Saarinen 1915, 83.

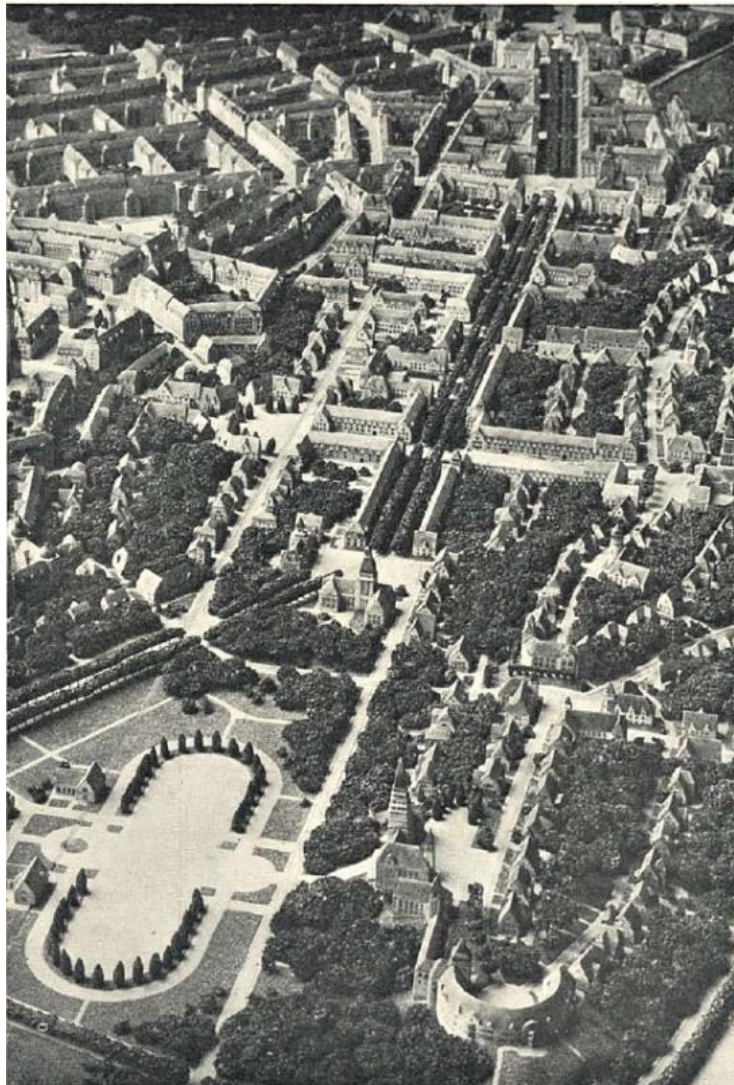
²²⁶ Thorsheim 2006, 26–27, 35 ja Saarikangas 2002, 84–85, 99.

²²⁷ Häyrynen 1994, 70. Ks. esim. puistoista tulevaisuuden kaupungin perustana Howard 1902, 59, 73.

²²⁸ Jung 1913.

²²⁹ Böök 1911, 10–11.

kaupungin porvarillisiin alueisiin henkeä kohden vähemmän ”vapaa-ajan” alueita, joista olemassa olleet olivat vielä huonommassa kunnossa kuin varakkaammilla asuinalueille.²³⁰ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös sijoittaa puistoja kaikille alueille olisi aikakauden kaupunkiihanteen mukaisesti edistänyt kaikkien kaupunkilaisten terveyttä tasavertoisesti ja parantanut etenkin aikakauden Helsingin työläisten asuinoloja. Kaikkiaan Munkkiniemi-Haagan puistot yhdessä olisivat olleet luoneet koko asemakaava-alueen kattaneen kaupunkitilojen kokonaisuuden, joka ihanteiden mukaisesti olisi tarjonnut pohjan moraalisesti oikein ja fyysisesti hyvin toimivalle yhteiskunnalle.

Kuva 3: ”Munkkiniemi. Rivitaloasutus Ison Puistotien varrella” Valokuva pienoismallista.

Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Stenius 1915, 116.

²³⁰ Åström 1956, 220–221.

2.3 Julkiset ja saavutettavat palvelut

Munkkiniemi-Haagan yksityiskohdat hahmottuivat paperille 1910-luvun alkupuolella keskellä Helsingin suurta rakenteellista muutosta. Alle puolessa vuosisadassa oli pääkaupungin asukasluku kolmikertaistanut, mikä valtavana muutoksena heijastui myös Helsingin katukuvassa.²³¹ Tuolloin uusien korkeiden asuinrakennusten rinnalle kohosivat myös muuhun kuin asumiskäyttöön suunnatut julkiset rakennukset, joiden seinien sisään sijoitettiin joukko samalla monipuolistuvan yhteiskunnan palveluita.²³² Ilmiö ei koskenut pelkästään Helsinkiä, sillä historiantutkija Pekka Kärjen mukaan samasta syystä 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien kaikkien suomalaisten kaupunkien katukuvaan ilmestyi joukko luonteeltaan vanhoja ja uusia julkisia rakennuksia kaupunkilaisia varten.²³³ Tällaisia rakennuksia olivat muuan muassa koulut, kaupungintalot, museot, kirkot, kirjastot ja sairaalat, mistä jokainen palveli omaa yhteiskunnallista tehtäväänsä kaupungeissa.²³⁴ Jokaisella näistä julkisista rakennuksista olisi ollut paikkansa Munkkiniemi-Haagassa, jonka eri alueille tasaisesti suunnittelijoiden toimesta ne oli asemakaavassa sijoitettu.²³⁵ Munkkiniemi-Haagan julkiset rakennukset olisivat siis muodostaneet julkisten palveluiden verkoston, jota tutkielmassa tarkastellaan työväenluokan yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta.

Ennen julkisten rakennusten analysointia on edellisessä alaluvussa tarkasteltujen julkisten puistojen tapaan aiheellista nostaa esille primäärilähteen aiheen tarkastelulle asettamat rajat. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* vähäiset maininnat julkisista rakennuksista selittyvät jo esille nostettujen teoksen sisällöllisten painotusten lisäksi myös suunnitteluajankana tekijöiden keskuudessa vallinneesta epävarmuudesta tulevaisuuden kunnallishallinnon osalta.²³⁶ Tästä tekijöiden tuntemuksesta *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* kertoi Sigurd Stenius pääluvussaan, jossa lukijoille selitettiin eri mahdollisuudet järjestää Munkkiniemi-Haagan asioista päättänyt julkinen hallinto joko itsenäisenä huvilayhdyskunnan toimielimenä tai osana laajempaa Helsingin kunnallista päätöksentekoa.²³⁷ Tekijöiden epätietoisuuden julkisen hallinnon järjestämisestä voidaan katsoa heijastuneen kirjassa sen tekstien vähäisinä kuvauksina julkisista rakennuksista, joiden tuleviin käyttötarkoituksiin teoksessa tekijät viittasivat vain lyhyesti kuvateksteissä.²³⁸ Vaikka kuvatekstien maininnat julkisten rakennusten käyttötarkoituksista ovat ensi sijassa tulkittavissa tekijöiden keinona monipuolistaa lukijoidensa mielikuvaa tulevaisuuden

²³¹ Åström 1956, 10–20, 115.

²³² Kervanto Nevanlinna 2002, 84–87. Helsingin keskustaan 1800-luvun jälkipuoliskolla nousi joukko rakennuksia, jotka oli varta vasten suunniteltu liike- ja hallintorakennuksiksi.

²³³ Kärki 2001, 81.

²³⁴ Bell & Hietala 2017, 77, 103, 130–131.

²³⁵ Saarinen 1917, [97].

²³⁶ Ks. Tutkielman alaluku 2.2 *Vehreiden puistojen ja katujen keskellä* (s. 32).

²³⁷ Stenius 1915, 113–119.

²³⁸ Ks. esim. Munkkiniemi-Haagan julkisten rakennusten käyttötarkoituksista kertovista kuvista kuvateksteineen tutkielman Kuva 4: ”Rakennusryhmä Haagan pohjoisimmalla ylänneellä (sairaala, sanatoori)” (s. 46).

kaupungista, ne samalla kertovat suunnittelijoiden näkemyksistä eri palveluiden sijoittautumisesta asemakaava-alueella. Nämä sijoituspäätökset ovat keskeisessä asemassa arvioitaessa julkisten palveluiden taustalla vaikuttanutta yhteiskunnallista ajattelua, koska niiden voidaan olettaa olleen muiden Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuiden tapaan systemaattisesti tehtyjä. Munkkiniemi-Haagan julkiset rakennukset sijainneillaan tutkimuskirjallisuuden avulla tarkasteltuna tuovat esille niiden taustalla vaikuttaneen yhteiskunnallisen ajattelun.

Mahdollistaakseen niin *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* mainittujen kuin tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen julkisten palveluiden vertaamisen tutkielmassa palveluita tarkastellaan niiden saavutettavuuden (*accessibility*) näkökulmasta. Arkkitehti Ann Legeby tutkimuksessaan *Urban segregation and urban form* (2009) hyödynsi saavutettavuutta eli julkisten palveluiden etäisyyttä kaupungin eri asukasryhmiin keinonaan arvioida nyky-Ruotsin kaupunkien sosiaalisen segregaaation ja kestävyuden tasoja.²³⁹ Kyseistä menetelmää sovellettuna on myös mahdollista käyttää historiallisen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman kohdalla, missä etäisyydet ovat mitattavissa skaalassa olevan asemakaavakartan avulla.²⁴⁰ Näitä julkisten rakennusten ja asuinalueiden välisiä matkoja tutkielmassa ei mitata useita eri pituisia reittivaihtoehtoja antavia katulinjoja pitkin, vaan linnunteitse välimatkasta suuntaa antavina toimintateinä. Näin mitatut matkat auttavat tutkielmaa arviomaan palveluiden saavutettavuutta Munkkiniemi-Haagassa, jonka sisäisistä matkoista valtaosa etenkin taloudellisesti heikommassa asemassa olleen työväenluokan kohdalla olisi taitettu kävellen julkisen liikenteen sijaan.²⁴¹ Julkisten rakennusten saavutettavuus yhdessä palveluiden yhteiskunnallisten tehtävien kanssa kertovat mille asukasryhmille Munkkiniemi-Haagan erilaiset julkiset palvelut oli suunnittelijoiden silmissä ensisijaisesti suunnattu.

Munkkiniemi-Haagan työväen rivitaloalueiden ulkopuolelle sijoitetuista julkisista rakennuksista lähimpänä olisivat sijainneet noin 0,4 km säteelle sijoitetut Munkkiniemen Teollisuus-aukean rakennukset. Vaikka *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* pää- tai kuvateksteissä ei kerrota kyseisten rakennusten käyttötarkoitusta, niin kiinteistöjen sijoituspaikan nimi ja läheisyys teollisuusalueisiin viittaavat tilojen olleen suunnattu teollisuuslaitosten käyttöön. Koska rakennukset oli selkeästi erotettu teollisuustonteista, tiloja oli mahdollisesti tarkoitus käyttää teollisuusyritysten toimistorakennuksina, joita oli ilmestynyt Helsingin katukuvaan 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien.²⁴² Munkkiniemi-Haagan Teollisuus-aukean rakennukset eivät siis todennäköisesti olisi tarjonneet alueen asukkaille julkisia palveluita, mutta niiden sijainti asemakaava-alueella kertoo jälleen niin Mikkolan kuin Karppisen tahoillaan esille nostamasta

²³⁹ Legeby 2009.

²⁴⁰ Saarinen 1915, [97].

²⁴¹ Helsingin työväestö 1900-luvun alussa liikkui pääosin jalan kaupungin sisällä, mihin syynä olivat julkisen liikenteen korkeat lippuhinnat ja erityisesti raitiovaunun leimaantuminen ”paremman väestönosan kulkuvälineenä”. Vallisaari 2004.

²⁴² Kervanto Nevanlinna 2002, 87.

havainnosta koskien suunnittelijoiden tavoitteesta systemaattisesti keskittää kaikki alueen teolliseen tuotantoon liittyvät tekijät yhdelle puolelle kaupunkia.²⁴³ Tätä kautta Teollisuusaukean julkiset rakennukset yhdessä lähellä kohonneiden teollisuuslaitosten kanssa olisivat tehneet työväen asuinalueiden lähiympäristöstä työkeskeisen, missä ympäristötekijät symbolisesti olisivat muistuttaneet heidän paikastaan yhteiskunnassa osana teollista tuotantokoneistoa.

Yhteiskunnallisesta asemasta muistuttavien symbolien lisäksi asemakaava-alueelle oli sijoitettu julkisia rakennuksia, joiden seinien sisälle sijoitettujen palveluiden tarkoituksena oli tarjota sivistystä kansalle. Kyseisistä palveluista työväen asuinalueista kaukaisin olisi ollut niistä noin 1,4–2,0 km etäisyyden päässä Keskus-aukealle sijoitettu kirjasto- ja museorakennus.²⁴⁴ Suunnittelijat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingistä* löytyvän valokuvan perusteella olivat antaneet rakennukselle monumentaalisen julkisivun, jonka tarkoituksena oli heijastella sekä kirjastoille että museoille länsimaisessa kulttuurissa 1800-luvulta alkaen annettua tärkeää yhteiskunnallista tehtävää kansakuntia rakentavina laitoksina.²⁴⁵ Tanskalaisen sosiologi Nan Dahlkidin mukaan Yhdysvalloista mallinsa saaneen pohjoismaisen kirjastojärjestelmän tehtävänä oli kansansivistyksen edistäminen kaikissa yhteiskuntaluokissa.²⁴⁶ Kansansivistyksen tavoite oli keskeinen 1900-luvun Helsingissä, jonne vuonna 1912 valmistuneessa Kallion kirjastossa lähialueen työväenluokan käyttäjillä oli alusta alkaen mahdollisuus lukea kirjojen lisäksi sanomalehtiä.²⁴⁷ Kansansivistyksen tavoite oli läsnä myös Helsingin Kansakirjaston päätöksessä perustaa 1910-luvun alussa pieniä sivukirjastoja työväen asuttamille Vallilan ja Käpylän esikaupunkialueille.²⁴⁸ Näin Munkkiniemi-Haagan Keskus-aukean kirjastosta olisi tullut yksi näistä Helsingin keskustan ulkopuolista kirjastoista, missä sivistystä asukkaille kirjastopalveluiden kanssa olisi tarjonnut sen yhteyteen sijoitettu museo. Nämä ei päivittäin käytettävät kirjasto- ja museopalvelut olisivat olleet alueen asukkaiden helposti saavutettavissa joko kävellen tai raitiovaunuilla.²⁴⁹ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät tietoisesti antaneet kirjastolle ja museolle kaupungista keskeisen paikan, joka olisi ollut kaikkien asukkaiden saavutettavissa.

Kansansivistystä edistäneiden julkisten palveluiden joukkoon olisivat lukeutuneet Munkkiniemen Länsi-istutusten reunalle sijoitetut koulurakennukset.²⁵⁰ Nämä julkiset rakennukset olisivat

²⁴³ Mikkola 1990, 205 ja Karppinen 2013, 85–86, 110.

²⁴⁴ Uggla 1915, 106–107. Kirjastojen ja museoiden toimiminen samassa rakennuksessa oli yleistä 1800-luvun Euroopassa. Myös Eliel Saarisen käytti vastaavaa ratkaisua Oulun juhlasali-, kirjasto- ja museorakennuksen (1902) ja Suomen kansallismuseon (1904) kohdalla. Valto 1990, 274, 282.

²⁴⁵ Heinonen & Lahti 2001, 40–41 ja Ristarp 2002, 54–55.

²⁴⁶ Dahlkid 2002, 49.

²⁴⁷ Bell & Hietala 2017, 127.

²⁴⁸ Anttila 1956, 556 ja Bell & Hietala 2017, 127.

²⁴⁹ Saarinen 1915, [85].

²⁵⁰ Stenius 1915, 112.

sijainneet noin 1,4 km päässä molemmista työväen asuinalueista, mikä etäisyytenä olisi ollut lyhyempi kuin vuoden 1897 valtiopäivien antama viiden kilometrin suositus koulumatkan pituudesta.²⁵¹ Kuitenkaan suomalaisessa 1910-luvun alun yhteiskunnassa lyhyt koulumatka ei olisi taannut lapsen pääsyä koulutielle, sillä se päätös syntyi useiden yhteiskunnallisten tekijöiden summana, joista koulun sijainti oli vain yksi. *Munkkiniemi–Haaga ja Suur-Helsingissä* Sigurd Steniuksen pääluvussaan kertoi lukijoille Munkkiniemi-Haagan alueen 1910-luvun alussa vallinneista ja tulevaisuuden kouluoloista seuraavasti:

*Helsinginpitäjän kunta ylläpitää Munkkiniemessä ruotsinkielistä ja Haagassa suomenkielistä ylempää kansakoulua, joista edellinen toimii omissa, jälkimäinen vuokrahuoneissa. Pikkukoulujakin on paikkakunnalla jo olemassa. Oppikouluja sitävastoin ei Munkkiniemessä ja Haagassa tarvittane pitkiin aikoihin, koska hyvät ja vastedes varmaan yhä paranevat kulkuyhteydet pääkaupungin kanssa tekevät mahdolliseksi käydä missä Helsingin oppilaitoksissa tahansa.*²⁵²

Steniuksen kouluolojen kuvauksessaan esille nostamista koulutustasoista merkittävimmät tulevaisuuden asukkaiden kannalta olisivat olleet kansa- ja oppikoulut.²⁵³ Erityisesti kansakoulun yhteiskunnalliseksi tehtäväksi oli 1900-luvun alkuun tultaessa vakiintunut peruskoulutuksen tarjoaminen kaikille kansalaisille, minkä katsottiin niin Suomessa kuin muissa länsimaissa vahvistavan kansakunnan yhtenäistä identiteettiä.²⁵⁴ Historiantutkija Hannu Syväojan mukaan kansakoulut nähtiin erityisen tärkeänä työväenluokan lapsille, joiden sivistystason katsottiin määrittävän koko kansakunnan kehityksen suunnan.²⁵⁵ Tästä koulutuksen kansallisesta tärkeydestä Munkkiniemi-Haagan osalta kertoo koulurakennuksille annettu keskeinen sijainti, jonka kaikki lapset eri yhteiskuntaluokista olisivat pystyneet kävellen tai liikenneyhteyksien avulla saavuttamaan. Sijainnin lisäksi koulun yhteiskunnallista tärkeyttä heijasteli jälleen suunnittelijoiden rakennuksille antama monumentaalinen julkisivun, minkä parhaiten osoittavat kirjan valokuvasta erottuvat taivasta hipovat tornit.²⁵⁶ Muusta katukuvasta erottuvat ja keskeiset sijainnit saaneet koulurakennukset osaltaan kertovat, että Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat aikaistensa tapaan näkivät koulutuksen tärkeänä koko tulevaisuuden kansakunnalle, joka pienoiskoossa olisi asunut Munkkiniemi-Haagan rajojen sisäpuolella.

²⁵¹ Asetuskokoelma 20/1898.

²⁵² Stenius 1915, 123.

²⁵³ Steniuksen lainauksessaan esille nostamat pikkukoulut olivat Munkkiniemen kylälle perustettuja alkuopetuskouluja, joissa lapsille opetettiin laskennat ja lukemisen perusteet. Helsingin kaltaisissa suurissa kaupungeissa alkuopetuskouluja ei käytetty, vaan ratkaisuna esiopetuksen osalta suosittiin 1890-luvulta alkaen kansakoulujen yhteydessä toimivia ”erotusluokkia”. Syväoja 2004, 43.

²⁵⁴ Gellner 1983, 138 ja Kivinen & Rinne 1993, 213–214.

²⁵⁵ Syväoja 2004, 40.

²⁵⁶ Stenius 1915, 112 ja Hausen 1990, 78. Saksasta ja Ruotsista saatujen esikuvien mukaisesti koulurakennusten haluttiin julkisivuillaan koululaitosten yhteiskunnallista tärkeyttä, mistä esimerkkinä voidaan pitää Helsinkiin vuonna 1912 valmistunutta Cygnaeuksen koulua. Bell & Hietala 2017, 131.

Yhteiskunnallisesta tärkeydestä huolimatta edellä esitetty Steniuksen näkemys maala samalla kuvan Munkkiniemi-Haagan asukkaiden välisestä epätasa-arvosta koulutusmahdollisuuksien osalta. Syy epätasa-arvoisuuteen olisi ollut yksityisten oppikoulujen eli korkeampaan koulutukseen valmistaneiden koululaitosten perustamatta jättämisenä Munkkiniemi-Haagan alueelle.²⁵⁷ Vaikka vähävaraisille työläistäustaisten perheiden lapsille tarjottiin useissa Suomen kaupungeissa jo 1910-luvulla opiskelurahoja, oppikoulujen pitäminen yli kymmenen kilometrin päässä Helsingin keskustassa olisi ratkaisuna evännyt monilta työläistäustaiselta lapselta mahdollisuudet jatkokoulutukseen ja sen myötä tapahtuneeseen luokkanousuun.²⁵⁸ Tämän ratkaisun osalta Munkkiniemi-Haaga olisi poikennut monista muista aikakauden Helsingin alueista, joista esimerkiksi työväen asuttamaan Kallioon perustettiin vuonna 1902 yksityisin varoin Sörnäisten yhteiskoulu.²⁵⁹ Suunnittelijoiden päätöksen taustalla saattoi johtua oppikoulujen luonteesta yksityisinä koululaitoksina, joita perustettiin aina mahdollisuuksien salliessa ja valtion tukien avulla eri paikkakunnille.²⁶⁰ Kuitenkin jo suunnittelijoiden päätös edes ajatuksen tasolla olla perustamatta Munkkiniemi-Haagan oppikouluja kertoo suunnittelutyössä koulutuksen osalta tehdyistä yhteiskunnallisista prioriteeteista, joista tärkein olisi ollut perussivistyksen takaaminen kaikille asukkaille kaikista yhteiskuntaluokista.

Tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan asukkaiden niin henkistä kuin moraalista kasvua alueella kansakoulun lisäksi olisi tukenut Haagan Kirkkomäelle sijoitettu kirkko.²⁶¹ Kirkkorakennus olisi sijainnut noin 1,7 km päässä molemmilta työväen asuinalueilta, mikä matkana olisi ollut huomattavasti lyhyempi kuin pyhätöstä yli kolmen kilometrin päässä sijainneet Laajalahden huvilat. Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös sijoittaa kirkko lähelle keski- ja työväenluokan asuinalueita ratkaisuna saattoi pohjautua historialliseen rakennustraditioon sijoittaa kirkot mäkien päälle, joista korkeimmat topografisen kartan perusteella sijaisivat Haagassa.²⁶² Sijoituspäätökseen takana saattoi olla myös suomalaisessa 1910-luvun yhteiskunnassa voimakkaasti lisääntynyt uskonkriittisyys, joka osittain kytkeytyi suoraan samaan aikaan tapahtuneeseen työväenliikkeen nousuun. Historiantutkija Simo Heinisen ja teologi Markku Heikkilän mukaan Suomessa työväenliike muuttui 1900-luvun alussa entistä selvemmin kirkkovastaiseksi, mikä näkyi esimerkiksi Sosiaalidemokraattisen Puolueen (SDP) vuonna 1903 julkaistussa Forssan puolueohjelmassa listatussa kirkon ja valtion erottamisen tavoitteessa.²⁶³ Aikakauden suomalaisen valta- ja kulttuurieliitin näkökulmasta työväenliikkeen vaatimukset

²⁵⁷ Koulujärjestys 1872.

²⁵⁸ Työväestön mahdollisuuksia oppikouluissa vähensivät myös lukukausimaksut ja pakollisten kouluvälineiden hankinnoista aiheutuneet kustannukset. Anttila 1956, 521 ja Elo 2019.

²⁵⁹ Anttila 1956, 521.

²⁶⁰ Oppikoulujen rahoitus 1900-luvun alussa muistutti paljon kansankoulujen vastaavanlaisia rahoitusmalleja merkittävänä erona kunnallisen tuen puute. Anttila 1956, 521–532 Syväoja 2004, 41.

²⁶¹ Saarinen 1915, [97] ja Stenius 1915, 118.

²⁶² Saarinen 1915, [99] ja Knapas 2001, 44.

²⁶³ Heikkilä & Heininen 2017, 141–142.

näyttäytyivät uhkana kansallisvaltiolle, jonka kansalaisten jakaman yhteisen kansallisen identiteetin yhtenä kulmakivistä pidettiin luterilaista kansankirkkoa.²⁶⁴ Kirkon vastaus asenneilmapiirin muutokseen oli ollut 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien Helsingissä aloitettu työväestölle suunnattu kaupunkilähetystyö, jonka seurauksena työväen kaupunginosiin rakennettiin kirkkoja, kansankoteja ja settlementtejä.²⁶⁵ Kuitenkin tärkeää on nostaa esille, että kriittisyys kirkkoa kohtaan 1900-luvun alussa ei harjoittanut pelkästään työväestö, vaan siinä mukana olivat monet ihmiset eri yhteiskuntaluokista.²⁶⁶ Tästä syystä Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös sijoittaa kirkko Haagan näyttäytyy enemmän tekijöiden tietoisena pyrkimyksenä pitää kirkko keskeisenä osana koko kaupunkiyhteisön elämämpiiriä kuin suunnata sen palvelut yhdelle tietylle ihmisryhmälle.

Vuorostaan Munkkiniemi-Haagan asukkaiden fyysisestä terveydestä huolta olisivat pitäneet kaksi sairaalaa, joista ensimmäinen olisi sijainnut keskellä Munkkiniemeä Allas-aukealla ja toinen Haagan pohjoisimmalla ylänneellä.²⁶⁷ Vaikka sairaalat olisivat sijainneet vain 1,7 km etäisyyden päässä työväen asuinalueista, ne eivät välttämättä toteutuessaan olisi tasa-arvoisesti tarjonneet palveluitaan kaikille alueen asukkaille. Perusteena väitteelle toimii *Munkkiniemi-Haagan ja Suur-Helsinki* -kirjan kuvateksti, jossa Haagan metsämaiseman keskelle sijoitettuun sairaalaan viitattiin termillä sanatorio eli parantola.²⁶⁸ Valtaosa Suomen 1900-luvun alun parantoloista olivat yksityisiä hoitolaitoksia, jotka tarkoituksella oli rakennettu Haagan tapaan paljon valoa ja raitista ilmaa tarjoavan luonnon keskelle hoitokeinoksi aikakauden kansantauti tuberkuloosia vastaan.²⁶⁹ Vastaavanlainen rajatulle potilasryhmälle tarkoitettu parantola oli ilmeisesti myös tarkoitus perustaan suunnittelijoiden visioissa Haagaan. Näin Munkkiniemi-Haagan asukkaiden hoitotarpeita palvelemaan olisi jäänyt Allas-aukean sairaala, jonka lopullisen luonteen laitoksena olisi määritellyt sen toimiminen joko julkisena tai yksityissairaalana. Palvelun tarjoajalla oli jo 1910-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa väliä, sillä Åströmin mukaan vain Helsingin kunnalliset sairaalat tarjosivat ilmaista sairaanhoitoa sitä erityisesti tarvitseville kaupungin taloudellisesti heikommassa asemassa oleville työläisille.²⁷⁰ Monet 1900-luvun alun Helsingissä sairaaloista olivat myös synnytykseen, keuhkotauteihin tai kirurgiaan erikoistuneina sairaaloita, joissa asiakaskunta parantoloiden tapaan oli tarkkaan rajattu. Munkkiniemi-Haagan sairaanhoidon tulevaisuus olisi ollut pitkälti kiinni tahosta, joka olisi päättynyt pyörittämään

²⁶⁴ Murtorinne 2017.

²⁶⁵ Peltola 2009, 15–18.

²⁶⁶ Uskontovastaisuuden esiintyvyydestä muissa yhteiskuntaluokista kertoo hyvin Arkkitehtiklubin sisällä vuonna 1906 herännyt sisäisen pohdinta siitä voiko kirkonvastustaja suunnitella kirkkoja. Tawastsjerna 1906, 32–43 ja Wäre 1992, 69.

²⁶⁷ Saarinen 1915, 82.

²⁶⁸ Stenius 1915, 118.

²⁶⁹ Henttonen 2001, 166 ja Saarikangas 2002, 87–88

²⁷⁰ Åström 1956, 193. Valtion ja yksityiset sairaalat tarjosivat tilanteen salliessa myös vapaita vuodepaikkoja työväenluokan edustajille. Åström 1956, 194.

kaikkien Munkkiniemi-Haagan asukasryhmien joko kävellen tai julkisten kulkuneuvojen avulla helposti saavutettavissa olleen Allas-aukean sairaalaan toimintaa.²⁷¹

Munkkiniemi-Haagan julkisten rakennusten joukkoon lukeutuivat kymmenet kiinteistöt, joille tekijät eivät *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* nimenneet käyttötarkoitusta. Kyseisistä kohteista tutkielman aiheen kannalta mielenkiintoisimpia ovat asemakaavassa työväen rivitaloalueiden keskelle sijoitetut julkiset rakennukset. Näistä rakennuksista suurin olisi ollut Munkkiniemen työväen rivitaloalueen keskelle sijoitettu pohja-alaltaan noin 1100 m² suuruinen kiinteistö ja pienin Haagassa sijainnut pinta-alaltaan noin 75 m² kokoinen talo.²⁷² Viittauksen rakennusten mahdollisista käyttötarkoituksista *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa esitti Strengell nostaessaan esille Hampstead Suburb Gardenin kuvauksensa yhteydessä alueen ”ei-kirkolliseen tarkoitukseen” suunnatut kokoustilat.²⁷³ Kokoustiloina Strengell viittasi eri kansalaisjärjestöjen toimitiloihin, joita oli löydettävissä useita 1910-luvun Helsingistä jo pelkästään sen työväen asuinalueilta. Helsingin esikaupunkialueiden kehitystä väitöskirjassaan tutkineen sosiologi Erkki Anttilan mukaan 1900-luvun alun Helsingissä toimi monia yhdistyksiä aina nuorisoseuroista työväenliikkeeseen, jotka pyrkivät toiminnallaan esimerkiksi ajamaan erilaisten luokka- tai kieliryhmäetuja, kasvattamaan nuorisoa, keräämään varoja hyväntekeväisyyteen tai edistämään uusia kulttuuri- ja harrastemuotoja.²⁷⁴ Historiantutkija Seppo Hentilän mukaan Suomeen 1860-luvulta alkaen muodostuneessa uudessa kansalaisyhteiskunnassa aikakauden liberaalin ajattelun mukaisesti toiminnaltaan vapailla liikkeillä ja yhdistyksillä oli tärkeä rooli.²⁷⁵ Vaikka *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirja lähteenä ei kerro näiden työväen asuinalueiden julkisten rakennusten käyttötarkoituksia, niin todennäköisesti osa niistä olisi toiminut Strengellin viittauksen ja aikakauden helsinkiläisen kaupunkikulttuurin valossa kokoontumistiloina vapaa-ajan viettoon varten. Tätä kautta täydentyisi alaluvun myötä rakentunut monipuolinen kokonaiskuva tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan julkisista rakennuksista kaikkien alueen yhteiskuntaluokkien saavutettavissa olevine palveluineen.

²⁷¹ Suur-Helsingin liikennekaavan mukaan Allas-aukean sairaalan vierestä olisivat kulkeneet kaikkialta Munkkiniemi-Haagasta tulleet raitiovaununlinjat. Saarinen 1915, [85].

²⁷² Saarinen 1915, [97, 162–163].

²⁷³ Strengell 1915, 16.

²⁷⁴ Anttila 2015, 134.

²⁷⁵ Hentilä 2013, 16.

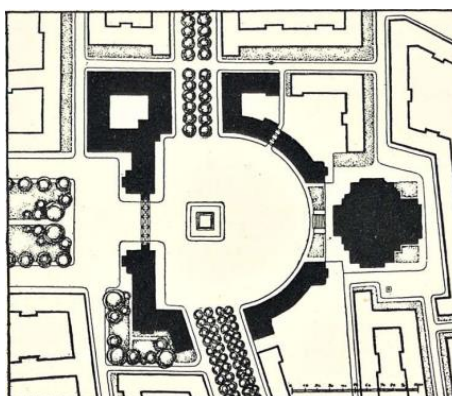
Rakennusryhmä Haagan pohjoisimmalla ylänneellä (sairaala, sanatoori). Valokuva mallista.

Kuvat 4: ”Rakennusryhmä Haagan pohjoisimmalla ylänneellä (sairaala, sanatoori)”. Valokuvat pienoismallista. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Stenius 1915, 118.

Ryhmä julkisia rakennuksia (esim. koulutaloja) Länsi-istutuksien perällä. Valokuva mallista.

Kuva 5: ”Ryhmä julkisia rakennuksia (esim. koulutaloja) Länsi-istutuksien perällä”. Valokuva pienoismallista. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Stenius 1915, 112.

Munkkiniemen Keskus-aukea. Asemapiirros. Aukiota ympäröi ryhmä julkisia rakennuksia (kirjastoja, museoita, kunallisia rakennuksia ja virastoja).

Kuva 6: ”Munkkiniemen Keskus-Aukea.” Asemapiirros. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Ugglä 1915, 107.

3. Yksityistä elämää asuinalueilla

3.1 Omat kodit vuokratasarmeista, rivitaloista tai huviloista

Päivä päivältä kaikuu yhä suuremmissa kulttuurimaissa yhä äänekkäämpänä vaatimus, että jokaisella perheellä pitää olla oma koti, kaikuu niin äänekkäänä, että sen vähitellen pitää kuulua tännekin.²⁷⁶

Nämä toivoa täynnä olleet sanat vuonna 1912 kirjoitti Helsingin asemakaava-arkkitehti Bertel Jung pääkaupunkia ympäröivien huvilakaupunkien vaikutuksista kaupunginvaltuustolle kertovaan lausuntoonsa. Asiakirjassa Jung näki huvilayhdyskunnat osana Helsingin luonnollista muutosta kohti ihanteellista suurkaupunkirakennetta, joka taidehistorioisija Ritva Wäreen tulkinnan mukaan oli kaupungin keskusta-alue korkeine toimistorakennukset ja laita-alueet mataline omakoteineen.²⁷⁷ Jungin huvilakaupunkeja puoltava näkökanta ei ollut yllättävä, sillä hän arkkitehtitoimistonsa kanssa oli edeltävän vuosikymmenen aikana osallistunut niin Meilahden kuin Kulosaaren huvilakaupunkien suunnitteluun.²⁷⁸ Kuitenkaan tutkielmassa ei arvioida Jungin tekojen motiiveja, vaan päähuomio on arkkitehdin tekstissään esille tuomassa termissä omakoti, jolla oli erityinen asema suomalaisella arkkitehtuurialalla 1910-luvulla. Omakodeilla Saarisen mukaan olisi ollut myös tärkeä rooli tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagassa, jonka reunoilta Jungin ihanteen mukaisesti olisivat löytyneet matalat huvila- ja rivitalorakennukset asuinkäyttöä varten.²⁷⁹ Kuitenkin Jungin ajatuksista poiketen myös Munkkiniemi-Haagan keskustaa olisivat hallinneet asumiskäyttöön tarkoitettut korkeat kerrostalot, mikä ratkaisuna Nikulan mukaan olisi taistellut omakotiaatteen peruseriaatteita vastaan.²⁸⁰ Munkkiniemi-Haagan eri asumismuotojen kesken vallitsi aikakauden suunnitteluihanteista kumpuava ristiriita, jonka syitä ja suunnittelijoiden päätöksen taustalla tutkielmassa työväen yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta.

Koko Munkkiniemi-Haagan asumismuotojen vastakkainasettelun keskiössä oli omakotiaate, jonka juuret olivat 1800-luvun jälkipuoliskon yhteiskuntareformistisessa ajattelussa. Kolbe väitöskirjassaan näkee omakotiaatteen pohjautuneen niin yhteiskuntaautopistien Robert Pembertonin (1788–1879) kuin William Morrisin (1834–1896) tuotannossa korostuneeseen perusajatukseen ”hyvän” asuin ympäristön ihmistä kehittävästä voimasta.²⁸¹ Omakoti yhteiskuntaautopisteille merkitsi yksilöiden fyysistä ja moraalista kasvua tukenutta luonnollista asuin ympäristöä, mikä olisi toiminut vastakohtana länsimaiden modernisaation myötä

²⁷⁶ Jung 1912, 27–28.

²⁷⁷ Jung 1911, 92 ja Wäre 1988, 57.

²⁷⁸ Kolbe 1988, 31; Mustonen 2010, 20 ja Karppinen 2013, 51.

²⁷⁹ Saarinen 1915, [155] ja [166].

²⁸⁰ Saarinen 1915, 83–90, 91–99 ja Nikula 1981, 11.

²⁸¹ Kolbe 1988, 47–48. Usko ympäristön kasvattavaan voimaan oli peräisin valitusajan filosofi Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) luonnonfilosofiasta. Häyrynen 1994, 20.

muodostuneille ahtaille ja saastuneille korkeiden kerrostalojen hallitsemille suurkaupungeille.²⁸² Liikkeen kannattajien silmissä vastaus tulevaisuuden ihanteelliseen asuin ympäristöön löytyi sen sijaan ”menneisyyden” asumismuodoista maaseudulta matalien ja puutarhan ympäröimien rakennusten muodossa.²⁸³ Tätä päämäärää omassa tuotannossaan erityisesti ajoi aikakauden yhteiskuntautopisteista brittiläinen kaupunkisuunnittelija Ebenezer Howard puutarhakaupunki-ideologiallaan, jonka tarkoituksena oli yhdistää kaupunki- ja maaseutuasumisen parhaimmat puolet.²⁸⁴ Vastaavanlaiset pyrkimykset yhdistää kaupunki- ja maaseutuasumisen hyvät puolet loivat puutarhakaupunki-ideologiasta vaikutteita saaneen Munkkiniemi-Haagan asumismuotojen vastakkainasettelun, joka samalla tämän tutkielman mukaan toi esille piirteitä niin suunnittelijoiden kuin aikakauden kulttuurieliitin luokka-ajattelusta.²⁸⁵

Asumismuotojen vastakkainasettelusta ensimmäisenä näkökantana *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* esitettiin suunnitelman keskiössä olleiden omakotien paremmuus suhteessa vuokrakasarmeihin eli kerrostaloihin.²⁸⁶ Ensimmäisessä pääluvussa Strengell kuvaili lukijoille englantilaisia ja ranskalaisia 1800-luvun vuokrakasarmeja, joiden epäterveellisistä ja ahtaista asunto-oloista hän katsoi erityisesti kärsineen kansanluokista köyhimmät.²⁸⁷ Vastaavanlaisen sanoman lukijoille välitti myös Saarinen esittäen Helsingin huonon tonttipolitiikan olleen syy kaupungin liian taajaan rakennettujen epäterveellisten ja kalliiden vuokrakasarmien syntyyn.²⁸⁸ Lukijoille ratkaisuksi Helsingin huonoihin asuinoloihin suunnitelman pääarkkitehti tarjosi omakotiasumista seuraavin perustein:

*Toiselta puolen on kiistämätöntä, että omassa kodissa asumisella on hyvät puolensa; se synnyttää voimakkaampaa kotitunnetta ja antaa tilaisuutta persoonallisempaan, vähemmän kaavamaiseen asunnonjärjestelyyn. Ilmeistä on niinkään, että omakoti-asumus etenkin työläisluokalle on moraalis-sosiaaliselta kannalta katsoen ehdottomasti parempi kuin vuokrakasarmi sekalaisine suhteineen. Järjestelmän suurin haitta, sen suhteellinen kalleus, on sopivilla toimenpiteillä autettavissa.*²⁸⁹

Saarin omakotien puolesta puhuvista perusteluista on nähtävissä pääarkkitehdin vahva näkemys asumismuodon soveltuvuudesta etenkin työväenluokalle, mikä niin 1910-luvun Suomessa kuin kansainväliselläkin tasolla ei ollut poikkeuksellinen näkökulma. Historiantutkija Marjatta

²⁸² Burnett 1978, 202 ja Tarn 1973, 155–156.

²⁸³ Choay 1970, 31–32, 97–98 ja Kolbe 1988, 48–49.

²⁸⁴ Howard 1902, 59.

²⁸⁵ Mikkola 1990, 193 ja Karppinen 2013, 55–56.

²⁸⁶ Termien *omakoti* ja *vuokrakasarmi* määritelmät eivät olleet vakiintuneet suomalaisessa 1900-luvun alun arkkitehtuurialan keskustellussa. Chudoba 2011, 54.

²⁸⁷ Strengell 1915, 11.

²⁸⁸ Saarinen 1915, 48.

²⁸⁹ Saarinen 1915, 74.

Hietalan mukaan ajatus omakotien sopivuudesta juuri työväelle oli peräisin saksalaisesta työväenliikkeestä, minkä suomalaiselle yleisölle esitteli siitä vaikutteita saanut wrightiläinen työväenliike 1800-luvun jälkipuoliskolla yhtenä ratkaisuna työväen asutuskysymykseen.²⁹⁰ Omakodit juuri työväelle hyväksi asumismuodoksi olisi tehnyt niiden asukkailleen tarjoama porvarillisten ihanteiden mukainen kristillis-moraalinen ja sanitäärinen asuinympäristö, joka tulevaisuuden kasvavalle työväenluokalle olisi tarjonnut vuokrakasarmia turvallisemman kodin.²⁹¹ Ensimmäiset tämänkaltaiset Helsingin työväenluokalle suunnittelut omakodit nousivat 1900-luvun alussa Malmi-Tapanilan työväen huvilakaupunkiin.²⁹² Nämä huvilat eivät arkkitehti Merja Härön mukaan olleet rakennuksina verrattavissa aikakauden varakkaiden omistamiin kokoluokaltaan ja tonteiltaan suurempiin huviloihin.²⁹³ Härön huomio eri yhteiskuntaluokkien huviloiden välisistä eroavaisuuksista nosti hyvin esille myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa läsnäolevan omakotien moninaisuuden, mikä kertoo suunnittelutyön taustalla vaikuttaneesta luokka-ajattelusta.

Luokka-ajattelu Munkkiniemi-Haagan omakotien kohdalla nousi selvimmin esille suunnittelijoiden tietoisessa pyrkimyksessä erottaa termein keskiluokan ja työväen rivitalot toisistaan käyttämällä jälkimmäiseksi mainitun yhteiskuntaluokan asunnoista käsitettä ”työväen yhdenperheentalot”.²⁹⁴ Ilmiönä asumismuotojen yhdistäminen tiettyyn yhteiskuntaluokkaan ei ollut vieras 1900-luvun alun Suomessa. Tuolloin Kolben mukaan arkkitehtuurialan keskusteluissa yhä selkeämmin huvilat esitettiin vain varakkaille ja keskiluokalle tarkoitettuna asumismuotona, mihin ilmiönä syy näyttää olleen vastaperustetut työväen huvilakaupungit.²⁹⁵ Samaan aikaan yleistyi työväen huviloiden kutsuminen yhdenperheentaloiksi, millä korostettiin sekä juuri työväen perheiden tarvetta paremmille kodeille että selkeänä erotuksena naimattomien nuorten työmiesten asunnoista.²⁹⁶ Brunilan mukaan eurooppalaisittain yleinen, mutta vielä 1910-luvun Suomessa uusi asuntomuoto rivitalo olisi mahdollisuus tarjota työväelle oikeanlainen omakoti, koska yhden perheen talo oli usein yhteiskuntaluokan jäsenille taloudellisesti mahdoton vaihtoehto.²⁹⁷ Tätä mieltä rivitaloista olivat myös Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat, joiden mukaan olisi ollut halvempaa rakentaa rakennukset ryhmittäin luoden säästöjä tulevaisuuden omistajille kaikista yhteiskuntaluokista.²⁹⁸ Munkkiniemi-Haaga suunnittelijoiden uskosta rivitaloihin tulevaisuuden asumismuotona kertoo parhaiten *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-*

²⁹⁰ Hietala 1987, 52. *Wrightiläinen työväenliike* oli Suomessa 1800-luvun jälkipuoliskolla vaikuttanut sosiaaliliberaalinen yhteiskunnallinen liike, joka pyrki estämään työväestön radikalisoitumisen edistämälle sen asemaa yhteistyössä työnantajien kanssa. Ekman 2017, 31–32.

²⁹¹ Karppinen 2013, 53; Mustonen 2000, 89 ja Chudoba 2011, 41.

²⁹² Mikkola 1990, 192.

²⁹³ Härö 1981, 2.

²⁹⁴ Ks. esim. termin käytöstä Saarinen 1915, 82.

²⁹⁵ Kolbe 1988, 56.

²⁹⁶ Böök 1911, 77, 80.

²⁹⁷ Brunila 1910, 47–58.

²⁹⁸ Saarinen 1915, 94–95.

Helsingin liitteenä löytyvää 15 erilaista rivitalomallia. Näistä rivitalomalleista 13 oli suunnattu keskiluokalle, kun taas yhdenperheentaloiksi kutsuttuja työväen rivitalomalleja suunnitelmasta löytyi vain kaksi kappaletta.²⁹⁹

Munkkiniemi-Haagan eri yhteiskuntaluokille suunnattujen rivitalomallien määrät saavat näyttämään keskiluokan olleen Munkkiniemi-Haagan pääkohderyhmä. Tätä tulkintaa osaltaan tukevat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* väestötilastot, joiden mukaan keskiluokasta olisi kaikissa skenaarioissa kasvanut väestömääräisesti heti työväenluokan jälkeen suurin asukasryhmä.³⁰⁰ Työväenluokkaan verrattuna keskiluokka olisi ollut myös ostokykyisempi, sillä 1900-luvun alun Helsingissä keskiverto keskiluokkainen tienasi seitsemän kertaa enemmän vuodessa kuin kaupunkityöläinen.³⁰¹ Näiden taloudellisten perusteiden lisäksi tässä tutkielmassa katsotaan, että keskiluokan rivitalomallien suuri määrä suunnitelmassa johtui tekijöiden halusta muuttaa 1910-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa vallinnutta mielikuvaa rivitaloista. Suomalaisten rivitalojen historiaa tutkineen Nikulan mukaan rivitalot miellettiin Suomessa sekä Iso-Britanniasta että Saksasta saatujen historiallisten esimerkkien takia vielä 1900-luvun alussa pääasiassa vain teollisuustyöväestön asumismuodoksi.³⁰² Tästä syystä niin Strengell kuin Saarinen kirjan pääluvuissaan korostivat rivitaloja asumismuotoina, jotka halpuudestaan huolimatta olisivat tarjonneet huviloihin verrattavat asumisolot asukkailleen kaupunkiympäristössä.³⁰³ Tätä viestiä vahvistaakseen tekijät käyttivät tietoisesti suunnitelmassa työväen rivitaloista nimitystä yhdenperheentalot, mikä loi aikakauden luokkayhteiskunnan kaltaisesti selkeän kahtiajaon rivitalomallien ja niitä tulevaisuudessa asuttaneiden ihmisten välille.

Vaikka keskiluokan rivitalomallit olivat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* pääluvuissa työväen rivitaloja keskeisemmässä roolissa, niin asuntomuotojen toteutuksen osalta suunnittelijat näyttävät ottaneen huomioon kaikkien yhteiskuntaluokkien intressit. Tästä pyrkimyksestä työväen rivitalojen osalta kertoo jo edellä esitetyn Saarisen omakoteja puolustaneessa lainauksessa mainittu asumismuodon kalleus suhteessa vuokratasarmeihin. Omakotien kalleus Saarisen mukaan johtui rakennuskustannuksista, vaikka todelliset syyt ilmiöön olivat syvemmälle suomalaisen 1900-luvun alun yhteiskunnan rakenteissa. Aikakauden Helsingissä yksi syy omakotiasumisen vähäisyyteen oli ollut tonttipula ongelma, jonka Munkkiniemi-Haagan oli tarkoitus ratkaista. Toinen etenkin työväen kannalta tärkeä taustatekijä omakotiasumisen vähäisyyteen olivat työvoiman ylitarjonnasta ja työn kausiluonteesta johtuneet kaupunkityöläisten lyhyet työsuhteet, jotka eivät aikakauden elinkustannuksiltaan kalliissa

²⁹⁹ Saarinen 1915, [183–193].

³⁰⁰ Saarinen 1915, 63, [76–77].

³⁰¹ Ekman 2017, 23. Keskiverto työläinen Helsingissä 1900-luvun alussa tienasi alle 800 markkaa vuodessa, kun vuorostaan keskiluokan jäsenen vuositulot olivat noin 6000 markkaa.

³⁰² Nikula 2014, 8, 14, 19.

³⁰³ Strengell 1915, 16–17 ja Saarinen 1915, 91–99.

Helsingissä luonut sen työväestölle taloudellisia edellytyksiä ostaa asuntoja.³⁰⁴ Omakotiasumisen suosiota pääkaupungissa eivät onnistuneet Junton mukaan edes lisäämään 1880-luvulta alkaen perustetut työväenasuntoyhtiöt, jotka osakeyhtiöinä suurilla kertamaksuillaan eivät tarjonneet matalan palkkatason työläisille mahdollisuuksia lunastaa asuntoja itselleen.³⁰⁵ 1900-luvun alussa asuntoyhtiöiden kykyä tarjota luottoa asiakkailleen rajoittivat kaupunkien, valtion ja luottolaitosten vähäiset tuet yhtiöille, minkä takia osakehuoneistojen hinnat pysyivät korkeina.³⁰⁶ Yhtiöiden tilannetta entisestään 1910-luvulla pahensi Helsingin kaupunginvaltuutettu Yrjö Harvia (1887–1947) mukaan tuolloin Suomen suurimmissa kaupungeissa yleistynyt gryndaus eli muodollinen rakentaminen talon myymistä tai vuokrausta varten, mistä aiheutuneet suhdannevaihtelut vaikeuttivat kaikkien asuntojen myyntiä.³⁰⁷ Tästä syystä Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat ilmoittivat erikseen lukijoilleen järjestävänsä asutuksen alueella ”taloudellisesti edulliseksi sekä maan käytön että rakentamisen puolesta”.³⁰⁸

Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalojen ja niiden tulevien asukkaiden osalta taloudellinen edullisuus suunnitelmassa olisi saavutettu eri keinoin. Tällaisista keinoista Mikkola väitöskirjassaan nostaa esille Saarisen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa Helsingin kaupungin päätehtäviksi nimeämät huokeiden asuinalueiden ylläpidon ja elintarvikekaupan säännöstelyn tulevaisuuden kaupunkilaisten elinkustannuksia alentavina keinoina.³⁰⁹ Kuitenkin Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalojen kohdalla edullisuus Saarisen mukaan oli tarkoitus saavuttaa minimoimalla talojen rakennuskustannukset seuraavasti:

*[...] Tässä tapauksessa, vielä suuremmalla syyllä kuin edellisissä, on ehdottomasti kehotettava rakentamaan talot ryhmittäin; sitten kun muurit ja katto ovat valmistuneet, on kuhakin omistajalla tilaisuus itse tehdä talonsa sisätyöt. Täten rakennuskustannukset vähenevät melkoisesti ja samalla myös omistajan velkaantuminen.*³¹⁰

Saarisen tekstissään esille nostamat rakennuskustannusten säästökeinot eivät olisi koskeneet pelkästään työväen vaan kaikkia Munkkiniemi-Haagan rivitaloja. Kuitenkin keinojen esille tuominen juuri työväenluokan rivitaloja käsittelevässä tekstiosuudessa osoittaa Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden tiedostaneen aikakauden työväen omakotiasumiseen liittyneet taloudellisten haasteet, joihin he esittivät suunnitelmassa oman ratkaisunsa. Tätä tulkintaa tukee Meurmanin vuoden 1917 näyttelyoppaan johdantoon kirjoittama toteamus kodista yhteiskunnan

³⁰⁴ Waris 1932, 221, 223.

³⁰⁵ Junto 1990, 89. Vuonna 1901 Suomen senaatti säati osuustoimintalain, joka mahdollisti uudenlaiset asunto-osuuskuntien perustamisen. Junto 1990, 91.

³⁰⁶ Haapala 1986, 295 ja Junto 1990, 92.

³⁰⁷ Harvia 1919, 10.

³⁰⁸ Saarinen 1915, 83.

³⁰⁹ Saarinen 1915, 48–49 ja Mikkola 1990, 189.

³¹⁰ Saarinen 1915, 94–95.

perustana, minkä takia sille oli vaikeuksista huolimatta kehitettävä mahdollisimman edulliset elämismahdollisuudet asumismuodossa, jossa yhdistyivät ihanteellisuus, siveellisyys ja kauneus.³¹¹ Nämä Meurmanin luettelemat kriteerit olisivat sen tekijöiden mukaan täyttyneet Munkkiniemi-Haagan työväen rivitaloista, joista omakotiaatteen mukaisesti olisivat tarjonneet yhden kodin yhdelle työväen perheelle.

Ihanteellisuudesta huolimatta Munkkiniemi-Haagan aluetta rivitalojen sijaan olisivat hallinneet kerrostalot, joiden tonteille suunnittelijat olivat antaneet 26,7 % koko asemakaava-alueesta.³¹² Munkkiniemi-Haagan kaikkien yhteiskuntaluokkien asukkaista valtaosan oli väestötilastojen pohjalta tarkoitus asua näissä omakotiaatteen ihanteiden vastaisissa kerrostalokortteleissa, jotka suunnittelijat näkivät tarpeellisena tulevaisuuden kaupungille.³¹³ Munkkiniemi-Haagan tekijöiden perusteista sijoittaa kerrostaloja Munkkiniemi-Haagan kertoo hyvin seuraava Saarisen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* kirjoittama tekstiosuus:

*Ei ole kiellettävissä, että vuokrakasarmeihin kohdistuvat moitteet ovat monessa kohden menneet liiallisuuksiin. Niinpä esimerkiksi mitä tämän asutusmuodon terveydellisiin vaaroihin tulee – syyte, joka ei oikein käy yhteen sen edellä (siv. 40) kosketellun seikan kanssa, että kuolleisuus kaupungeissa on vähentynyt siinä määrin, että se jo on pienempi kuin maaseuduilla. Muistutuksiin voi sanoa olevan aihetta sikäli, kuin ne rajoittuvat vuokrakasarmiin sellaisena **miksi tämä aikaisemmin on arkkitehtoonisessa suhteessa muodostunut pienet, ahtaat pihat ja siitä johtuva epätyytyttävä valon ja ilman saanti** —, sikäli kuin ne siis kohdistuvat enemmän järjestelmän tilapäisiin ilmenemismuotoihin kuin itse järjestelmään. Mutta tässä suhteessa on tapahtunut suuri muutos parempaan päin; viittaamme yksityiskohtiin nähden siihen, mitä edempänä esitetään **Munkkiniemi-Haagan** järjestelystä puhuttaessa.³¹⁴*

Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden perusteet antaa kerrostaloille asumismuotona suunnitelmassa tärkeä rooli lainauksen mukaan pohjautui suunnittelutyön myötä saavutettuihin terveydellisiin parannuksiin. Yksi näistä parannuksista olisi ollut uusi tapa järjestää korkeiden taloja alueet tarkkaan määriteltyjen rakennusrajojen avulla, mitä kautta kaupunkiin olisi syntynyt

³¹¹ Meurman 1917, 7.

³¹² Saarinen 1915, 97. Asemakaava-alueesta rivitaloille olisi omistettu 13,4 %, kun taas huviloille 13,6 %. Huviloiden suuremman osuuden taustalla olivat huvilatontit, jotka suurimmillaan olisivat olleet kymmenkertaiset verrattuna Munkkiniemi-Haagan rivitalotontteihin. Ks. Tutkielman alaluku 3.2. *Kotipiha taloudellisen turvan ja terveyden tuojana* (s. 55).

³¹³ Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman väestönennusteet osoittavat, etteivät kaikki alueen asukkaat olisi mahtuneet eri yhteiskuntaluokille suunniteltuihin omakoteihin. Saarinen 1915, [76–77].

³¹⁴ Saarinen 1915, 74.

isoja ja yhtenäisiä piha-aloja.³¹⁵ Tätä kautta Mikkolan mukaan kerrostalokorttelien sisään muodostuneet isot sisäpihat ja ulkopuolella sijoittuneet leveät kadut istutuksineen olisivat pystyneet lisäämään asunnoissa puhtaan ilman ja auringonvalon määrää, minkä puutteesta kerrostaloja oli aiemmin kritisoitu.³¹⁶ Muutoksen mahdollistanut koko alueen matala rakennuskorkeus oli ratkaisu, jonka puolesta Chudoban mukaan Saarinen oli puhunut jo vuoden 1912 Canberran kaupunkisuunnitelmansa yhteydessä.³¹⁷ Munkkiniemi-Haagan kohdalla vastaavaa periaatetta oli hyödynnetty tulevaisuuden kaupunkilaisten terveyttä edistävällä tavalla, minkä vaikutukset tasa-arvoisesti olisivat kohdistuneet kaikkiin alueen tulevaisuuden asukkaisiin.³¹⁸

Kerrostalot asuntoineen Saarinen näki erityisen tärkeinä juuri Munkkiniemi-Haagan työväelle, jolle niiden tarjoamat vuokrasuhteet olisivat tarjonneet suuremman vapauden kuin omassa omistuksessa olleet omakodit.³¹⁹ Tämä perustelu on mielenkiintoinen, koska se jälleen taistelee vastaan yhtä omakotiaatteen keskiössä ollutta tavoitetta. Kolben mukaan porvariluokan halu luoda työväenluokalle omakoteja pohjautui pysyvyyden ihanteeseen, jossa pysyvän kodin katsottiin maaseudun tapaan antavan asukkailleen historiallisen jatkuvuuden takaavan kansallisen historian menneisyyden.³²⁰ Tätä kautta omakodit olisivat toimineet tarvittavana vastavoimana länsimaisten suurkaupunkien juurettomalle ja alati muuttuvalle urbaanille elämälle, joka Jungin mukaan oli syy suurkaupunkien väestön rappeutuneeseen elämäntapaan.³²¹ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös siis edistää vuokra-asumista myös tulevaisuudessa osoittaa suunnittelutyön taustalla vaikuttaneen aikakauden suunnitteluihanteiden lisäksi myös käytännönläheinen ja aikalaisolot huomioiva ajattelu. Esimerkiksi vuonna 1910 Helsingin kaikista asunnoista Junton mukaan 85,6 % oli vuokra-asuntoja, joissa asuivat niin varakkaat, keskiluokka kuin työväki.³²² Vuokra-asuminen oli yleistä etenkin kaupungin työväestön keskuudessa, mistä kertoo Wariksen havainto Pitkäsillan pohjoispuolella asuneista työläisistä, joista vain viisi prosenttia asui omistusasunnoissa.³²³ Karppinen tutkielmassaan nostaa myös esille vuokra-asumisen olleen keskeisessä roolissa puutarhakaupunki-ideologian luoja Howardin suunnitelmissa, jotka myös toimivat Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman yhtenä esikuvana.³²⁴ Helsingissä 1910-luvulla vallinnut kaupunkikulttuuri ja kansainväliset esikuvat yhdessä lienevät

³¹⁵ Saarinen 1915, 86–88. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa esiteltiin tekijöiden laatima rakennusintensiivivertailu Munkkiniemi-Haagaan ehdotetun ja Helsingin Katajanokkaan 1900-luvun alussa valmistuneen kerrostalokorttelin välillä. Saarinen 1915, 87.

³¹⁶ Mikkola 1990, 205.

³¹⁷ Saarinen 1912, 12 ja Chudoba 2011, 57

³¹⁸ Ks. Munkkiniemen kerrostaloalueiden toteutus tutkielman Kuvasta 8: ”Munkkiniemi pohjoisesta katsottuna, meri taustana” (s. 54).

³¹⁹ Saarinen 1915, 74.

³²⁰ Kolbe 1988, 59.

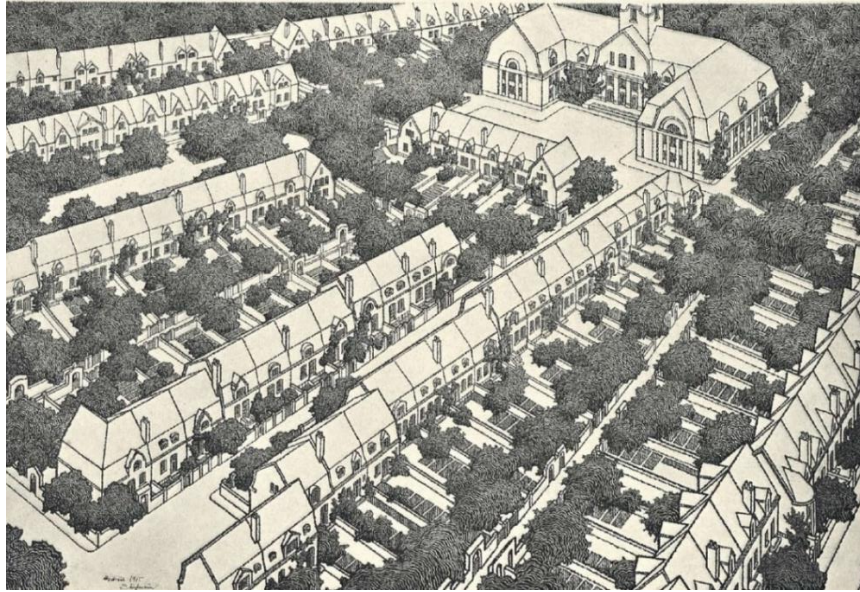
³²¹ Jung 1912, 27.

³²² Juntto 1990, 91.

³²³ Waris 1932, 226.

³²⁴ Karppinen 2011, 21 ja Howard 1902, 28–37.

olleen syy Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätökseen säilyttää vuokra-asumisen osa tulevaisuuden kaupunkia, jonka asunnot tätä kautta olisivat olleet sen kaikkien yhteiskuntaluokkien jäsenten vuokrattavissa.

Kuva 7: ”Munkkiniemen työläisasutusta. Yhdenperheentaloja. Perspektiivipiirustus”. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Saarinen 1915, [162].

Kuva 8: ”Munkkiniemi pohjoisesta katsottuna, meri taustana”. Perspektiivipiirustus. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Saarinen 1915, [155].

3.2 Kotipiha talouden ja terveyden turvana

Otto-Iivari Meurman kirjoitti vuoden 1917 asuntokongressin näyttelyoppaassa, että merkittävä osa tulevaisuuden työväen asuntojen arjen askareista olisi tapahtunut niiden yhteyteen kaavoitetuilla kotipihoilla.³²⁵ Tämän vision olisi voitu katsoa toteutuneen tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan osalta, sillä alueen jokaiselle huvilalle, rivitalolle ja paikoittain jopa kerrostaloille oli suunnitelma kaavoitettu oma yksityinen piha-alue. Näistä kaupungin pienimmistä viheralueista *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* kertovat päälukujen tekstien lisäksi myös eri asuintalojen piharatkaisuista kertovat suunnitelmapiirustukset.³²⁶ Lähteet yhdessä osoittavat, että myös Munkkiniemi-Haagan pienimmällä mittakaavatasolla olisi vallinnut tarkka järjestys. Etenkin piirustusten kautta kirjan lukijoille muodostuu mielikuva pienempiin alueisiin jakautuneista kotipihoista nurmikenttineen, kasvihuoneineen, kukkaistutuksineen, autotalleineen, keittiöpuutarhoineen, pylväskäytävineen ja paviljonkeineen.³²⁷ Kuitenkaan kaikkia näitä piharatkaisuja ei olisi löytynyt jokaiselta kotipihalta, mitkä eroina ja yhtäläisyyksinä kertovat alueen tulevaisuuden asukkaiden yhteiskunnallisesta asemasta.

Kaikkien Munkkiniemi-Haagan kotipihojen ratkaisuiden valikoitumisen voidaan katsoa pohjautuneen suunnittelijoiden kaavoittamien pihojen pinta-aloihin, jotka lukuina rajasivat tilaan sijoitettavien ratkaisuiden määrän. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa ei kerrottu suoraan piha-alueiden pinta-aloja, mutta ne ovat laskettavissa vähentämällä rivitalomallien suunnitelmapiirustuksista kerrotusta tontin pinta-alasta rakennuksen pohja-ala. Laskutoimitusten mukaan suunnittelijat kaavoittivat työväen rivitaloille 204 m² ja 130 m² tontit, joiden piha-alueet laskujen mukaan olisivat olleet 166 m² ja 95 m² suuruiset. Mittojensa puolesta työväen rivitalotontit piha-alueineen olisivat toteutuessaan olleet suhteessa suurempia kuin monet 1910-luvun Helsingin korttelien reunoille rakennetut työväen asunnot, jotka jakoivat useissa tapauksissa talojen keskelle jääneen sisäpihan.³²⁸ Näille yhteisille piha-alueille arkkitehti Juha Ilosen mukaan sijoitettiin asukkaiden pienten kasvimaiden lisäksi myös yhteisiä tiloja aina ulkokäymälöistä puuvarastoihin.³²⁹ Munkkiniemi-Haagan työväen kotipihojen kohdalla perinne ei olisi jatkunut, sillä suunnitelmapiirustusten mukaan rivitalojen pihat olisi erotettu toisistaan pienin aidoin antaen ne kokonaan omistajiensa yksityiseen käyttöön.

Verrattaessa työväen rivitalojen piha-alueiden pinta-aloja Munkkiniemi-Haagan keskiluokan tai varakkaiden tontteihin esille nousee jo aikaisemmin tonttien pinta-alojen kohdalla esitetty havainto kokoeroista. Tämän tutkielman laskujen mukaan keskiluokan rivitalojen 222–740 m² suuruisille tonteille suunnittelijat olivat kaavoittaneet pinta-alaltaan 167–516,5 m² piha-alueet.

³²⁵ Meurman 1917, 83.

³²⁶ Saarinen 1915, 96, [125], [183–193].

³²⁷ Saarinen 1915, 96.

³²⁸ Waris 1932, 259–260 ja Saarikangas 2002, 127–129.

³²⁹ Ilonen 2001, 53–54.

Vuorostaan varakkaiden Laajalahden rantaan sijoitettavien huviloiden tontit olisivat olleet noin 1100–1700 m² kokoluokkaa, joista pihoille olisi omistettu laskujen mukaan 800–1300 m². Munkkiniemi-Haagan varakkaiden huviloiden ja keskiluokan rivitalojen pihat pinta-aloiltaan olisivat olleet siis huomattavasti työväenluokkaa suuremmat, mikä kertoo suunnittelijoiden näkemyksistä porvariluokan jäsenistä taloudellisesti varakkaampana ryhmänä. Aikakauden Helsingin yleisen kehityksen näkökulmasta tarkasteltuna porvariluokan tonttien ja piha-alueiden pinta-alat eivät olisi Munkkiniemi-Haagassa jatkaneet kasvun tiellä. Esimerkiksi 1900-luvun alussa Kulosaaren huvilakaupunkialueelta varakkailla olisi ollut mahdollista ostaa itselleen yli 10 000 m² eli kymmenen kertaa suurempia huvilatontteja.³³⁰ Tonttien pienuuden suhteessa aikaisempiin huvilakaupunkiin tiedosti *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* Saarinen, joka perusteli lukijoille ratkaisua seuraavin argumentein:

*Meillä on yleisesti vallalla ennakkoluulo, että huvilassa-asumiseen tarvitaan suuria maa-aloja; pitää muka tuntea asuvansa maalla. [...] Mutta sillä tavoin huvila-asukas vetää niskoilleen kaikki maalaiselämän hankaluudet pääsemättä nauttimaan kaupunkielämän etuja. Suurten tonttien haittana on, että teiden, vesi- ja viemärijohtojen y. m. rakentaminen käy pitkien matkojen takia suhteettoman kalliiksi, ja puutarhat tehdään usein niin avarat, että niiden kunnossapito käy vaikeaksi ja vaatii suuria summia; yritys menee yli voimain.*³³¹

Riitta Nikula tulkitsi yllä olevat Saarisen sanat osoituksena Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman päämäärästä luoda tasapaino kaupunki- ja maaseutuelämän välillä.³³² Tässä tutkielmassa niiden katsotaan kertovan myös suunnitelman jo aikaisemmin havaitusta taloudellisesta tavoitteesta asutuksen järjestelyn osalta. Samojen tavoitteiden joukkoon lukeutui myös tavoite asutusjärjestelyn ”tarkoituksenmukaisuudesta katsoen eri kansanluokkien eri tavoilla ilmeneviin erilaisiin tarpeisiin”.³³³ Munkkiniemi-Haagan tulevien asukasryhmien varallisuus ja tarve olivat siis taustatekijät, joiden pohjalta tontit ja piha-alueet kaavoitettiin. Tätä kautta työväenluokka, joka 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa oli taloudellisesti heikommassa asemassa, sai muita yhteiskuntaluokkia pienemmät tontit pihoineen tulevien omistajien velkaantumisen vähentämiseksi.³³⁴ Munkkiniemi-Haaga suunnittelijoiden ratkaisu ei ollut poikkeuksellinen, sillä Brunila oli jo vuonna 1910 *Arkitekten* -aikakauslehdessä julkaistussa artikkelissaan todennut, ettei tontin tai asunnon koolla vaikuttanut olleen työväelle merkitystä, kunhan heillä olisi oma erillinen talonsa.³³⁵ Tämä ajatus näyttää olleen läsnä Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomallien

³³⁰ Karppinen 2013, Kolbe 1988, 84, 92.

³³¹ Saarinen 1915, 95, 98.

³³² Nikula 2006, 33.

³³³ Saarinen 1915, 83.

³³⁴ Saarinen 1915, 95.

³³⁵ Brunila 1910, 52.

tonttien kaavoituksessa, jossa taloudellisista syistä annettu pinta-alaltaan vähäinen piha-alue järjestettiin jo suunnitelmatasolla tehokkaasti palvelemaan sen tulevien asukkaiden tarpeita.

Jokaiselta Munkkiniemi-Haagan kotipihalta olisi löytynyt nurmikenttiä ja kukkapenkkejä, jotka Saarisen sanojen mukaan olisivat olleet rakennusten julkisivujen kanssa yhdessä luomassa alueen ”ylhäistä yksinkertaista ja yhtenäistä” esteettistä ilmettä.³³⁶ Tällä tarkasti mietityllä kaupungin esteettisellä ilmeellä suunnittelijoiden silmissä olisi ollut monia käytännöntarkoituksia tulevaisuuden kaupunkilaisten elämässä. Yksi näistä Meurmanin sanojen mukaan olisi ollut esteettisesti viehättävän puutarhan virkistävä vaikutus etenkin ”työstä väsyneelle työläiselle”.³³⁷ Kotipihojen kukkapenkit olisivat Munkkiniemi-Haagan työläisille olleet ainakin poikkeuksellinen näky, sillä aiemmin todetun piha-alueiden puutteiden takia yhteiskuntaluokan jäsenet olivat päässeet ihailemaan kukkaistutuksia pääasiassa vain Helsingin julkisissa puistoissa.³³⁸ Tästä huolimatta Meurmanin näkemys estetiikasta käytännön elämään vaikuttavana tekijänä voidaan katsoa olleen niin aikakauden suomalaiselle kuin Saarisen asutosuunnittelulle keskeinen ajatus. Taidehistorioitsija Timo Tuomen mukaan Saarisen kaupunkisuunnittelun tavoitteena oli aina ollut tehdä suunnitellusta ympäristöstä sekä esteettisesti että toiminnallisesti miellyttävä klassiselle arkkitehtuurille tyypillistä julkisivukontrollia noudattaen.³³⁹ Emilia Karppinen näkee Munkkiniemi-Haagan julkisivukontrollin koskeneen pääasiassa vain rivitalojen julkisivuja rakennusmateriaaleineen.³⁴⁰ Tässä tutkielmassa Munkkiniemi-Haagan esteettisyydestä katsotaan koskeneen myös talojen piha-alueita istutuksineen.

Näkemys esteettisyydestä yhteiskuntaan vaikuttavana tekijä ei ollut Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden kehittämä ajatus, vaan kytkeytyi tiivistii osaksi laajempaa aikakauden kansainvälisen asutosuunnittelun ajatusmaailmaa. Kolben mukaan esteettisyydellä oli 1900-luvun alun asutosuunnittelussa sekä kasvatuksellisenkin että yhteiskunnallinen päämäärä, mikä pohjautui brittiläisen Arts and Crafts -liikkeen ajatuksiin taiteen kokonaisvaltaisesta roolista ihmisten elämässä.³⁴¹ Juuri esteettisesti viehättävän sisustus- ja puutarhataiteen katsottiin kohottavan yksilöiden taideaistia, vahvistavan perhesiteitä ja näin jalostavan koko yhteiskuntaa. Vastaavanlainen ajattelu näyttää olleen myös läsnä Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa. Esteettisyyden tärkeydestä tulevaisuuden kaupungille kertoo Saarisen *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* esittämä vaatimus alueen esteettisyyden periaatteita valvovan rakennuslautakunnan ylläpitämisestä siihen asti, kunnes ”vähitellen yleisö itsekin oppinee

³³⁶ Saarinen 1915, 102.

³³⁷ Meurman 1917, 43.

³³⁸ Waris 1932, 255 ja Häyrynen 1994, 86–87.

³³⁹ Tuomi 2005, 120–121 ja Tuomi 2007, 70.

³⁴⁰ Karppinen 2013, 94–95.

³⁴¹ Kolbe 1988, 57 ja 59. *Arts and Crafts* oli Iso-Britannian taidepiirien sisällä 1800-luvun lopulla syntynyt liike, joka syntyi vastareaktiona teollistumisen massatuotannolle. Liikkeen päämääränä oli palauttaa käsityötuotanto juurillensa, mutta samalla tehdä esteettisesti kauniita taide-esineistä jokaiselle kansanluokalle. Britannica 2021.

erottamaan hyvän ja huonon” tyylin.³⁴² Saarisen tekstissä ilmaisema tahto säilyttää pihojen yhtenäinen ilme kertoo, että pihoilla kukkapenkkeineen ja nurmikkoineen oli suunnittelijoiden silmissä suurempi yhteiskunnallinen tavoite. Tämä tavoite tutkielman mukaan Saarisen sanojen mukaisesti oli edistää paternalistisesti tiettyjen arkkitehtien hyväksi määrittämien kauneusihanteiden asemaa kaupunkitilassa, mikä ajatteluna heijastui aikakauden arkkitehtuuriin sisäänrakennettu yhteiskunnan etua ajanut ajatus yksilön alisteisuudesta yhteisölle.³⁴³ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden visioissa puutarhojen istutusten avulla oli luoda aikakauden suunnitteluihanteiden sisäisesti ja ulkoisesti yhtenäinen kaupunkiyhteisö.

Munkkiniemi-Haagan jokaiselta kotipihalta olisi löytynyt kyökkipuutarha, joka ratkaisuna suomalaisten 1900-luvun alun omakotien kohdalla aikaisemmissa tutkimuksissa on yhdistetty vahvasti ajatukseen isänmaallisuudesta. Arkkitehti Harri Hautajärvi mukaan 1900-luvun alussa suomalaiset arkkitehdit katsoivat omakodin kotitarveviljelyyn soveltuvalla puutarhalla olleen parhain asumismuoto, koska sen katsottiin lisäävän erityisesti työväestön keskuudessa kotiseututunnetta ja isänmaanrakkautta.³⁴⁴ Arkkitehti Jalmari Kekkonen (1878–1948) oppikirjassaan *Asuntomme sisältä ja ulkoa* (1908) selitti tunteiden syntyä puutarhaviljelyllä, joka toimintana nähtiin keinona palata ihannoituun ja kaupunkioloissa kadonneeseen talonpoikaiseen ”luonnolliseen ja kotikeskeiseen elämäntapaan” ja elinkeinoon.³⁴⁵ Tämän kansallisromanttisen ajattelun läsnäolosta Munkkiniemi-Haaga-suunnitelman piharatkaisuihin kertovat eri talotyyppien kyökkipuutarhojen pinta-alat, jotka ovat laskettavissa suunnitelmapiiirustuksista.³⁴⁶ Laskujen mukaan työväen rivitalomalleissa kyökkipuutarhat olisivat olleet 30 m² ja 52 m² suuruisia alueita, jotka molemmissa tapauksissa olisivat kattaneet yli 22 % koko tontin pinta-alasta. Vuorostaan keskiluokan rivitalomallien kohdalla kyökkipuutarhojen suuruus olisi vaihdellut 15 m² ja 30 m² välillä niiden osuuden tonttien koko maa-alasta jäädessä 3–12 %. Varakkaiden huviloiden kohdalla luvut olisivat olleet vielä pienemmät. Vertailu osoittaa, että Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat työväen rivitalomallien piharatkaisuihin painottivat muita yhteiskuntaluokkia enemmän keittiöpuutarhoja. Kyökkipuutarha näyttää olleen yksi suunnittelijoiden keinoista Saarisen sanojen mukailleen ”synnyttää vahvempaa kotitunnetta”, joka nähtiin yhtenä isänmaallisuuden kulmakivistä.³⁴⁷

³⁴² Saarinen 1915, 102.

³⁴³ Källström 2000, 21.

³⁴⁴ Hautajärvi 2011, 14.

³⁴⁵ Kekkonen 1908, 32–33. Suomalaisessa kansallisessa historiankirjoituksessa talonpojista ihmisryhmänä oli 1800-luvulla muodostettu kuva ”tavallista” kansaa edustavasta yhteiskuntaluokasta. Tervonen & Ahtiainen 1996, 35, 44.

³⁴⁶ Ks. Munkkiniemi-Haagan kaikkien rivitalomallien kyökkipuutarhojen pinta-alat tutkielman Taulukko 1: ”Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien pinta-alat ja tilavuudet” (s. 69).

³⁴⁷ Saarinen 1915, 74.

Kyökkipuutarhojen osalta Karppinen tutkielmassaan nostaa esille niiden mukanaan omistajilleen tuomat terveydelliset ja taloudelliset edut.³⁴⁸ Karppinen nojaa tulkinnassaan seuraavaan *Munkkiniemi–Haaga ja Suur-Helsingistä* löytyvään Strengellin kuvaukseen brittiläisten Bournvillen ja Port Sunlightin siirtoloiden kyökkipuutarhoista:

*Nämä (kyökki) puutarhat – allotments gardens – täyttävät kahdenlaisen tarkoituksen, osaksi tekemällä asunnot hyvin tuntuvaan määrin valoisammiksi ja ilmavammiksi, osaksi tarjoamalla siirtolaisille samalla kertaa tilaisuuden terveelliseen virkistykseen loma-aikoina sekä tehokkaan keinon heidän toimeentulonsa lisäämiseen.*³⁴⁹

Karppinen tulkitsee Strengellin nähneen kyökkipuutarhojen asukkailleen tuomat edut taloudellisina ja terveydellisinä, mistä jälkimmäiseksi mainittu kategoria nousi jo esille tässä tutkielmassa julkisten puistojen käsittelyn yhteydessä.³⁵⁰ Munkkiniemi-Haagan tekijät lukivat niin viljelyspalstat kuin myös muut kotipuutarhat alueen viheralueisiin, jotka kaikki oli merkitty vihreällä värillä erilliseen koko asemakaava-alueen kattaneeseen viheraluekarttaan.³⁵¹ Valoisuuden ja ilmavuuden terveyttä edistävät aikakauden suunnitteluihanteet olivat siis läsnä myös kyökkipuutarhojen suunnittelussa, mikä mukanaan olisi tuonut suuren muutoksen kaupunkielämään. Etenkin 1910-luvun Helsingissä alati yleistyneet korkeiden kerrostalojen pienet sisäpihat eivät tarjonneet olosuhteita ilman vaihtuvuudelle tai valoa sisäpihan puoleisille asunnoille.³⁵² Kerrostalojen sisäpihat olisivat saaneet aikakauden asuntokeskustelussa osakseen kritiikkiä, jonka jakamiseen myös Eliel Saarinen osallistui *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa.³⁵³ Ratkaisuksi ongelmaan Saarinen ehdotti rakennuskorkeuden madaltamista, katujen leventämistä ja kotipihoja kaikkien talotyypin kohdalla, mitä kautta oli mahdollista lisätä kaikilla asuinalueilla valoisuutta ja ilmavuutta terveyden nimissä.³⁵⁴ Kyökkipuutarhat siis ratkaisuna olisivat edistäneet tulevaisuudessa kaikkien Munkkiniemi-Haagan asukkaiden terveyttä tasavertoisesti.

Terveydellisten tavoitteiden lisäksi Strengell nosti esille kyökkipuutarhojen asukkailleen tuomat taloudelliset edut, mikä kytkeytyi jo aiemmin mainittuun ihanteelliseen talonpoikaiseen elämäntapaan. Tästä ajattelusta *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa kertoo seuraava Saarisen kirjoittama nostalginen kuvaus Helsingin 1900-luvun matalien puutalojen sisäpihoista puutarhoineen:

³⁴⁸ Karppinen 2013, 60–61.

³⁴⁹ Strengell 1915, 12.

³⁵⁰ Ks. Tutkielman alaluku 2.2 *Vehreiden puistojen ja katujen keskellä* (s. 32)

³⁵¹ Saarinen 1915, [107].

³⁵² Itkonen 2001, 53–54. Helsingin kerrostalojen sisäpihojen pimeys ja ahtaas johtui kaupungin tonttijakoa aina 1910-luvun lopulle ohjaavasta asemakaavasta, jota ei ollut suunniteltu korkeita kivitaloja ajatellen.

³⁵³ Böök 1911, 11–12; Åström 1956, 149 ja Kervanto Nevanlinna 2002, 90.

³⁵⁴ Saarinen 1915, 85–88.

Vielä kolmisenkymmentä vuotta takaperin olivat Helsingin asuntokorttelit pääasiallisesti samannäköisiä kuin pienemmät maaseutukaupunkimme yhä edelleenkin. Tontit olivat enimmäkseen harvaan rakennettuja matalilla, 1–2-kerroksisilla puutaloilla, ja avarat pihamaat kasvitarhoineen ja tuuheine puistikkoineen antoivat niille puolittain maalaisen leiman. Kaikki tämä on nyt perin pohjin muuttunut. Uusi asuntomuoto, vuokrakasarmi, on Helsingissä niinkuin kaikissa muissakin kaupungeissa, joiden väkiluku on kasvanut äkkiä ja voimakkaasti, syrjäyttänyt aikaisemmin vallinneen rakennustavan.³⁵⁵

Yllä oleva teksti oli vain yksi *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan kohdista, jossa puutarhakaupunki-ideologian mukaisesti luotiin vastakkainasettelu maaseudun ja kaupungin välille.³⁵⁶ Tässä vastakkainasettelussa tärkeä rooli arkkitehti Mark Girouardin mukaan oli juuri puutarhoilla, joista 1800-luvun aikana oli muodostunut kasvattavan, puhtaan, terveellisen ja maaseutumaisen elämäntavan symboleita eli vastakohtia aikakauden ahtaille ja likaisille suurkaupungeille.³⁵⁷ Nämä Saarisen kirjassa kuvailemat matalien puutalojen vehreät pihamaat eivät kuitenkaan olleet kadonneet 1900-luvun alun Helsingin katukuvasta, vaan olivat yleisiä etenkin työväestön keskuudessa. Historiantutkija Päivi Uljas arvioiden mukaan aikakauden kaupunkityöläisistä noin 80 % ei elänytkään täysin kaupunkimaisissa oloissa, joissa kaikki elintarvikkeet olisi ostettu rahalla eikä kotona olisi kasvatettu mitään.³⁵⁸ Kyökkipuutarhat ja pienet suojat kotieläimille tarjosivat ratkaisuihin keinon kaupungin työväelle saada lisätuloja tai säästää yleisissä ruokakuluissa.³⁵⁹ Vastaavalla tavalla myös Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalojen yhteyteen sijoitetut kyökkipuutarhat olisivat antaneet työväen omistajilleen taloudellista hyötyä, joka on tulkittavissa syyksi Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätöksen sijoittaa suurimmat kyökkipuutarhat juuri työväenluokan rivitalojen tonteille.

Taloudelliset tekijät selittävät myös ne Munkkiniemi-Haagan kotipihojen ratkaisut, jotka tyystin olisivat puuttuneet työväen rivitalojen tonteilta. Tällaisia ratkaisuja olivat olleet varakkaiden huvilatonteille sijoitetut kasvihuoneet, autotallit, pylväskäytävät ja puutarhapaviljongit, jotka puuttuivat myös keskiluokan rivitalojen tonteilta.³⁶⁰ Ratkaisuiden puuttuminen keskiluokan ja työväen rivitalojen pihoilta kertoo sekä Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden näkemyksistä koskien varakkaiden muista yhteiskuntaluokista poikkeavista tulevaisuuden tarpeista että suurempien tonttien monipuolisemmille piharatkaisuille tarjoamista mahdollisuuksista. Yhteiskuntaluokkien eroavista tarpeista ratkaisuisista parhaiten kertoo pihalta varattu erillinen talli

³⁵⁵ Saarinen 1915, 73.

³⁵⁶ Kolbe 1988, 62–63.

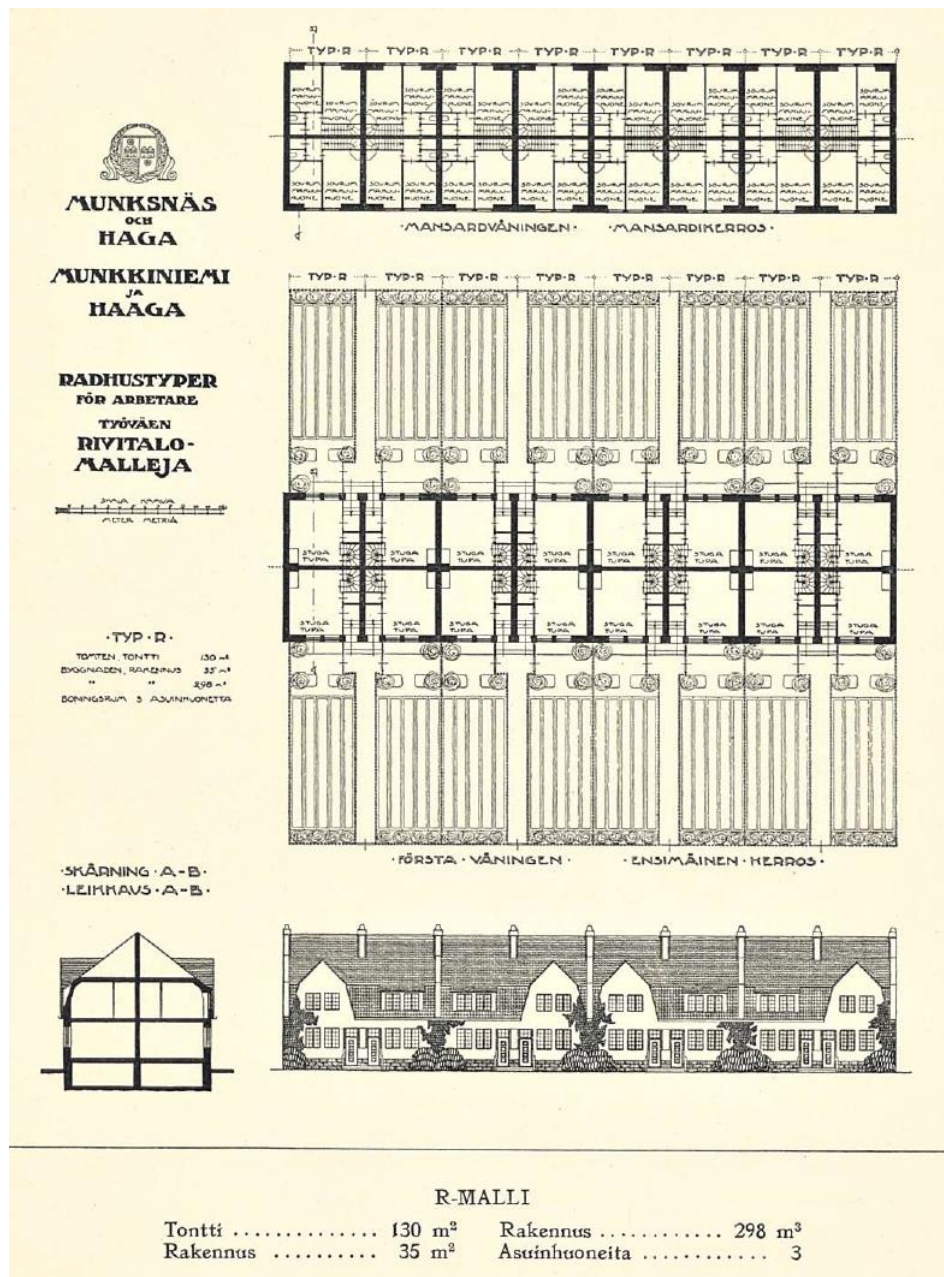
³⁵⁷ Girouard 1978, 314.

³⁵⁸ Uljas 2012, 199–123.

³⁵⁹ Anttila 2017, 76 ja 89.

³⁶⁰ Saarinen 1915, 96, [125, 183–193].

autoille, joihin 1910-luvun Suomessa vain yhteiskunnan varakkailla oli varaa.³⁶¹ Vuorostaan vauraudesta piharatkaisujen osalta parhaiten kertovat pylväskäytävät ja paviljongit, mitkä muiden yhteiskuntaluokkien pienemmille tonteille heidän elämälleen tarpeellisten ratkaisuiden kanssa olisi ollut mahdotonta sijoittaa. Munkkiniemi-Haagan kotipihoilta olisi siis löytynyt etenkin varakkaiden huviloiden kohdalla ratkaisuja, joiden päätarkoituksena olisi ollut symboloida omistajiensa korkeampaa yhteiskunnallista statusta.

Kuva 9: ”Munkkiniemi ja Haaga. Työväen rivitalomalleja. R-malli”. Saarinen, Eliel:

Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Saarinen 1915, [193].

³⁶¹ Mauranen 2001, 34–36.

3.3 Välttämättömien valintojen rivitaloasunto

Työväenrivitalotyyppinä on suunniteltu kahta lajia, molemmissa on huoneustoja, joihin alakerrassa kuuluu tupakeittiö, eteinen ja portaat ja yläkerrassa kaksi taitekaton sisään mahtuvaa huonetta. Toinen rivitalotyypeistä on kaksoisrivitalo s.t. s. sijaitsee korttelin keskellä siten, että sen pitkittäin halkaiseva sydänmuuri kulkee tonttirajoja pitkin ja jakaa siis rivitalon kahteen, sivuttainen yhteen rakennettuun rivitaloon. Jälkimmäisen tyyppin huoneustot ovat lisäksi helpompi tuulettaa, sillä tuuletus voi tapahtua huoneuston läpi.³⁶²

Tämä Meurmanin kynästä peräisin oleva yksityiskohtainen kuvaus Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomalleista julkaistiin vuoden 1917 asutokongressin näyttelyoppaassa. Niin varsinaisessa asutokongressin näyttelyssä kuin siitä kertovassa julkaisussa Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomalleja käytettiin esimerkkeinä tulevaisuuden asumismuodoista, joiden tarkoituksena oli sekä parantaa työväen asuinoloja että luoda paremmat olosuhteet yksilöiden kasvulle.³⁶³ Vaikka edellisessä tutkielman alaluvussa todetun mukaisesti osa näistä elämää parantavista tekijöistä oli sijoitettu pihalle asunnon ulkopuolelle, niin myös sisätilojen ratkaisuilla Meurmanin kuvauksen mukaisesti olisi ollut tärkeä tehtävä. Tutkielmassa juuri *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingin* liitteenä olevien sisätiloista kertovien suunnitelmapiirrustusten ja tekstien kautta arvioidaan vielä kaupunkisuunnitelmasta sen mittakaavatasoista pienimmän osalta työväenluokan yhteiskunnallista asemaa.

Munkkiniemi-Haagan rivitalojen sisätilojen analysointi on aiheellista aloittaa pinta-aloista, jotka lukuina kertovat eri yhteiskuntaluokkien talojen välisistä mittasuhte-eroista. Vaikka *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa ei sisätilojen pinta-aloja ole kerrottu, ne ovat laskettavissa skaalassa olevista suunnitelmapiirrustuksista.³⁶⁴ Näiden laskujen mukaan työväen rivitalomallien sisäpinta-alat kaikkine huoneineen ja komeroineen olisivat olleet noin 46 m² (R-malli) ja 50 m² (P-malli). Tätä kautta neliömääriltään Munkkiniemi-Haagan työväenrivitalot olisivat olleet suurempia kuin monet muut 1910-luvun Helsingin työväen asunnot. Erot olisivat olleet erittäin suuria verrattaessa aikakauden Pitkäsillan pohjoispuolella sijainneisiin työväen asuntoihin, joista 77 % oli Heikki Wariksen kuvauksen mukaan noin 12 m² kokoisia yhden huoneen asuntoja.³⁶⁵ Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalot olisivat siis selvästi lisänneet työväen kotien asuintilaa eli suunnittelijat olisivat poistaneet asuinalueiden ahtauden myös asuntojen sisäpuolelta.³⁶⁶

³⁶² Meurman 1917, 52.

³⁶³ Chudoba 2011, 41.

³⁶⁴ Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien pohjalta lasketut pinta-alat ovat tutkielman Taulukko 1: ”Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien pinta-alat” (s. 69).

³⁶⁵ Waris 1932, 292, 294.

³⁶⁶ Saarinen 1915, 74.

Valtaosaan Munkkiniemi-Haagan keskiluokan rivitalomallien verrattuna työväen rivitalojen sisätilat olisivat olleet verrattain pieniä niiden neliömäärien vaihdellessa 107 m² ja 300 m² välillä. Tässä asiassa ainoat poikkeukset keskiluokan rivitalomalleista olisivat olleet mallien N ja O pohjalta toteutetut asunnot, joiden 52 m² ja 46 m² sisäpinta-alat olisivat suuruudeltaan vastanneet työväen rivitalomalleja. Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien sisäpinta-alojen voidaan siis katsoa kertovan kaksi asiaa. Ensinnäkin luvut selkeästi osoittavat asuntojen neliömäärien heijastelleen niiden tulevaisuuden asukkaiden sosioekonomista asemaa, mikä työväenluokan kohdalla aikaisemmin tutkielmassa käsiteltyjen tonttien pinta-alojen tapaan näkyi pienempinä sisätiloina asunnoissa. Toiseksi numerot osoittavat tekijöiden jo kirjassa aikaisemmin ilmaiseman näkemyksen keskiluokasta taloudelliselta asemaltaan moninaisena yhteiskuntaluokkana, jonka jäsenten varallisuus oli lähellä joko varakkaita tai työväkeä.³⁶⁷

Rivitalomallien neliömäärien erot heijastuivat selkeimmin asuntojen huoneiden määrissä, mitkä yhdessä niiden käyttötarkoitusten kanssa kertovat suunnittelijoiden prioriteeteista eri mallien kohdalla. Munkkiniemi-Haagan molemmissa työväen rivitalomalleissa olisi ollut kolme asuinhuonetta eli asumiskäyttöön sopivaa huonekokonaisuutta erillisten WC-, eteis- ja säilytystilojen lisäksi. Vuorostaan neliömäärältään suuremmissa keskiluokan asunnoista aina mallista riippuen olisi löytynyt neljästä kymmeneen asuinhuonetta.³⁶⁸ Jo työväenmallien kohdalla mainittujen erillisten huonetilojen lisäksi kaikissa keskiluokan rivitaloissa oli löytynyt erillinen keittiöhuone. Kaikista suurimpien keskiluokan asuntojen yhteyteen oli sijoitettu vielä erilliset asuinhuoneet palvelusväkeä varten.³⁶⁹

Edellä esitellyt erot rivitalomallien neliöissä ja huoneiden määrissä yhdessä kertovat niiden suunnittelutyön taustalla vaikuttaneesta taloudellisesta luokka-ajattelusta, jonka pohjalta työväenluokka näyttäytyi taloudellisesti heikommassa asemassa olevana ihmisryhmänä. Koska suunnittelijoilla työssään jokaisen rivitalomallin kohdalla oli käytössään rajallinen tilamäärä, voidaan olettaa asuintoihin valikoituneen ne huoneet, jotka tekijät näkivät välttämättömiksi tulevaisuuden asukkaiden elämän kannalta. Tätä taloudellista tulkintaa sisätilojen muotoutumisesta tukevat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjasta löytyvät viittaukset asutuksen järjestelyn taloudellisesta edullisuudesta, mikä sisätilojen osalta oli tarkoitus toteuttaa Saarisen mukaan jättämällä talon sisätyöt tuleville omistajille.³⁷⁰ Saarisen huomautus osoittaa, että toteutuessaan Munkkiniemi-Haagan rivitaloasuntojen tulevilla omistajilla olisi ollut paljon sanavaltaa asuntojensa huoneiden todellisista käyttötarkoituksista. Tästä syystä tutkielman tarkastelemissa rivitalomallien suunnitelmapiirustuksissa esitetyt huonejaot kertovat vain ne

³⁶⁷ Saarinen 1915, 62.

³⁶⁸ Saarinen 1915, [185], [191].

³⁶⁹ Porvariluokan rivitaloasunnoista palvelusväen huoneet löytyivät malleista B, C, D, E1, E2, E3, G, L, M, ja N. Saarinen 1915, [183–191].

³⁷⁰ Saarinen 1915, 83, 95.

suunnitteleiden arkkitehtien ihanteellisista näkemyksistä kuinka tulevien asukkaiden oli tarkoitus käyttää huoneita.

Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien sisätiloja neliömäärien lisäksi tutkielman on aiheellista arvioida asuntoja suunnitteluajakauden mittayksiköillä, joista tärkein oli ilmatilavuus eli asuinhuoneiden kuutiomäärä.³⁷¹ Syy ilmatilavuuden käyttöön mittayksikkönä pohjautui Juntto mukaan 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen asuntotutkimuksessa ja -suunnittelussa yleistyneeseen ajatukseen ilman määrästä asumisolosuhteiden terveellisyyttä määrittävänä tekijänä.³⁷² Käsitystä puhtaan ilman terveysvaikutuksista vahvistivat 1800-luvun jälkipuoliskon lääketieteelliset ja bakteriologiset tutkimukset, joiden vaatimuksesta asuntojen suurista huonekorkeuksista muuttuivat osaksi aikakauden suunnitteluihanteita.³⁷³ Näiden terveysihanteiden siirtymisestä osaksi suunnittelua kertoo Helsingin kaupunginlääkäri Wilhelm Sucksdorffin vuonna 1904 julkaistu kaupungin työväen asuinolojen tutkimus, jossa nähtiin minimivaatimuksena terveellisen asunnon ilmatilavuudesta olleen 20 m³ per asukas.³⁷⁴ Wariksen mukaan Sucksdorffin tutkimus osoitti, että valtaosassa Helsingin 1900-luvun työväen asunnoissa liika-asutuksesta johtuen asukkaiden ilmatilavuus oli alle 10 m³ eli reilusti alle terveelliseksi koetun määrän.³⁷⁵ Vaikka *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjassa ei kerrota sen suunnittelijoiden näkemyksistä ilmatilavuuden osalta, niin Sucksdorffin asettamat rajat tarjoavat tutkielmalle keinon arvioida rivitaloasuntojen sisätiloja niiden terveysolosuhteiden näkökulmasta.

Tutkielman suunnitelmapiirustusten pohjalta tekemien mittausten mukaan kaikkien Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien huonekorkeus olisi ollut kolme metriä, mikä kerrottuna asuinhuoneiden pinta-alojen kanssa kertoo asuntojen ilmatilavuuden.³⁷⁶ Suunnitelman pinta-alaltaan pienimmän työväen rivitalomallissa R:n kohdalla asuinhuoneiden yhteenlaskettu kuutiomäärä oli noin 120 m³. Wariksen mukaan Sucksdorffin asuntotutkimuksessa tyypilliseen 1900-luvun alun helsinkiläiseen työväenperheeseen katsottiin kuuluvan kaksi vanhempaa ja kolme lasta tarkoittaen, että asunnon kuutiomäärän jakamalla viiden asukkaan kesken kertoi asunnon ilmatilavuuden.³⁷⁷ Tällä tavoin laskettuna Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomalli R:n ilmatilavuus olisi ollut noin 24 m³ per henkilö eli yli Sucksdorffin esittämän minimivaatimuksen. Tätä kautta voidaan päätellä, että myös muissa Munkkiniemi-Haagan pinta-alaltaan suuremmissa ja saman kolmen metrin huonekorkeuden asunnoissa ilmatilavuus olisi ollut

³⁷¹ Waris [1932] 2016, 293–294.

³⁷² Juntto 1990, 112.

³⁷³ Saarikangas 2002, 89.

³⁷⁴ Sucksdorff 1904, 31, 40.

³⁷⁵ Waris 1932, 438.

³⁷⁶ Saarinen 1915, [183–193].

³⁷⁷ Waris 1932, 294.

sen kaikille asukkaille riittävä.³⁷⁸ Vaatimusten täyttyminen asuntojen osalta ei ole yllättävää, sillä olivathan Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat listanneet ilmavuuden yhdeksi asuntojen järjestelyn tavoitteeksi.³⁷⁹ Terveysolosuhteiltaan Munkkiniemi-Haagan eri yhteiskuntaluokkien rivitaloasunnot olisivat olleet siis yhdenvertaisessa asemassa toisiinsa.

Toisistaan Munkkiniemi-Haagan eri yhteiskuntaluokkien rivitalomallit olisivat eronneet yksittäisten huoneiden tasolla, mistä merkittävin olisi ollut keittiön paikka. Työväen rivitalomalleista keskiluokasta poiketen ei olisi löytynyt erillistä keittiöhuonetta, vaan ruuanvalmistukselle asunnosta suunnittelijat olivat varanneet paikan ensimmäisen kerroksen tuvaksi suunnitelmapiirustuksissa nimetystä asuinhuoneesta. Erillisen keittiöhuoneen puuttuminen Munkkiniemi-Haagan työväen asunnoista olisi ratkaisuna ollut 1900-luvun alun suunnitteluihanteiden valossa poikkeuksellinen, sillä monista muista aikakauden suomalaisista työväen omakotitalojen malleissa löytyi erillinen keittiöhuone omalla käyttöfunktioillaan.³⁸⁰ Ratkaisun Saarikankaan mukaan katsottiin lisäävän asunnon puhtautta, kun ruuanvalmistuksesta syntyneet haju- ja savuhaitat saatiin eristettyä muusta asunnosta vielä välinovin eristettyyn keittiöhuoneeseen.³⁸¹ Keittiön erottamiseen muusta asunnosta vaikutti myös kodin sisäiseen järjestykseen tähdännyt päämäärä, josta kertoo seuraava Meurmanin argumentti vuoden 1917 näyttelyoppaassa:

*Olohuoneen sopiva järjestely on tehtävä, joka vaatii väestön olojen tuntemusta. Meillä Suomessa tupa on ollut suosittu muoto. Tuvassa oleskellaan joutoajoilla, tehdään jokapäiväiset askareet, aterioidaan ja valmistetaan ruokaa. — Ensi sijassa on näistä toimista erotettava ruuanlaitto. Onhan selvää, että vähävaraisessa kodissa on vaikeaa, milteipä mahdotonta ylläpitää järjestystä, jos astioiden pesu, keittäminen ja ruoka-aineiden käsittely tapahtuu samassa huoneessa, missä maataan ja oleksitaan.*³⁸²

Meurman selityksellään keittiöhuoneen tärkeydestä antoi samalla vastauksen ratkaisun puuttumiseen työväen rivitalomallien kohdalla. Juntto väitöskirjassaan vahvistaa Meurmanin näkemyksen tuvista suomalaiselle asuntorakentamiselle etenkin maaseutujen taloissa perinteisinä tiloina, joissa ruuanvalmistuksen lisäksi valtaosa arjen muista toiminnoista tapahtui aina nukkumisesta sisätöihin.³⁸³ Käytännön voidaan katsoa osaltaan myös jatkuneen 1900-luvun

³⁷⁸ Arviot porvariluokan perheiden suuruudesta vaihtelivat eri asuntotutkimusten välillä. Tutkielmassa arviossa hyödynnettiin ruotsalaisissa 1900-luvun asuntotutkimuksissa, jossa porvariluokan perheeseen katsottiin kuuluvaksi vanhempien lisäksi 2–5 lasta. Paulsson 1950 ja Juntto 1990, 10.

³⁷⁹ Saarinen 1915, 83.

³⁸⁰ Ks. esim. Albert Nybergin suunnittelemat Helsingin kunnalliset työväen asunnot tai Viipurin Havin alueen työväen asuntojen pohjapiirustukset. Böök 1911, 45 ja Meurman 1917, 85.

³⁸¹ Saarikangas 2002, 98–99 ja 154–155.

³⁸² Meurman 1917, 81–82.

³⁸³ Juntto 1990, 144.

Helsingissä, jonka yhden huoneen työväen asunnoissa Wariksen mukaan ruuanlaitto tapahtui vuorostaan nurkkiin sijoitetuissa kakluuneissa.³⁸⁴ Tuvan perinteen jatkuminen Munkkiniemi-Haagan työväen asunnoista olisi ollut linjassa myös 1900-luvun kansainvälisen reformistisen asuntosuunnittelun maaseudun asumismuotoja ihannoivien periaatteiden kanssa.³⁸⁵ Myös Meurman vuoden 1917 näyttelyoppaassa tiedosti perinteen voiman toteamalla, että hygieeninen, hyvin valaistu ja helposti tuuletettava keittiökomero voisi korvata keittiöhuoneen.³⁸⁶ Nämä vaatimukset olisivat toteutuneet Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalojen tupien kahdelle seinälle sijoitettujen läpivedon mahdollistavien ikkunoiden avulla. Tästä syystä voidaankin katsoa, että Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomallien tuvissa ratkaisuna yhdistyivät kaksi tulevaisuuden arjen kannalta keskeistä huonetta, joita olisivat olleet kaikista Munkkiniemi-Haaga keskiluokan rivitalomalleista löytyneet erillinen olohuone ja keittiöhuone. Erillisen keittiöhuoneen puuttumista siis työväen rivitaloista ei voida tulkinta yhteiskuntaluokan eriarvoisena kohteluna, sillä vastaavat hygienian ja tilajärjestyksen tavoitteet suunnittelijoiden näkemyksen mukaan olisi saavutettu perinteisen tuparatkaisun avulla.

Kaikkien rivitalomallien huoneratkaisuiden väliltä olisi löytynyt myös samankaltaisuuksia, joista näkyvimmit olivat jokaisen mallin suunnitelmapiirustuksista löytyneet vähintään kaksi erillistä makuuhuonetta.³⁸⁷ Helsingin 1900-luvun alun työväenluokan näkökulmasta ratkaisu olisi tuonut mukanaan suuren muutoksen asumiskäytäntöihin, sillä valtaosa kaupungin työläisperheistä asui ja nukkui yhdessä huoneessa. Samassa tilassa perheen kanssa usein asuivat vuokraa maksavat asukit eli tilapäiset asukkaat lisäämässä huoneessa nukkuvien määrää.³⁸⁸ Tästä näkökulmasta erilliset makuuhuoneet työväen rivitalomalleissa ovat siis tulkittavissa Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden tietoisena pyrkimyksenä kitkeä tämä aikakauden siveys- ja hygieniakäsitysten vastainen perinne tulevaisuuden työväestön keskuudesta. Syy tavan epäsoveliaisuuteen Saarikankaan mukaan juonsi juurensa 1800-luvun jälkipuoliskolla niin Suomessa kuin muualla Euroopassa yleistyneistä porvarillisista siveyskäsityksistä, joiden mukaan yksilön kasvun edistämiseksi makuuhuoneiden piti olla suljettuja tiloja, joiden seinien sisälle kätettiin tabuksi miellettynä yksilön seksuaalisuuteen liittyvät asiat.³⁸⁹ Tämän ajattelun läsnäolosta suomalaisessa 1910-luvun asuntosuunnittelussa kertoo seuraava lyhyt lainaus Meurmanin vuoden 1917 näyttelyoppaaseen kirjoittamasta johdannosta:

[...]. Onhan sanomattakin selvää, että ison perheen eri jäsenten ikään tai sukupuoleen katsomatta ollessa ahdettuina samaan makuuhuoneeseen siveellisyys niiden keskuudessa ei juuri pääse kohoamaan. Vielä surkeammaksi käyvät olot

³⁸⁴ Waris 1932, 252.

³⁸⁵ Kolbe 1988, 60–61.

³⁸⁶ Meurman 1917, 82.

³⁸⁷ Saarinen 1917, [183–193].

³⁸⁸ Waris 1932, 313 ja Juntto 1990, 115.

³⁸⁹ Saarikangas 2002, 152.

*asuinhuoneistoissa, joissa asukkijärjestelmä on päässyt valtaan. Tulokset työväenluokkamme nuorempien aineiden huonosta kasvatukselta ovatkin viime kuukausina selvästi astuneet näkyviin.*³⁹⁰

Vaikka Meurman kirjoitti tekstinsä vuoden 1917 yhteiskunnallisesti levottomassa ilmapiirissä, se onnistuneesti kertoo niin aikakauden suomalaisen kulttuurieliitin kuin asutosuunnittelun jakamista näkemyksistä koskien erillisten makuuhuoneiden yhteiskunnallista tärkeyttä.³⁹¹ Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalomallien kohdalla makuuhuoneiden erillisyyttä olisi lisännyt myös suunnittelijoiden päätös sijoittaa ne yläkertaan, jolloin ne olisivat olleet täysin erotettu päivätoiminnalle keskeisestä ja epähygieeniseksi koetusta tuvasta.³⁹² Makuuhuoneiden rauhallisuuden suunnittelijoiden voidaan katsoa varmistaneen hyödyntämällä rivitaloasuntojen ympärillä olevaa asuinympäristöä. Helsingiläinen lääkäri Akseli Forsman (1869–1943) kirjoitti jo vuonna 1897 *Suomen Terveyslehdessä*, että asuinhuoneiden rauhallisuutta oli mahdollista lisätä sijoittamalla tärkeimmät tilat sisäpihan puolelle, mikä olisi varmistanut sekä valon että ilmansaannin lisäksi myös hiljaisuuden huoneissa ja riippumattomuuden naapureista.³⁹³ Tällä tavoin olisivat niin työväen kuin keskiluokan rivitalomalleissa makuuhuoneiden ikkunat osoittaneet takapihan kotipuutarhaan ja katujen puistikoihin.³⁹⁴ Analyysi osoittaa siis kaikkien Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien makuuhuoneiden ajaneen ratkaisuna aikakauden porvarillisia siveyskasityksiä, joiden tarkoituksena oli kasvattaa moraalisesti parempia kansalaisia.

Vuorostaan tulevaisuuden asukkaiden fyysistä terveyttä rivitaloasunnoissa olisivat ajaneet tekniset innovaatiot, joista yksi keskeisimmistä olisi ollut juokseva vesi ja sen mukanaan asuntoihin tuomat sisävesat vesiklosetteineen.³⁹⁵ Itsessään WC-tilat tai vesijohdot eivät olleet enää poikkeuksellisia 1910-luvun Helsingissä, sillä kelvollisen juoma- ja talousveden saannin turvaamisesta oli muodostunut jo 1870-luvulla yksi pääkaupungin keskeisimmistä kunnallisista kysymyksistä.³⁹⁶ Historiantutkija Anna Carpelanin näkee kysymyksen tehneen tärkeäksi tuolloin saadut tutkimustulokset kaupungin pohjavesien huonosta laadusta, minkä vaikutukset olivat näkyneet kaupungissa edeltävinä vuosikymmeninä vaivanneiden tautiepidemioiden muodossa.³⁹⁷ Asukkaiden terveyttä edistääkseen kaupunki lähti rakennuttamaan vesijohtoverkostoa, joka vuoteen 1910 mennessä kattoi 60% kaikista huoneistoista, joista joka kolmannesta löytyi myös

³⁹⁰ Meurman 1917, 6–7.

³⁹¹ Vuonna 1917 suomalaisen yhteiskunnan monet rakenteelliset ristiriidat synnyttivät suuria ja jopa paikoitellen väkivaltaisia joukkokokouksia. Haapala 1995, 221.

³⁹² Chudoba 2011, 46. Huonejärjestely vastasi aikakauden brittiläisistä rivitaloista löytyviä ratkaisumalleja. Davidson 1967, 61.

³⁹³ Forsman 12/1897, 178.

³⁹⁴ Saarinen 1915, 81, [162], [162].

³⁹⁵ Strengell 1915, 120–122 ja Saarinen 1915, [183–193].

³⁹⁶ Åström 1956, 197.

³⁹⁷ Carpelan 1998, 98.

vesiklosetti.³⁹⁸ Wariksen mukaan vesijohtojen kattavuus oli vähäisempi työväen asuttamilla Pitkäsillan pohjoispuoleisilla alueilla, joiden kallioiset maasto-olosuhteet hidastivat rakennustöitä.³⁹⁹ Tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagassa jokaisen asunnon aikakauden suunnitteluihanteen mukaisesti oli jo alusta alkaen tarkoitus olla yhteydessä vesi- ja viemäriverkostoon, sillä Meurmanin vuoden 1917 näyttelyoppaaseen kirjoittamien sanojen mukaisesti ”terveys ei ole ollut koskaan liian kalliilla hinnalla ostettu”.⁴⁰⁰

Meurmanin sanoista huolimatta terveydellä näyttää Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden silmissä hintansa, sillä ammeella varustettu kylpyhuone tilaratkaisuna olisi löytynyt ainoastaan keskiluokan rivitaloasunnoista.⁴⁰¹ Kylpyhuoneiden puuttuminen työväen rivitaloista selittyy asuntojen pienellä pinta-alalla, joka Saarikankaan mukaan oli ollut kalleuden lisäksi syy niiden hitaalle yleistymiselle 1900-luvun alun Helsingissä.⁴⁰² Aikakauden kaupunkikulttuurin näkökulmasta kylpyhuoneiden tarve työväen keskuudessa ei olisi ollut suuri, sillä kaupunkityöläisten puhtaudesta huolta olivat pitäneet yleiset kylpylälaitokset, joita oli perustettu myös 1910-luvulla rakenteilla olevan Töölön asuinalueelle.⁴⁰³ Vaikka siis Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat eivät taloudellisista syistä sijoittaneetkaan erillistä kylpyhuonetta, aikalaiskontekstista tarkasteltuna tutkielmassa päätöstä ei tulkiteta tietoisena pyrkimyksenä tehdä työväen asunnoista terveysolosuhteiltaan keskiluokan rivitaloja huonompia.

Munkkiniemi-Haagan työväen rivitaloasunnoista puuttuvien huoneratkaisuiden joukkoon olisivat lukeutuneet myös alueen suurimpien keskiluokan rivitaloasuntojen yhteyteen sijoitetut palvelusväen asuinhuoneet, jotka tarjoavat uuden näkökulman työläisten elämään.⁴⁰⁴ Palvelusväen asuinhuone omalla tavallaan nähtiin yhtenä uudenlaisen asutosuunnittelun innovaatioista. Tästä ajattelusta kertoo Strengellin vuonna 1906 *Kotitaide* -aikakauslehdessä julkaistu kirjoitus, jossa hän listasi ”porvarillisen arkkitehtuurin päävoittona” WC-tilojen ja kylpyhuoneen lisäksi palvelijoiden yksityisyyden mahdollistaneen asuinhuoneen.⁴⁰⁵ Yksityisyyden Munkkiniemi-Haagan keskiluokan rivitaloissa palvelijoiden huoneille olisi taannut niiden syrjäinen sijainti suhteessa muuhun asuntoon. Osasyys palvelijanhuoneen syrjäisyyteen voidaan katsoa olleen niiden läheisyyteen suunnitelmapiirustuksissa sijoitetut keittiöt, jotka myös edellä todetun mukaisesti haluttiin eristää muusta asunnosta.⁴⁰⁶ Palvelijanhuoneen sijoittaminen juuri keittiöön viereen on tulkittavissa sekä käytännöllisenä että

³⁹⁸ Åström 1956, 200, 206.

³⁹⁹ Waris 1932, 452.

⁴⁰⁰ Meurman 1917, 84.

⁴⁰¹ Chudoba 2011, 47. Keskiluokan rivitalomalleista kylpyhuone puuttuu ainoastaan pinta-alaltaan pienimmästä N-mallista. Saarinen 1915, [183–193].

⁴⁰² Saarikangas 2002, 155

⁴⁰³ Åström 1956, 203.

⁴⁰⁴ Palvelusväen huoneet löytyvät keskiluokan rivitalomalleista B, C, D, E I, E II, E III, G, L, ja M. Saarinen 1915, [183–187], [189].

⁴⁰⁵ Strengell 1906, 48.

⁴⁰⁶ Saarikangas 2002, 153.

palvelusväen sosiaalisesta asemasta kertovana ratkaisuna. Historiantutkija Irma Sulkusen mukaan 1900-luvun Suomessa palveluskunta laskettiin osaksi ruokakuntaa, mutta muuten heidän piti säilyttää sosiaalinen etäisyys työnantajaperheen jäseniin.⁴⁰⁷ Asunnon omistajien ja palvelusväen välisistä sosiaalisista eroista suunnitelmapiirustuksissa kertoo palvelijanhuoneen pienempi pinta-ala suhteessa omistajien makuuhuoneisiin, mikä ratkaisuna oli yleinen suomalaisissa 1900-luvun alun kaupunkiasunnoissa.⁴⁰⁸ Tutkielmassa nähdään, että palvelijanhuoneet Munkkiniemi-Haagan keskiluokan rivitaloissa olivat aikakauden suunnitteluihanteiden mukaisesti sosiaalisesti eristäviä, millä ratkaisuna taattiin palvelijalle oikeus muiden tapaan omaan yksityiseen. Samalla tilaratkaisun tarkoituksena oli muistuttaa palvelijaa hänen omasta tarkkaan rajatusta paikastaan pienenisyhteiskunta toimivassa porvarillisin suunnitteluihanteiden järjestetyssä kodissa.

Rivitalomalli	Tontti (m ²)	Rakennus (m ²)	Piha (m ²)	Sisätilat (m ²)	Kyökkipuutarha (m ²)
<i>B-malli</i>	277,5	82,5	195	162	25
<i>C-malli</i>	740	223,5	516,5	300	30
<i>D-malli</i>	740	226	514	300	30
<i>E-malli I</i>	555	165	390	215	20
<i>E-malli II</i>	227,5	82,5	145	200	20
<i>E-malli III</i>	666	206,5	495,5	246	20
<i>G-malli</i>	555	217	384	155	33
<i>H-malli</i>	666	171	449	122	33
<i>K-malli</i>	740	226	514	107	24
<i>L-malli</i>	222	55	167	121	25
<i>M-malli</i>	333	55	278	112	27
<i>N-malli</i>	555	136	419	52	46
<i>O-malli</i>	444	109	335	46	56
<i>P-malli</i>	204	38	166	50	52
<i>R-malli</i>	130	35	95	46	30

Taulukko 1: ”Munkkiniemi-Haagan rivitalomallien pinta-alat”. Taulukon luvut on laskettu *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan skaalassa olevista rivitalomallien suunnitelmapiirustuksista. Saarinen 1915, [183–193].

⁴⁰⁷ Sulkunen 1995, 70; Chudoba 2011, 47 ja Amberg 2003, 73, 118.

⁴⁰⁸ Saarikangas 2002, 154.

4. Tilaratkaisuiden muuttama yhteiskunnallinen asema

4.1 Luokka-ajattelu muutoksen motiivina

Minkälainen Suomi oli sortovallan raunioista nouseva? Siinä kohden ilmeni jo alusta alkaen kaksi eroavaa suuntaa, samat suunnat, jotka järjestyttävät meidän niinkuin muittenkin sivistyskansain elämää: vanhoillisuuden ja uudistuksen, virkavallan ja kansanvallan, rikkaitten ja köyhäin, herrain ja työmiesten eri suunnat ja maailmankatsomuskannat.⁴⁰⁹

Näillä sanoilla luonnehdittiin tuoreeltaan aikakauslehdessä *Kyläkirjasto Kuvalehti* suomalaisen yhteiskunnan ja Helsingin kaupunkiin vuoden 1905 suurlakon aikana syntyneitä jakolinjoja. Vaikka artikkelin kuvaus sai suurlakon näyttämään koko yhteiskunnan perusrakenteet hajottaneena tapahtumana, niin valtaosa tekstissä luetelluista jakolinjoissa olivat olemassa jo ennen ja kauan jälkeen lakon. Niistä ehkä merkittävin oli vastakkainasettelu köyhän työväenluokan ja varakkaamman porvariluokan välillä, mistä todisteena ovat vuosien 1917–1918 väkivaltaiset tapahtumat.⁴¹⁰ Kyseessä ei kuitenkaan ollut vain aikakauden Suomessa tapahtunut ilmiö, sillä myös muualla Eurooppaa syntyi voimakkaita jakolinjoja yhteiskuntien sisälle 1900-luvun alussa.⁴¹¹ Tutkielman havaintojen perusteella vastakkainasettelulta ei välttynyt myöskään Helsingin valoisaan tulevaisuuteen tähdännyt Munkkiniemi-Haaga-suunnitelma, jonka tilaratkaisuista osa olisi heijastellut 1910-luvun suomalaisen yhteiskunnassa olemassa olleita sosiaalisia rakenteita. Rakenteiden läsnäolo ratkaisuissa ei ole yllättävää, sillä kaupunkimaantieteilijä Harri Anderssonin mukaan menneisyyden kaupunkisuunnitelmat tilaratkaisuineen kertovat aina sekä suunnitteluaikinsa yhteiskunnasta että suunnittelijoidensa toiveista ja pyrkimyksistä.⁴¹² Näin asian laita olisi ollut myös Munkkiniemi-Haagassa, jossa tulevaisuuden työväenluokan yhteiskunnallista asema olisi rakentunut tilaratkaisuille, joista osa heijastui suunnitteluajan suomalaisen yhteiskunnan ajatusmaailma.

Tutkielman sisältöanalyysissä yhteiskunnallista jakolinjoista selkeimmin esille nousi jo aikaisempien Munkkiniemi-Haagasta tehdyissä tutkimuksissa havaittu luokka-ajattelu.⁴¹³ Selkeimmillään suomalainen 1910-luvun luokka-ajattelu, jossa kansalaiset jaettiin sosiaalisten mallien mukaan varakkaisiin, keskiluokkaan ja työväestöön, olisi näkynyt Munkkiniemi-Haagan näille eri yhteiskuntaluokille suunniteltujen asuinalueiden muodossa.⁴¹⁴ Malli toisistaan erotettuihin yhteiskuntaluokkien asuinalueisiin oli yksi suunnitelman tilaratkaisuista, jonka Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat tietoisesti mallinsivat 1910-luvulla olemassa olleista

⁴⁰⁹ *Kyläkirjaston Kuvalehti* 11/1905, 223.

⁴¹⁰ Haapala 1995, 99–102, 148 ja Kujala 2017, 225.

⁴¹¹ Tarn 1980, 72, Bollerey & Hartmann 1980, 138–139 ja Muthesius 1982, 3–5

⁴¹² Andersson 2002, 6.

⁴¹³ Mikkola 1990, 206; Chudoba 2011, 43 ja Karppinen 2013, 56–57.

⁴¹⁴ Saarinen 1915, 56, 62 ja Alapuro 1980, 45.

kansainvälisistä tai kotimaisista kaupunkimalleista.⁴¹⁵ Esimerkiksi Munkkiniemi-Haagan yhtenä esikuvana toimineessa Howardin teoretisoimassa puutarhakaupungissa eri yhteiskuntaluokkien oli tarkoitus asua heille varta vasten suunnitelluilla asuinalueilla.⁴¹⁶ Luokkapohjaisen asuinaluejaon myötä tulevaisuuden Munkkiniemi-Haaga olisi siis tarkoituksella rakentunut segregoivan kaupunkimallin pohjalle, minkä havaintona olivat jo aikaisemmin esittäneet Pertti Mustonen ja Emilia Karppinen.⁴¹⁷ Tutkielman sisältöanalyysin havaintojen pohjalta aiemmasta tutkimusta poiketen nähdään Munkkiniemi-Haagan segregoivalla kaupunkirakenteella olleen aikaisemmin luultua suurempi rooli myös alueen kaikille yhteiskuntaluokille suunnitellulla kerrostaloasuinalueella, jonka Saarisen sanojen mukaan oli tarkoitus muodostua toisistaan erillään olevista eri yhteiskuntaluokkien asuttamista kerrostaloista.⁴¹⁸ Tätä kautta tutkielman mukaan segregoiva kaupunkirakenne olisi systemaattisesti kattanut kaikki Munkkiniemi-Haagan asuinalueet, millä ratkaisuna olisi ollut omat yhteiskunnalliset vaikutuksensa.

Pitkään kaupunkisuunnittelussa tiedostetuista segregoivan kaupunkimallin yhteiskunnallisista seurauksista oli ratkaisun kyky kontrolloida ihmisryhmiä. Urbaaneja asuin ympäristöjä tutkinut osiologi Richard Sennett näkee kansainvälisessä kaupunkisuunnittelussa jo 1800-luvulta alkaen olleen tiedostettu tosiasia, että segregoivalla kaupunkirakenteella oli kyky estää tiettyjen yhteiskunnan väestöryhmien sosiaalisen kehitys.⁴¹⁹ Tämä Sennetin kuvaama kontrollia vaativa ihmisryhmä suomalaisen 1910-luvun valta- ja kulttuurieliitin silmissä olisi ollut työväenluokka, joka toiminnallaan aikalaisen Einar Böökin sanojen mukaan horjutti olemassa ollutta yhteiskuntajärjestystä.⁴²⁰ Eliittiryhmien halu hillitä vuoden 1905 suurlakon seurauksena yhteiskunnalliseksi toimijaksi nousseen työväenluokkaa oli ollut syynä niiden intoon lähteä etsimään ratkaisuja ongelman alkulähteelle eli työväenluokan huonoille asuinoloille.⁴²¹ Tästä syystä myös Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmassa esiteltiin omakotiaatteen periaatteiden pohjalta työläisten elämänlaadun parantamiseen tähdänneet rivitaloasunnot, jotka yhdessä muodostivat tarkkaan rajatut ja muista yhteiskuntaluokkien asuinalueista erotetut rivitaloalueet. Kyseisten rivitaloalueiden eristyneisyyttä asemakaavassa muista asuinalueista olisivat vahvistaneet niiden lähiympäristöön sijoitetut teollisuuden käyttöön suunnatut alueet ja julkiset rakennukset, jotka olisivat rajanneet työväenluokan arjen toiminnoista keskittymään maantieteellisesti pienelle alueelle.⁴²² Tutkielmassa nähdään, että edellä kuvailuilla tilaratkaisuilla tavoitteenaan yhteiskuntajärjestys- ja rauha, Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat tiedostetusti keskittivät kaikki

⁴¹⁵ Tarn 1980; 85–88; Bollerey & Hartmann 1980, 138–143 Wäre 1988, 24–27 ja Kolbe 2005, 341.

⁴¹⁶ Howard 1902, 40 ja Mikkola 1990, 193.

⁴¹⁷ Mustonen 2010, 297 ja Karppinen 2013, 57.

⁴¹⁸ Saarinen 1915, 84.

⁴¹⁹ Sennett 1990, 20.

⁴²⁰ Böök 1911, 10–11.

⁴²¹ Tikka 2009, 172 ja Juntto 1990, 117–119.

⁴²² Saarinen 1915, 34–63,[97] ja Chudoba 2011, 46.

teollisen tuotannon tekijät yhdelle puolelle kaupunkia hillitäkseen työväenluokan tulevaisuuden asemaa kaupunkialueella ja laajemmin yhteiskunnassa.

Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden päätös keskittää tilaratkaisut on myös mahdollista tulkita Saarisen sanojen mukaisesti heidän tietoisena pyrkimyksenä luoda systemaattisesti toimiva kaupunkialue.⁴²³ Tämän tulkinnan puolesta puhuvat tutkielman havainnot alueen kaikkien asukasryhmien helposti jalan tai alueen julkisilla kulkuneuvoilla saavutettavissa olleista julkisista palveluista aina alueelle sijoitetuista sivistyslaitoksista monipuolisiin vapaa-ajan viettoon tarkoitettuihin puistoalueisiin. Liikkuvuuden näkökulmasta tarkasteltuna asemakaavassa lähelle työväen asuinalueita sijoitetut teollisuusalueet olisivat olleet pääasiassa työmatkansa jalan taittaneen työväenluokan näkökulmasta enemmänkin käytännöllinen kuin työväen elämänpiiriä suoranaisesti rajannut tilaratkaisu.⁴²⁴ Tämä tulkinta osoittaa, että myös Munkkiniemi-Haagasta aikakauden muiden rakennusprojektien tapaan on löydettävissä samaan aikaan toistensa kanssa jopa ristiriidassa olevia tavoitteita seurauksineen.⁴²⁵ Nämä ristiriitaiset ratkaisut korostavat niin arkkitehtuurisen suunnittelun kuin yhteiskunnallisen asemana muodostumisen prosessien kompleksisuutta.⁴²⁶

Tulkinnan tekemisen kompleksisuutta lisää entisestään myös tutkielman analyysissä esille nousseet Munkkiniemi-Haagan asuinalueiden ulkopuolelle sijoitetuille ratkaisuille eri suunnitteluhanteiden antamat yhteiskunnalliset tehtävät. Tällaisia ratkaisuja olisivat olleet esimerkiksi maisemapuistot, jotka tutkielman mukaan haluttiin niiden kansalaisia kasvattavan tehtävien vuoksi sijoittaa tietoisesti sosiaalista kontrollia alueelle tuovien porvarillisten asuinalueiden viereen.⁴²⁷ Tätä kautta Munkkiniemi-Haagan maisemapuistojen voidaan katsoa olleen asemakaava-alueen tyypiesimerkki Michel Foucault'n tuotannossaan kuvaamista yhteiskunnallisen kontrollin pohjalta toimivista julkisista tiloista.⁴²⁸ Vastaavanlaisia julkisia tilakokonaisuuksia oli ollut jo olemassa Maunu Häyrysen mukaan 1900-luvun alun Helsingissä, missä ollessaan etenkin työläistäustaisilta asukkailta odotettiin porvarillisten käyttäytymismallien noudattamista.⁴²⁹ Tutkielman mukaan arkkitehdit olivat tietoisesti sijoittaneet vastaavanlaisia julkisia tilakokonaisuuksia myös Munkkiniemi-Haagan, jossa niiden tarkoituksena oli osoittaa porvarillisten luokkien kulttuurin hallitseva asema kaupungissa.

Kaikilla tutkielmassa tarkastelluilla Munkkiniemi-Haagan mittakaavatasoilla tehdyt havainnot tilaratkaisusta osoittavat suunnittelutyön taustalla vaikuttaneen taloudellisen ajattelu, joka muokkasi merkittäväällä tavalla työväenluokan yhteiskunnallista asemaa. Tästä ajattelusta työväen

⁴²³ Saarinen 1915, 77.

⁴²⁴ Vallisaari 2004.

⁴²⁵ Kolbe 1988, 34 ja Sundman 1991, 73.

⁴²⁶ Saarikangas 2002, 16–17 ja Smith 2007, 87–88.

⁴²⁷ Loukaitou-Sideris & Banerjee 1998, 75.

⁴²⁸ Foucault 1980, 34.

⁴²⁹ Häyrynen 1994, 41, 65.

osalta kertoivat *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsingissä* Saarisen esittämät huomiot suunnittelutyön kaikkien kansanryhmien tarpeiden huomioimisesta asuntoratkaisuissa, joiden tarkoituksena oli samalla minimoida tulevien asukkaiden velkaantumista.⁴³⁰ Tällaisia juuri työväenluokalle tarkoitettuja tilaratkaisuja Munkkiniemi-Haagassa tutkielman analyysin perusteella olisivat olleet muita yhteiskuntaluokkia selkeästi pienemmät asuintontit, piha-alueet ja asuinrakennukset. Nämä ratkaisut voidaan nähdä osoituksena suunnittelijoiden näkemyksestä työväenluokasta Munkkiniemi-Haagan taloudellisesti heikoimmassa asemassa olleena asukasryhmänä. Tämä näkemys ei olisi ollut poikkeuksellinen aikakauden valta- ja kulttuurieliitin keskuudessa, mistä osaltaan kertovat esimerkiksi Böökin aikalaiskuvaukset työväen huonoista asuinoloista.⁴³¹ Tutkielman mukaan tällä Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden taustalla vaikuttaneella valmiilla mielikuvilla varustetulla taloudellisen ajattelulla olisi ollut vaikutuksena siihen yhteiskunnallisen asemaan, jota he ratkaisuillaan alueen työväenluokalle luomaan.

Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden taloudellisen ajattelun seurauksia on mahdollista tarkastella jo aikaisemmin tutkielmassa esitellyn Pierre Bourdieun yhteiskuntaluokkien eroja koskevien ajatusten pohjalta. Bourdieun mukaan yhteiskuntien hallituilla luokilla ei ole hallitseviin luokkiin verrattuna samaa kykyä osallistua ”erottautumisen peliin” pääomien puutteen takia, minkä johdosta työväenluokan elämäntyyliessä korostuvat usein tarpeellisuus ja välttämättömyys.⁴³² Tämän ajatuksen tutkielmassa katsotaan toteutuneen esimerkiksi Munkkiniemi-Haagan työväen rivitalojen kohdalla, mihin asuntojen tilanpuutteen vuoksi suunnittelijat olivat sijoittaneet aikakauden suunnitteluihanteiden näkökulmasta vain arjen elämän kannalta välttämättömimmät huoneet.⁴³³ Tätä kautta arkkitehdit joko tietoisesti tai tiedostamattaan olisivat luoneet Munkkiniemi-Haagan elämäntyylien välille selkeitä eroavaisuuksia, mitkä olisivat korostaneet etenkin työväenluokan kohdalla sen muista sosiaaliryhmistä poikennutta heikompa yhteiskunnallista asemaa.

4.2 Kaupunki ihanteellisine tiloineen aseman muuttajana

*Mutta toiselta puolen: onko toista tärkeämpää ja kiitollisempaa työtä kuin tämä: työ kotiemme terveen elämän turvaamiseksi, nousevain polvien siveellisen hengen voimassa pitämiseksi ja yhteiskunnallisen rauhan suojaamiseksi?*⁴³⁴

Tämän retorisen kysymyksen Einar Bөөk esitti kirjassaan *Asuntokysymyksen alalta*, missä tekstinä tiivistyvät hyvin länsimaisen 1910-luvun kaupunki- ja asuntosuunnittelun taustamotiivit.

⁴³⁰ Saarinen 1915, 83, 95.

⁴³¹ Bөөk 1911.

⁴³² Bourdieu 1984; Bennett ym. 2009, 11 ja Kahma 2011, 25.

⁴³³ Meurman 1917, 80–84.

⁴³⁴ Bөөk 1911, 26.

Vaikka yhdeltä kädeltä arkkitehtuurista suunnittelua voidaan katsoa aina ohjanneen tosielämän taloudelliset realiteetit, samalla suunnittelutyössä tärkeässä roolissa ovat olleet erilaiset sosiaaliset tavoitteet. Arkkitehti Timo Kohon mukaan juuri 1800- ja 1900-lukujen taiteessa suomalaisen arkkitehtikunnan suunnitelmissa alkoivat selkeämmin yhdistymään tyyli-ihanteiden rinnalla myös laajemmat yhteiskunnalliset tavoitteet.⁴³⁵ Ilmiötä Jungin kuvauksen mukaan selitti arkkitehtien tietoinen pyrkimys irtaantua ammattikunta aiemmin kaupunkeja kaavoittaneista rakennusinsinööreistä.⁴³⁶ Vastaavanlainen muutos tapahtui myös Suomen rajojen ulkopuolella, mistä kertoo taidehistorioisija Gregor Paulssonin luonnehdinta 1900-luvun alun ruotsalaisia kaupunkeista paikkoina, joissa tulevaisuuden kehityslinjoista kaupunkisuunnittelussa lähtivät kilpailemaan aatteina liberalismi, reformismi ja sosialismi.⁴³⁷ Ei siis ihme, että tässä tutkielmassa ja aikaisemmin samaa aihetta käsitelleissä tutkimuksissa Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuiden taustalta löytyi useita aikakauden suunnitteluihanteita, mitkä yhdessä omine yhteiskunnallisine päämäärineen olisivat muokanneet alueen työväenluokan yhteiskunnallista asemaa.

Tutkielman sisältöanalyysissä kaikilla mittakaavatasoilla esille nousi havainto Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuiden eri keinoista kasvattaa niitä käyttäviä kansalaisiaan, erityisesti työväenluokkaa. Tämä monien tilaratkaisuiden taustalla vaikuttanut keskeinen ajatus juonsi juurensa liberalistisesta ihannekuvaan alati kehittyvästä ihmisestä, joka kasvunsa tueksi reformistisen kaupunki- ja asuntosuunnittelun näkökulmasta tarvitsi kasvua tukevia tilaratkaisua.⁴³⁸ Tämänkaltaisista ratkaisuista ilmeisimmät Munkkiniemi-Haagassa olisivat olleet alueen kirjaston, museon ja koulujen kaltaiset sivistyslaitokset, joiden koko olemassaolo julkisina palveluina pohjautui niiden yhteiskunnalliseen tehtävään kasvattaa sivistyneitä kansalaisia, jotka nähtiin aikakauden nationalistisesta näkökulmasta kansakunnan voimavarana.⁴³⁹ Näiden sivistyslaitosten yhteiskunnallisesta tärkeydestä *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan kuvista näkyvien monumentaalisten julkisivujen lisäksi suunnittelijoiden niille asemakaava-alueelta antamat keskeiset sijainnit, jotka tutkielman laskujen mukaan olivat alueen kaikkien yhteiskuntaluokkien jäsenten saavutettavissa joko kävellen tai raitiovaunulla. Alueen sivistyslaitosten saavutettavuuden näkökulmasta siis Munkkiniemi-Haagan työväenluokan asema tutkielman arvion mukaan olisi ollut tasavertainen suhteessa muihin asukasryhmiin.

Munkkiniemi-Haagan sivistyslaitosten kohdalla nousi tutkielmassa esille myös alueelle suunnittelijoiden kaavaileman koululaitoksen epätasa-arvoisuus. Vaikka Munkkiniemi-Haagan oli tarkoitus perustaa kaikille eri yhteiskuntataustoista tuleville lapsille tarkoitettu kansakoulu, suunnittelijat eivät olleet tietoisesti sijoittaneet alueelle oppikouluja eli aikakauden korkeampaan

⁴³⁵ Koho 2000, 23.

⁴³⁶ Jung 1941, 55–56.

⁴³⁷ Paulsson 1950, 153.

⁴³⁸ Kolbe 1988, 27.

⁴³⁹ Gellner 1983, 138; Kivinen & Rinne 1993, 213–214; Heinonen & Lahti 2001, 40–41; Ristarp 2002, 54–55 ja Syväoja 2004, 40.

koulutukseen valmistaneita ja etenkin työväenluokalle koulutuksen kautta tapahtuneeseen luokkanousuun mahdollistaneista oppilaitoksia.⁴⁴⁰ Näiden ylempien oppilaisten perustamatta jättämiseen saattoi vaikuttaa oppikoulun luonne yksityisinä oppilaitoksina, jotka aikakauden Helsingissä olivat perinteisesti vastanneet tilojensa rahoittamisesta ja rakentamisesta.⁴⁴¹ Oppikoulujen puuttuminen tutkielmassa tulkitaan yhtenä osoituksena Munkkiniemi-Haagan julkisten tilojen osalta ratkaisuna, joka muista poiketen olisi heikentänyt työväenluokan yhteiskunnallista asemaa.

Munkkiniemi-Haagan kasvattavien tilaratkaisuiden joukkoon tutkielman mukaan olisivat lukeutuneet jo edellisessä alaluvussa osittain esille nousseet julkiset puistot. Tutkielman havaintojen mukaan kaikista Munkkiniemi-Haagan julkisista tiloista juuri julkiset puistot olisivat olleet yhteiskunnallisesti tärkeitä työväenluokan kasvulle. Taustalla tässä ajatuksessa oli niin aikakauden Suomessa kuin laajemmin muissakin länsimaissa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa yleistyneet reformistisen puistomallit, joiden tilaratkaisuiden katsottiin edistävän etenkin nuorison kasvua ja pitävän sen poissa pahanteosta.⁴⁴² Tällaisia nuorison kasvua edistäviä tilaratkaisuja tutkielman analyysin mukaan olivat Munkkiniemi-Haagan eri puistomalleista löydettävät leikkipaikat, joiden tärkeyden Maunu Häyrynen näkee olleen jo tiedostettu 1900-luvun alun Helsingissä.⁴⁴³ Näiden aikalaispuistojen tavoin Munkkiniemi-Haagan julkisten puistojen kasvatuksen tavoitteiden toteutumisen takeena tutkielman mukaan olisi ollut sijoituspaikoin varmistettu porvarillisten ihmisryhmien läsnäolo tiloissa sosiaalisen kontrollin ylläpitäjinä ja aikakauden porvarillisten käyttäytymismallien esikuvina.⁴⁴⁴ Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät tietoisesti julkisten puistojen sijoituspäätöksillään pyrkineet luomaan tilakokonaisuuden, jossa käyttäjät kaikista luokkataustoista olisivat toiminnassaan noudattaneet yhteiskunnan hallitsevien eli porvarillisten luokkien määrittämiä käyttäytymis- ja toimintamalleja.⁴⁴⁵ Tästä syystä tutkielmassa katsotaan, että Munkkiniemi-Haagan julkisten puistojen käyttäjinä työväenluokka, jonka käytösmallien katsottiin poikkeavan muusta yhteiskunnasta, olisi ollut alisteisessa asemassa suhteessa muihin yhteiskuntaluokkiin.⁴⁴⁶

Samaan aikaan Munkkiniemi-Haagan julkiset puistot on mahdollista vaihtoehtoisesti tulkita olleen suunnittelijoiden tietoisena pyrkimyksenä edistää kaikkien asukasryhmien terveyttä. Tulkinnan puolesta puhuvat ympäri Munkkiniemi-Haagaa sijoitetut puistot, joiden tarkoituksena Saarisen sanojen mukaan oli lisätä aikakauden suunnitteluihanteiden mukaisesti terveydelle

⁴⁴⁰ Stenius 1915, 123 ja Elo 2019.

⁴⁴¹ Anttila 1956, 521–532

⁴⁴² Cranz 1982, 61–65, de Michelis 1991, 409 ja Wolschke-Bulmahn 1992, 195–197.

⁴⁴³ Häyrynen 1992, 70.

⁴⁴⁴ Loukaitou-Sideris & Banerjee 1998, 75.

⁴⁴⁵ Harvey 1989, 263–270.

⁴⁴⁶ Meurman 1917, 7 ja Juntto 1990, 117.

tärkeäksi koettujen valon ja ilman määrää kaupungissa.⁴⁴⁷ Tutkielman havaintojen perusteella Munkkiniemi-Haagassa terveysolot eivät kansainvälisten mallien mukaisesti olisi taanneet tasarvoisia terveysolosuhteilta kaikille asukasryhmille, mihin syynä olivat työväen asuinalueiden viereen asemakaavassa sijoitettu Pitäjänmäen teollisuusalue ja vuorostaan vain porvarillisten asuinalueita vierestä löytyneet suuret maisemapuistot.⁴⁴⁸ Tämän takia tutkielmassa nähdään, että suunnittelijoiden asettamat terveystavoitteet eivät olisi työväen näkökulmasta olleet tasaveroisesti suhteessa muihin alueen yhteiskuntaluokkiin.

Munkkiniemi-Haagan mittakaavatasoista pienimmissä eli asunnoissa tilaratkaisut oli varta vasten tutkielman mukaan suunniteltu edistämään niiden tulevaisuuden asukkaiden sekä fyysistä että henkistä kasvua. Tällaisia ratkaisuja olivat kaikissa alueen asuntojen suunnittelussa hyödynnetty järjestelmällinen eri toimintoihin pohjautunut tilanjako. Tällaisesta tilanjaosta hyvänä esimerkkinä olivat jokaiseen Munkkiniemi-Haagan rivitaloasuntoon sijoitetut erilliset makuuhuoneet, jotka ratkaisuna puuttuivat monista 1900-luvun alun Helsingin työväen kodeista.⁴⁴⁹ Erillisten makuuhuoneiden tarkoitus Meurmanin mukaan oli etenkin työväenluokan kohdalla edistää aikakauden porvarillisten ihanteiden mukaisesti yksilöiden siveellisyyttä, mikä oli yksi aikakauden porvarillisen asuntosuunnittelun keskeisistä periaatteista.⁴⁵⁰ Vastaavanlaisia porvarillisesta asuntosuunnittelusta peräisin ja aiemmin monista aikakauden työväen asunnoista puuttuneita tilanneratkaisuja olisivat olleet rivitaloasuntojen juokseva vesi, sisävesat ja ikkunat, joiden tarkoitus oli vuorostaan lisätä asuntojen hygieenisyyttä. Nämä ratkaisut yhdessä näyttäytyvät esimerkkinä 1910-luvun suomalaisen asuntosuunnittelun tavasta, jolla hallitsevan eli porvarillinen luokanlegitimoidun elämäntyylin piirteitä tiedostetusti haluttiin osaksi hallitun eli työväenluokan elämäntapaa.⁴⁵¹ Näin toimimalla tutkielman mukaan Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat halusivat ihanteellisiksi näkemillään tilaratkaisuillaan kasvattaa työväen rivitalojen asukkaista alueen porvarillisten yhteiskuntaluokkien jäsenten kaltaisia mallikansalaisia.

Mallikansalaisuuden tavoite olisi ollut läsnä myös Munkkiniemi-Haagan asuntojen yhteyteen sijoitetuilla kotipihoilla tilaratkaisuna. Asukkaiden fyysistä terveyttä edistävien tekijöiden lisäksi tutkielman mukaan suunnittelijat näkivät kotipihojen esteettisyydellään kohottavan asukkaiden henkistä mielentilaa, mitä kaikilla pihoilla ratkaisuna olivat erityisesti edistämässä kukkapenkit ja nurmikot.⁴⁵² Kuitenkin työväenluokan rivitalojen kotipihoilla paljon kukkapenkkejä ja nurmikoita keskeisempi asema tutkielman mukaan olisi ollut kyökkipuutarhoilla, jotka piharatkaisuna olisivat vieneet yli puolet pihojen pinta-alasta. Kyökkipuutarhojen tärkeys työväenluokalle pohjautui tutkielman analyysin mukaan aikakauden asuntosuunnittelulle

⁴⁴⁷ Saarinen 1915, 83; Saarikangas 2002, 44 ja Karppinen 2013, 59.

⁴⁴⁸ Saarinen 1915, 77, [97] ja Howard 1902, 84–85, 105.

⁴⁴⁹ Waris 1932, 292, 294.

⁴⁵⁰ Meurman 1917, 6–7; Juntto 1990, 118 ja Saarikangas 2002, 152.

⁴⁵¹ Bourdieu 1984, 42, 370 ja Kahma 2011, 24–25.

⁴⁵² Meurman 1917, 48.

omakotiaatteen keskeiseen ajatukseen puutarhojen kyvystä tarjota taloudellisesti heikommassa asemassa oleville työläisille taloudellista tukea. Omakotiaatteen mukaan puutarhojen viljelyn katsottiin myös kasvattavan viljelijöidensä tunnesidettä omistamaansa maahan ja samalla isänmaallisuutta työväenluokan keskuudessa.⁴⁵³ Tästä syystä tutkielman mukaan Munkkiniemi-Haagan suunnittelijat näyttävät tietoisesti sijoittaneen juuri työväen rivitalojen pihoille isot kotipuutarhat osana tilaratkaisuiden joukkoa, jonka tarkoituksena oli tehdä tulevaisuuden työläisistä porvarillisen ihanteen mukaisia kuuliaisista, tottelevaisista ja tunnollisista mallikansalaisista.⁴⁵⁴

4.3 Muuttuneen aseman merkitys

Tutkielman tutkimustulokset osoittavat, että Munkkiniemi-Haagan arkkitehtien tilaratkaisuiden välityksellä visioima työväenluokan yhteiskunnallinen asema oli poikennut siitä, mitä se oli ollut 1910-luvulla. Suurimmat muutokset asemansa osalta yhteiskuntaluokalle olisivat tapahtuneet yksilötasolla, jolla aikakauden puutarhakaupunki-ideologian, omakotiaatteen, porvarillisten asuntoihanteiden ja reformistiset puistomallien kaltaisten suunnitteluihanteiden pohjalta suunnittelijat katsoivat kykenevänsä muuttamaan yksittäisten aluksi yksittäisten työläisen ja lopulta koko yhteiskuntaluokan elämäntyyliä. Tutkielman mukaan syy Munkkiniemi-Haagan suunnittelijoiden haluun muuttaa työväen elämäntyyliä pohjautui suomalaisen 1910-luvun kulttuuri- ja valtaeliittien — joihin ihmisryhminä arkkitehdit lukeutuivat — keskuudessa eläneeseen liberalistiseen ihannekuvaan alati kasvavasta ihmisestä. Tämän käsityksen valossa Munkkiniemi-Haagan arkkitehdit muiden aikakauden kollegoidensa tapaan katsoivat pystyvänsä suunnittelemaan kaikilta kaupungin mittakaavatasoilta löydettäviä tilaratkaisuja, joiden tarkoituksena oli tietoisesti tukea etenkin alueen työläisten sekä fyysistä että henkistä kasvua tunnollisiksi, terveellisiksi ja hyvin käyttäytyviksi mallikansalaisiksi. Näiden tilaratkaisuiden myötä tulevaisuuden Munkkiniemi-Haagan työväenluokan elämäntyylinä oli tarkoitus mukailla myös vastaisuudessa yhteiskuntaa hallinneen legitiimiksi mielletyn porvariluokkien elämäntapoja, jotka arkkitehdit näkivät vastakohtana yhteiskunnalle vaarallisena nähtynä 1910-luvun työväenkulttuurille.

Edellä esitetyt tutkimustulokset ovat linjassa aikaisempien Kirmo Mikkolan, Minna Chudoban ja Emilia Karppisen Munkkiniemi-Haaga-suunnitelmaa käsitelleiden tutkimusten tulosten kanssa, missä kaikista tämän tutkielman tapaan kartoitettiin eri tilaratkaisuiden taustalla vaikuttaneet suunnitteluihanteet seurauksineen. Suhteessa ainoaan aikaisempaan aihealuetta käsitelleeseen historia-alan tutkimukseen, tämän tutkielman Munkkiniemi-Haagan tilaratkaisuiden pohjalta

⁴⁵³ Kolbe 1988, 62–63 ja Hautajärvi 2011, 14.

⁴⁵⁴ Kolbe 1988, 19 ja Koho 2000, 27.

tekemät havainnot ovat pitkälti linjassa Karppisen samasta primäärilähteestä tekemien johtopäätösten kanssa. Yksittäisten ratkaisuiden tulkintojen kohdalla on näiden kahden historiatutkimuksen havaintojen osalta löydettävissä eroavaisuuksia, joista hyvänä esimerkkinä voidaan pitää Munkkiniemi-Haagan segregoiva kaupunkirakenteen laajuutta. Näistä eroista huolimatta molemmat tutkimukset Mikkolan ja Chudoban päätyivät toisiaan muistuttaviin johtopäätökseen Munkkiniemi-Haagan taustalla vaikuttaneista suunnitteluihanteista päämäärineen.

Tutkimustulostensa osalta tutkielma poikkeaa aikaisemmista Munkkiniemi-Haaga-tutkimuksista yhteiskunnallisen työväenluokkaan keskittyneen näkökulmansa myötä. Siinä missä aikaisemmat tutkimuksissa keskitytään tarkastelemaan Munkkiniemi-Haagan tiloja kotimaisten ja kansainvälisten suunnitteluihanteiden näkökulmasta, tässä tutkielmassa aiheajauksen myötä sisältöanalyysissä mukana oli suomalaisen 1910-luvun kaupunkityöväen elämäntyyli, johon suunnitelman kaupunkitiloja verrattiin. Aiemmasta poikenneen näkökulman avulla tutkielmassa ensimmäistä kertaa onnistuttiin kartoittamaan arkkitehtien tilaratkaisuiden teoreettiset kokonaisvaikutukset yhden asukasryhmän eli työväenluokan näkökulmasta. Tämän tutkimusasetelman myötä tutkielma pystyi uutena tietona systemaattisesti osoittamaan kaikilla Munkkiniemi-Haagan mittakaavatasoilla löydettävien tilaratkaisuiden taustalla vaikuttaneesta luokka-ajattelusta laajentaen ymmärrystä toteutumattoman kaupungin sisällä suunnittelijoiden visiossa vallinneista lainalaisuuksista.

Tässä tutkielmassa aloitettua työväenluokan yhteiskunnallisen aseman analysointia voisi hyödyntää jatkotutkimuskohteena tulevaisuudessa myös muiden suomalaisten 1900-luvun alun kaupunkisuunnitelmien osalta. Tutkimuskirjallisuuteen tutustuessa nousi esille havainto, että tähän mennessä suomalaisista 1900-luvun kaupunkisuunnitelmista on laajalti kartoitettu Munkkiniemi-Haagan tapaan vain niiden taustalla vaikuttaneet suunnitteluperiaatteiden näkökulmasta. Tätä kautta vähemmälle ovat jääneet pohdinnat tilaratkaisuiden yhteiskunnallisista vaikutuksista niihin ihmisryhmiin, joita varten alun alkaen suunnitelmat suunniteltiin. Laajemmalla asukaslähtöisellä 1900-luvun alun suomalaisten kaupunkisuunnitelmia aineistonaan käyttävällä yhteiskuntahistoriallisella tutkimuksella tämän tutkielman tulosten pohjalta on mahdollisuus kartoittaa tarkemmin menneisyyden kaupunki- ja asutosuunnittelun taustalla vaikuttanutta ajattelua, jolla aina on ollut suoria vaikutuksia yhteiskunnan ja sen kansalaisten toimintaan.

Menneisyyden ei-objektiivisena kriittikona tutkielmassa vielä lopuksi halutaan muistuttaa asukaslähtöisen kaupunki- ja asutosuunnittelun kriittisen arvioinnin tärkeydestä myös nykypäivän Helsingin osalta. Keväällä 2021 Yleisradio uutisoi arkkitehtuurin, kaupunkisuunnittelun ja kulttuuriympäristön tutkijoiden yhdessä julkaisemasta *Kenen kaupunki? Helsingin kaupunkisuunnittelu ja kulttuuriympäristö törmäyskurssilla* nimisestä kirjasta.

Kyseisessä teoksessa kirjoittajat näkivät pääkaupungin kaupunkisuunnittelun muuttuneen 2000-luvulla vain sijoittajille ja rakennuttajille ulkoistettuna toimintana, missä painopiste kulttuuriarvojen ja asukasryhmien sijaan oli isoissa rakennusprojekteissa.⁴⁵⁵ Ottamatta suuremmin kantaa kirjan väitteisiin tutkielmassa nähdään, että teos oman aikansa yhteiskuntaa kriittisesti tarkastelevalla näkökulmallaan on hyvä muistutus kaupunkisuunnittelun arvioinnin tärkeydestä. Siinä missä tutkielmassa osoitettiin Munkkiniemi-Haagan kaupunkitiloilla toteutuessaan olleen konkreettisia seurauksia ihmisten elämään, samalla tavalla nyt tehtävillä kaupunkisuunnitelmilla on vaikutus tulevaisuuden ihmisten asemaan yhteiskunnassa.

⁴⁵⁵ *Yleisradio* 11.3.2021.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

SUOMEN ARKKITEHTUURIMUSEO [SAMA]

Saarinen Suomessa – Munkkiniemi-Haaga-kansio

Ab M. G. Steniuksen kirjeistöä 1910–1923. (käs in kirjoitettu)

Yhtiön kopioita ja muistiinpanoja Helsingin kaupunginarkiston materiaaleista (käs in kirjoitettu)

Eliel Saarisen lasku Ab M. G. Steniukselle, helmik. 1916 (koneella kirjoitettu)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1910–1923 (käs in kirjoitettu)

Yhtiökokousten pöytäkirjat liitteineen 1910–1923 (koneella kirjoitettu)

Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1910–1923 (koneella kirjoitettu)

Kopioita ja muistiinpanoja Helsingin maistraatin kaupparekisteristä.

Aktiebolaget M. G. Stenius, 1/2

Aktiebolaget M. G. Stenius, 2/2

Sanomalehti- ja aikakausjulkaisut

KANSALLISKIRJASTO

Digitaaliset aineistot - Sanoma- ja aikakauslehdet

Dagens Press 23.12.1915: ”Våra villasamhällen”, s. 5. Mielipidekirjoitus. Tuntematon kirjoittaja. Sanomalehti. Kotimaa.

Hufvudstadsbladet 29.9.1915: ”Munksnäs-Haga och Stor Helsingfors. En intressant publikation.” Kirja-arvostelu. Kirjoittaja nimimerkki Nils W. Sanomalehti. Kotimaa.

Hufvudstadsbladet 3.10.1915: ”Munksnäs-Haga. Utställning i Riddarhuset”. Artikkel i. Kirjoittaja nimimerkki Nils W. Sanomalehti. Kotimaa.

Hufvudstadsbladet 7.11.1915: ”Munksnäs-Haga. Utställningen”. Näyttelymainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Kaleva 16.11.1915: ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki”. Kirjamainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Karjalatar 30.10.1915: ”Suuri teos kaupunkisuunnittelun alalta”. Kirjamainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Kyläkirjaston Kuvalehti 11/1905: ”Suurlakko Suomessa”. Artikkel. Kirjoittaja tuntematon. Aikakauslehti. Kotimaa.

Kyläkirjaston Kuvalehti 10/1915: ”Yleiskuva Munkkiniemi-Haaga näyttelystä”. Kansikuva. Aikakauslehti. Kotimaa.

Kyläkirjaston Kuvalehti 10/1915: ”Merkkiteos kaupunkijärjestelytaiteen alalta”. Artikkel. Kirjoittaja Jalmari Kekkonen. Aikakauslehti. Kotimaa.

Nya Pressen 20.6.1888. Näytelmäkohtaus. Kirjoittaja tuntematon. Sanomalehti. Kotimaa.

Peräpohjalainen 23.10.1915: ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki”. Kirjamainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Rakennustaito 1.11.1915: ”Munkkiniemi-Haaga. Yksityinen aloite Helsinkiin liittyvän kaupunginosan luomiseksi”. Artikkel. Kirjoittaja Heikki Kaartinen. Aikakauslehti. Kotimaa.

Satakunnan Sanomat 22.10.1915: ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki”. Kirjamainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Savo 19.10.1915: ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Huomiota herättävä teos kaupunkijärjestelyn alalta”. Kirja-arvostelu. Kirjoittaja nimimerkki M.T. Sanomalehti. Kotimaa.

Suur-Savo 23.10.1915: ”Suuri loistoteos kaupunkisuunnittelun alalta”. Kirjamainos. Kirjoittaja tuntematon. Sanomalehti. Kotimaa.

Tampereen Sanomat 24.10.1915: ”Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Arkkitehti Eliel Saarinen Helsinkiä rakentamassa”. Artikkel. Kirjoittaja nimimerkki U.Z. Sanomalehti. Kotimaa.

Teknikern 22.12.1915: ” Om ett i fördröpparna af det finska terpentinet ingående terpen.” Artikkel. Kirjoittaja Ossian Aschan. Aikakauslehti. Kotimaa.

Teknillinen Aikakauslehti 1.10.1915, numero 10. ”Munkkiniemen-Haaga ja Suur-Helsinki. Laajoja asemakaavasuunnitelmia”. Kirjoittaja Otto Iivari Meurman. Aikakauslehti. Kotimaa.

Työmies 19.7.1913: ”Työväen ja herrasväen puistot”. Artikkel. Kirjoittaja nimimerkki J.O. Sanomalehti. Kotimaa.

Uusi Heinolan Sanomat 27.10.1915: ”Suuri loistoteos kaupunkisuunnittelun alalta”. Kirja-arvostelu. Tuntematon kirjoittaja. Sanomalehti. Kotimaa.

Uusi Suometar 30.9.1915: ”Merkkiteos kaupunkijärjestelytaiteen alalla”. Artikkel. Kirjoittaja nimimerkki J.K. Sanomalehti. Kotimaa.

Uusi Suometar 3.10.1915: ”Mielenkiintoiset näyttelyt. Munkkiniemi-Haagan järjestyssuunnitelmat”. Artikkel. Kirjoittaja nimimerkki J.K. Sanomalehti. Kotimaa.

Uusi Suometar 22.12.1915: ”Helsingin kehittyminen suurkaupungiksi”. Kirjamainos. Sanomalehti. Kotimaa.

Uusimaa 29.10.1915: ”Suuri loistoteos kaupunkisuunnittelun alalta”. Kirja-arvostelu. Tuntematon kirjoittaja. Sanomalehti. Kotimaa.

Vakka-Suomi 26.10.1915: ”Kirjallisuus ja taide”. Kirja-arvostelu. Tuntematon kirjoittaja. Sanomalehti. Kotimaa.

Åbo Underrättelser 10.10.1915: ”Huvudstadsbrev”. Artikkel. Kirjoittaja nimimerkki J.H. Sanomalehti. Kotimaa.

Painetut alkuperäisaineistot ja asiakirjat

Brunila, Birger: ”Huru kunna byggnadskostnaderna för mindre bostäder lämpligen nedbringas?”. Artikkel julkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa IV/1910, 47–58.

Böök, Einar: *Asuntokysymyksen alalta*. Ylioppilaiden keskusteluseuran julkaisu no 10. Otavan kirjapaino Oy, Helsinki 1911.

Forsman, Akseli: ”Sananen valon vaikutuksesta”. Artikkel julkaistu *Suomen Terveystieteiden lehti* aikakauslehden numerossa 12/1897, 177-180.

Harvia, Yrjö: *Tonttiyrikkysymys kaupungeissamme*. Yhteiskuntataloudellisia kirjoituksia X. Julkaissut J.H. Vennola, Helsinki 1918.

Howard, Ebenezer: *Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform*. Swan Sonnenschein & Co, London 1902.

Jung, Bertel: ”Allgemeine Städtebau-Ausstellung in Berlin 1910”. Artikkel julkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa V/1910, 89–92.

Jung, Bertel: ”Stor-Helsingfors”. Artikkel julkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa VI/1911a, 90–100.

Jung, Bertel: ”Förslag till Centralpark för Helsingfors,” Artikkel julkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa IX/1911b, 137–148.

Jung, Bertel: ”Valiokunnan mietintö kysymyksestä, mitä politiikkaa Helsingin kaupungin olisi noudatettava viereisiään esikaupunkimuodostumia ja huvilayhdyskuntia kohtaan.” Julkaistu

Helsingin kaupungin asiakirjakokoelmassa *Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat* no 76/1912, Helsingin kaupunki 1913.

Jung, Bertel: ”Arkitekten 10 år”. Artikkele julkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa IV/1913, 50–58.

Jung, Bertel: ”*Suur-Helsingin*” asemakaavan ehdotus. Lilius & Herzberg, Helsinki 1918.

Jung, Bertel: ”Kaupunkirakennustaiteen murrosvuosilta Suomessa”. Artikkele julkaistu *Arkkitehti* – aikakauslehdessä vuosinumerossa 1941, 55-59.

Komiteanmietintö: *Tilastokomitean mietintö I/1904*. Keisarillisen Senaatin kirjapaino, Helsinki 1904.

Meurman, Otto-Iivari: *Ensimmäinen yleinen suomalainen asuntokongressi. Näyttely opas*. Asuntoreformiyhdistys, Helsinki 1917. Näköispainos. Asuntoreformiyhdistys, Helsinki 2010.

Meurman, Otto-Iivari: ”Asuntokysymyksen vaikutus asemakaavaan ja rakennusjärjestykseen”. Julkaistu Einar Böökin (toim.) teoksessa *Suomen ensimmäinen yleinen asuntokongressi*. Yhdistys yleishyödyllisen rakennustoiminnan edistämiseksi, 86–101.

Palmgren, Alfred: ”Hälsan för Arbetare i Helsingfors”. Artikkele julkaistu *Finska Läkaresällskapets Handlingar* aikakauslehden numerossa II/1905, 681–685.

Saarinen, Eliel: ”International Competition for Design of Federal Capital. Report Accompanying design submitted by Eliel Saarinen of Helsingfors”. Hvitträsk 1912. Series accession number CP487/6/1. Collection of the National Archives of Australia and the National Library of Australia. <http://naa12.naa.gov.au/scripts/imagines.asp>

Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki – Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta*. Osakeyhtiö M. G. Stenius, Helsinki 1915.

Saarinen, Eliel: [esipuhe], [9–10]

Strengell, Gustaf: *Kaupungin järjestelytaide. Historiallinen katsaus* (s. 1–24)

Strengell, Gustaf: *Helsinki – Ennenkuin siitä tuli suurkaupunki* (s. 25–33)

Saarinen, Eliel: *Helsingin kehitys*. (s. 34–63)

Saarinen, Eliel: *Suur-Helsinki* (s. 64–75)

Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga* (s. 76–102)

Uggla, John: *Munkkiniemen rakennusjärjestys ja sen oikeusvaikutukset* (s. 103–109)

Stenius, Sigurd: *Munkkiniemen ja Haagan kunnallisia kysymyksiä* (s. 110–123)

Kuvaliitteet [1, 67, 69, 71, 73–77, 85, 91, 97, 99, 107, 119, 125, 155–193]

Luettelo muista teoksista lainatuista kuvista [165]

Strengell, Gustaf: ”Porvarillinen rakennustaide”. Artikkelijulkaistu *Kotitaide* -aikakauslehden numerossa III/1906, 29-32, 46-48.

Strengell, Gustaf: ”Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad”. Artikkelijulkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa IX/1910, 137–141.

Strengell, Gustaf: ”Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad. II”. Artikkelijulkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa I/1911, 5–10.

Sucksdorff, Wilhelm: *Arbetarbefolkningens I Helsingfors bostadsför hållanden. Redogörelse för arbetarebostadsundersökningen år 1900*. Helsingin kaupunki, Helsinki 1904.

Tawastsjerna, Alarik: ”Arkitektklubbens sammanträden. Den 20 januari”. Artikkelijulkaistu *Arkitekten – Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst* aikakauslehden numerossa II/1906, 31–34.

Thomén, Valter: ”Eliel Saarinen och Stor-Helsingfors”. Artikkelijulkaistu *Nya Argus* -aikakauslehden numerossa 22/1915, 199–200.

Topelius, Zachris: ”Hur de fattiga bor i Helsingfors”. Artikkelijulkaistu *Helsingfors Tidningar* -sanomalehden numerossa 23.3.1858 (1858a).

Topelius, Zachris: ”Bygga eller preja”. Artikkelijulkaistu *Helsingfors Tidningar* -sanomalehden numerossa 24.3.1858 (1858b).

Unwin, Raymond (1909): *Town planning in practice. An Introduction to the Art of designing Cities and Suburbs*. Longmans, Green & Co, 1909.

Tutkimuskirjallisuus

Agacinski, Sylviane: *Volume. Philosophies et politiques de l'architecture*. Galilee, Pariisi 1992.

Alapuro, Risto: ”Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan”. Julkaistu Tapani Valkosen (toim.) teoksessa *Suomalaiset – yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. WSOY, Juva 1980.

Amberg, Anna-Lisa: ”Kotini on linnani”- kartano ylemmän porvariston omakuvana. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 111, Helsinki, 2003.

Aminoff, Berdt & Pesonen, Leo: ”Helsingin kadunnimistön synty ja kehitys vuoteen 1946 mennessä”. Julkaisussa teoksessa *Helsingin kadunnimet*. Helsingin kaupungin julkaisuja nr 24. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.

- Andersson, Harri: ”Näkymättömässä kaupungissa on monta tarinaa”. Julkaistu Susanna Hujalan ja Päivi Kiiski-Finelin (toim.) teoksessa *Näkymätön kaupunki – Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta*. Väinö Aaltosen museon julkaisuja nro 34. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2002.
- Ankersmit, F.R.: ”Ethics of History. From the Double Binds (Moral) Meaning to Experience”. Julkaistu aikakauskirjassa *History and Theory* 43:4, 84–102. Wiley-Blackwell, Hoboken 2004.
- Anttila, Aarne: ”Kulttuurielämä”. Julkaistu Ragnar Rosénin (toim.) teoksessa *Helsingin kaupungin historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino oy, Helsinki, 1956.
- Anttila, Erkki: *Esikaupunkien vuosisata. Paikallinen yhteisöllisyys Helsingin seudun vanhoissa työväen esikaupungeissa 1900-luvulla*. Sosiaalitieteiden väitöskirja. Helsingin yliopisto, 2015.
- Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta: *Helsinki. Finland's Innovative Capital*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2017.
- Bennett, Tony; Savage, Mike; Silva, Elizabeth; Warde, Alan & Gayo-Cal Modesto: *Culture, Class, Distinction*. Routledge, Lontoo 2001.
- Berger, Peter L. ja Thomas Luckman: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Gaudeamus, Helsinki 1995.
- Bollerey, Franziska & Hartmann, Kristiana: ”A patriarchal utopia: the garden city and housing reform in Germany at the turn of the century”. Julkaistu Anthony Sutcliffen (toim.) teoksessa *The Rise of Modern Urban Planning 1800-1914*. Mansell. London 1980.
- Bourdieu, Pierre: *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Routledge & Kegan, Lontoo 1984.
- Bourdieu, Pierre: ”Vastauksia eräisiin vastaväitteisiin”. Julkaistu *Tiede & Edistys* -aikakauslehden numerossa 1/1988, 42–51. Tiede & Edistys 1988.
- Breitling, Peter: ”The role of the competition in the genesis of urban planning: Germany and Austria in the nineteenth century”. Julkaistu Anthony Sutcliffe (toim.) kirjassa *The Rise of Modern Urban Planning*. St Martin's Press, London 1980.
- Burke, Kenneth: *The Philosophy of Literary Form*. Vintage Books, New York 1957.
- Burnett, John: *A Social History of Housing 1815-1970*. Methuen, Guildford 1978.
- Carpelan, Anna: *Yleiset kaivot Helsingissä 1800-luvulla*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/1998. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki 1998.

Choay, Françoise: *The Modern City: Planning in the 19th Century*. George Braziller, Lontoo 1970.

Christ-Janer, Albert: *Eliel Saarinen*. Toimittanut englanniksi Marius af Schultén ja kääntänyt suomeksi Kaarina Ruohtula. Englanninkielinen alkuteos *Eliel Saarinen – Finnish-American Architect and Educator* (1948). Otavan kirjapaino Oy, Helsinki 1951.

Chudoba, Minna: *Kaupunkia etsimässä – Eliel Saarinen Amerikassa 1923–1950*. Väitöskirja. Tampereen teknillinen yliopisto, 2011.

Colomina, Beatriz: *Privacy and Publicity. Modern architecture as Mass Media*. The MIT Press, Cambridge 1994.

Cranz, Galen: *The Politics of Park Design. The History of Urban Parks in America*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.

Dahlkid, Nan: ”Bibliotek på Landsudstillningen i Århus 1909. Et arkitektur- og kulturpolitisk bygningsmanifest”. Julkaistu Magdalena Gramin (toim.) teoksessa *Bibliotek och arkitektur. Byggnader. Rum. Samlingar*. Arkitekturmuseet publikation nr 9. Arkitekturmuseet, Stockholm 2002.

Davidson, Jacqueline: ”Row houses come back to life”. Artikkelijulkaistu aikakauskirjassa *AIA Journal* 9/1967. The American Institute of Architects, Washington DC 1967.

Ekman, Torsten: *Punalippujen Helsinki. Työväenliikkeen varhaisvuodet 1883–1917*. Kustantamo S&S, Helsinki 2017.

Erola, Jani: ”Yhteen veto: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa”. Julkaistu Jani Erolan (toim.) teoksessa *”Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2010.

Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.): *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan: Yrjö-Koskisesta Heikki Warikseen*. Gaudeamus, Helsinki 2001.

Foucault, Michel: *The Archeology of Knowledge*. Pantheon Books, New York 1972.

Foucault, Michel: ”Nietzsche, Genealogy, History”. Julkaistu Donald F. Bouchardin (toim.) teoksessa *Language, Counter-memory, Practise. Selected essays and interviews*. Cornell University Press, New York 1980.

Foucault, Michel: ”Space, Knowledge and Power”. Julkaistu Paul Rabinowin (toim.) teoksessa *The Foucault Reader*. Random House, Middlesex 1984.

Girouard, Mark: *Life in English Country House. A Social and Architectural History*. Yale University Press, New Haven 1978.

- Gellner, Ernst: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Worcester 1983.
- Haapala, Pertti: *Kun kansa hajosi. Suomi 1914–1920*. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.
- Haapala, Pertti: ”Suomalaisen työväestön pitkä ja lyhyt historia”. Julkaistu Matti Hannikaisen (toim.) teoksessa *Työväestön rajat*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa 2005.
- Haapala, Pertti: ”Suomalainen rakennemuutos”. Julkaistu Juho Saaren (toim.) teoksessa *Historiallinen käänne*. Gaudeamus, Helsinki 2006.
- Haapala, Pertti & Lloyd, Christopher: ”Johdanto: rakennehistoria ja rakenteet”. Julkaistu Pertti Haapalan (toim.) teoksessa *Suomen rakennehistoria*. Vastapaino, Tampere 2018.
- Hakkarainen, Helena: *Eliel Saarisen Munkkiniemi-Haaga asemakaavasuunnitelman taustaa ja lähtökohtia*. Taidehistorian pro-seminaarikirjoitelma. Taidehistorian laitos, Helsingin yliopisto, 1968.
- Harvey, David: *The Urban Experience*. Oxford University Press, Oxford 1989.
- Hausen, Marika: ”Saarinen Suomessa”. Julkaistu Marika Hausenin, Kirmo Mikkolan, Anna-Liisa Ambergin ja Tytti Valton teoksessa *Eliel Saarinen – Suomen aika*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 1990.
- Hautajärvi, Harri: *Omakotitaloja*. Rakennustieto Oy, Helsinki 2011.
- Hays, Michel K.: *Modernism and the posthumanist subject. The architecture of Hannes Mayer and Ludvig Hilbersheimer*. The MIT Press, Cambridge 1992.
- Heikkilä, Markku & Heininen, Simo: *Uusi Suomen kirkkohistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2017.
- Heinonen, Jouko & Lahti, Markku: *Museologian perusteet*. Suomen museoliitto, Helsinki 2001.
- Henttonen, Maarit: ”Suomen sairaaloita”. Julkaistu Irma Lounatvuoren ja Lauri Putkosen (toim.) teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristömme lukukirja*. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.
- Hiekkanen, Markus: ”Keskiaika kaupungissa”. Julkaistu Irma Lounatvuoren ja Lauri Putkosen (toim.) teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristömme lukukirja*. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.
- Hietala, Marjatta: *Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of the Innovations*. Studia Historica 23. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1987.

- Hietala, Marjatta: *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. Osat 1–3*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1992.
- Hillier, Bill & Hanson, Julienne: *The social logic of space*. Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Hovi, Päivi: *Mainoskuva Suomessa – Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun*. Väitöskirja. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8. Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki 1990.
- Härö, Merja: *Työväenasunnot*. Näyttelyluettelo. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki 1981.
- Häyrynen, Maunu: *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle*. Taidehistorian väitöskirja. Helsinki-seura, Helsinki 1994.
- Ilonen, Juha: ”Slummeja vai keitaita. Umpikortteleiden takapihat Helsingin keskustan perinnemaisemana”. Julkaistu Simo Laakkosen (toim.) teoksessa *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Edita, Helsinki 2001.
- Jauhiainen, Jussi & Niemenmaan, Viivi: *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere 2006.
- Jalkanen, Riitta; Kajaste, Tapani; Kauppinen, Timo; Pakkala, Pekka & Rosengren, Camilla: *Kaupunkisuunnittelu ja asuminen (2004)*. Rakennustieto Oy, Tallina 2017.
- Juntto, Anneli: *Asuntokysymys Suomessa: Topeliuksesta tulopolitiikkaan*. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Helsingin yliopisto. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.
- Kaakkola, Seppo: ”Poikkeava kävely”. Artikkelijulkaisu lääketieteen *Duodecim* -lehden numerossa 134, 10. Suomalainen Lääkärisseura Duodecim ry, Helsinki 2018.
- Kaartinen, Marjo: ”Eettinen käänne – hyvä vai oikea historia?”. Julkaistu Marjo Kaartisen & Anu Lahtisen teoksessa *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora, Turku 2005.
- Kahma, Nina: *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Väitöskirja. Sosiaalitieteet, Helsingin yliopisto 2011.
- Kalela, Jorma: ”Historian rakentaminen eettisenä hankkeena”. Julkaistu Satu Lindmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan (toim.) teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2017.
- Karppinen, Emilia: *Harmonisia rivitaloja ja väestödiagrammeja. Munkkiniemi-Haagan suunnitelma osana ylijärjestä eurooppalaista kaupunkisuunnittelukenttää*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2013.

Katainen, Suoranta, Teräs & Valenius (toim.): *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*. Työväen historian ja perinteen tutkimusseura, Vantaa 1999.

Kervanto Nevanlinna, Anja: *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Kivinen, Osmo & Rinne, Risto: ”Grundutbildning och medborgarfostran. Medborgarbilden Finland på 1800- och 1900-talen”. Artikkelijulkaistu aikakauslehdessä *Historisk Tidrift i Finland* 3/1993. Historiska Föreningen, Helsinki 1993.

Koho, Timo: *Modernismi suomalaisessa arkkitehtuurissa 1900–1960*. Rakennustieto Oy, Helsinki 2000.

Kolbe, Laura: *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Historian väitöskirja, Helsingin yliopisto. Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö, Helsinki 1988.

Kolbe, Laura: ”Kaupunki, metsäkaupunki, puu ja puutarha – esikaupunki innovaationa ja identiteettinä”. Julkaistu Timo Joutsivuon ja Markku Kekäläisen (toim.) teoksessa *Kaupunkikuvia ajassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Kolbe, Laura: ”Esipuhe: Luokat, myytit ja suuri kansallinen kertomus”. Julkaistu Jani Erolan (toim.) teoksessa *”Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2010.

Koskivirta, Anu & Lindman, Satu: ”Historioitsija eettisen valinnan äärellä”. Julkaistu Satu Lindmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan (toim.) teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki 2017.

Kostof, Spiro: *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Throughout History*. Thames & Hudson, Lontoo 1991.

Knapas, Marja Terttu: ”Kirkko kiintopisteenä”. Julkaistu Irma Lounatvuoren ja Lauri Putkosen (toim.) teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristömme lukukirja*. Rakennustieto Oy. Karisto oy, Hämeenlinna 2001.

Kujala, Antti: *Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016.

Kuusi, Hanna: *Keuhkotauti kansallisvaarana. Tuberkuloosin vastaiset strategiat Suomessa vuoteen 1939 asti*. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian pro gradu -tutkielma 1995.

Källström, Staffan: *Framtidens katedral – Medeltidsdröm och utopisk modernism*. Carlsson Bokförlag, Tukholma 2000.

- Kärki, Pekka: ”Puukaupungista kivikaupungiksi”. Julkaistu Irma Lounatvuoren ja Lauri Putkosen (toim.) teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristömme lukukirja*. Rakennustieto Oy. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.
- Laine, Silja: ”*Pilvenpiirtäjäkysymys*”. *Urbaani mielikuvitus ja 1920-luvun Helsingin ääriviivat*. Kulttuurihistorian väitöskirja, Turun yliopisto. Uniprint, Turku 2011.
- Laitinen, Riitta: ”Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan”. Julkaistu Riitta Laitisen (toim.) teoksessa *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Kulttuurihistorian laitos, Turun yliopisto, Uniprint, Turku 2004.
- Legeby, Ann: ”Accessibility and Urban Life: Aspects on Social Segregation”. Kongressipaperi julkaistu Daniel Kochin, Lars Marcusin and Jesper Steenin (toim.) kongressijulkaisussa *Seventh International Space Syntax Symposium*. Forskningspublikation, Stocholm 2009.
- Lefebvre, Henri: *La production de l'espace*. Editions Anthropos, Pariisi 1974.
- Levä, Kimmo & Lindell-Nyman, Jaana (toim.): *Ken ties: tulevaisuuden teemat - Mobilia-
vuosikirja 1995*. Vehoniemen automuseosäätiö, Vantaa 1995.
- Lilius, Henrik: *Kaupunkirakentaminen 1617–1856*. Julkaistu Päiviö Tommilan (toim.) teoksessa *Suomalaisen kaupunkilaitoksen historia 2*. Suomen Kaupunkiliitto, Helsinki 1983.
- Markus, Thomas A.: *Buildings & Power. Freedom and control in the origin of modern building types*. Routledge, Lontoo 1993.
- Mauranen, Tapani: ”Satavuotias autoilija – Suomalaisen autonkäytön historiaa”. Julkaistu Kalle Toiskallion (toim.) teoksessa *Viettelyksen vaunu – Autoilukulttuurin muutos Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.
- Meinander, Henrik: *Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2010-luvulle*. Schildts & Söderströms, Porvoo 2012.
- Merleau-Ponty, Maurice: *Phénoménologie de la perception* (1945). Gallimard tel., Paris, 1997.
- Meskus, Jenni: *Valon leikki – illuusiot Eliel Saarisen interiöörisuunnitelmissa*. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2008.
- Meurman, Otto-Iivari & Huovinen, Maarit: *99 vuotta Mörrin muistelmia*. WSOY, Porvoo 1989.
- Michelis, Marco de: ”The Green Revolution: Leberecht Migge and the Reform Garden in Modernist Germany”. Julkaistu Monica Mosserin & Georges Teyssotin (toim.) teoksessa *The History of Garden Design. The Western Tradition from the Renaissance to the Present Day*. Thames & Hudson, Lontoo 1991.

Michelsen, Karl-Erik: ”Uuden ja vanhan rajalla. Arkkitehdit vastaan rakennusmestarit”. Julkaistu Pekka Korvenmaan (toim.) teoksessa *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliiton 1892–1992*. Suomen arkkitehtiliitto. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992.

Mikkola, Kirmo (1984): *Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkkinä: Suomen aika*. Väitöskirja. Teknillinen korkeakoulu, Helsinki 1984.

Mikkola, Kirmo (1990): ”Eliel Saarinen ja kaupunkisuunnittelu”. Artikkelijulkaistu Marika Hausenin, Kirmo Mikkolan, Anna-Lisa Ambergin ja Tytti Valton teoksessa *Eliel Saarinen: Suomen aika*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 1990.

Mustonen, Pertti: *Kaupungin sielua etsimässä – kertomus Helsingin kaupunkisuunnittelusta Bertel Jungista nykyaikaan*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Tammerprint Oy, Tampere 2010.

Muthesius, Stefan: *The English Terrace House*. Yale University Press, Lontoo 1982.

Mäkelä, Klaus: ”Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne”. Julkaistu *Sosiologi* - aikakauslehden numerossa 4/1985. The Westermarck Society, Turku 1985.

Niemelä, Heikki; Salminen, Kari; Vanamo, Jussi: *Sosiaalinen modernisaatio Euroopan reunalueilla: sosiaaliturvan muotoutuminen Espanjassa ja Suomessa*. Eläketurvakeskus, Helsinki 1998.

Nikula, Riitta: ”Kaisaniemenkatu - esimerkki kaupungin keskustan muuttumisesta”. Julkaistu teoksessa Leena Arkon & Kalevi Pöykön (toim.) teoksessa *Taidehistoria ja ympäristötutkimus*. Gaudeamus, Helsinki 1975.

Nikula, Riitta: *Yhtenäinen kaupunkikuva 1910–1930: suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja uusi Vallila*. Societa Scientiarum Fennica, Helsinki 1981.

Nikula, Riitta: ”Bertel Jung modernin kaupunkisuunnittelun käynnistäjänä”. Julkaistu Mona Schalin ja Mikael Sundmanin (toim.) teoksessa *Bertel Jung - Suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Painotalo Miktor, Helsinki 1988.

Nikula, Riitta: ”Camillo Sitte and Finland”. Julkaistu Riitta Nikulan (toim.) teoksessa *Focus on Finnish 20th century architecture and town planning*. Helsinki University Press, 2006a.

Nikula, Riitta: ”Good Nature, Evil City”. Julkaistu Riitta Nikulan (toim.) teoksessa *Focus on Finnish 20th century architecture and town planning*. Helsinki University Press, Helsinki 2006b.

Nikula, Riitta: *Suomalainen rivitalo. Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014.

- Niukkanen, Marianna: ”Uusia kaupunkeja kauppaa varten”. Julkaistu Irma Lounatvuoren ja Lauri Putkosen (toim.) teoksessa *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristömme lukukirja*. Rakennustieto Oy, Helsinki 2001.
- Nyström, Samu: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta: Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja. Helsingin yliopisto 2013.
- Paulsson, Gregor: *Svensk Stad I-II*. Bonnier, Tukholma 1950.
- Peltola, Jorma: *Yksilö, yhteisö ja yhteiskunta. Kalliolan settlementti 1919–2009*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.
- Ragin, Charles C.: *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press, Berkeley 1987.
- Raun, Eva Epp: *Eliel Saarinen in Finland 1897–1923*. Väitöskirja. University of California, Santa Barbara 1982.
- Ristarp, Jan: ”Syns demokratin utånpå?”. Julkaistu Magdalena Gramin (toim.) teoksessa *Bibliotek och arkitektur. Byggnader. Rum. Samlingar*. Arkitekturmuseet, Tukholma 2002.
- Rivard Shaw, Nancy: *Eliel Saarinen in America*. Master-tutkinnon lopputyö. Wayne State University, Detroit 1973.
- Roos, J.P.: ”Pelin säännöt. Intellektuellit, luokat ja kieli”. Julkaistu Pierre Bourdieun teoksessa *Sosiologian kysymyksiä*. Teoksen suomenkielisen version toimitti J.P. Roos. Vastapaino, Tampere 1985.
- Rosenzweig, Roy: *Eight Hours of What We Will: Workers and leisure in an industrial city, 1870-1920*. Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Ruostetsaari, Ilkka: *Vallan sisäpiirissä*. Vastapaino, Tampere 2014.
- Schalin, Mona: ”Puutarhat, puistokadut ja istutukset. Suomalaisten kaupunkipuistojen vaihteita”. Julkaistu Anna-Maija Halmeen (toim.) artikkelijulkaisussa *Puistot ja puutarhat. Suomalainen puutarhaperinne*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki 2005.
- Schubert, Dirk: ”Cities and plans – the past defines the future”. Artikkelijulkaisu aikakauskirjassa *Planning Perspectives* numero 34/2019. International Planning History Society IPHS, Delft 2019.
- Saarikangas, Kirsi: *Model houses for model families. Gender, ideology and the modern dwelling. The type-planned houses of the 1940s Finland*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1993.

Saarikangas, Kirsi: *Asunnon muodonmuutokset. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Salmela, Ulla: *Urban space and social welfare. Otto-Iivari Meurman as a planner of Finnish towns 1914-1937*. Taidehistoriallisia tutkimuksia nro 30. Taidehistoriallinen seura, Helsinki 2004.

Scobey, David: "Anatomy of promenade: the politics of bourgeois sociability in nineteenth century New York". Julkaistu aikakauskirjassa *Social History* 17 (2): 203-228. Taylor & Francis, Lontoo 1992.

Sennett, Richard: *The Fall of the Public Man*. Alfred A. Knopf, New York, 1978.

Sennett, Richard: *The Conscience of the Eye: The design and social life of cities*. Faber & Faber, New York 1990.

Smith, Ken: "Operationalizing Max Weber's probability concept of class situation: the concept of social class". Julkaistu *British Journal of Sociology* aikakauslehden numerossa 1/2007, 87–104. London School for Economics 2007.

Smith, Pamela H.: "Science". Julkaistu Ulinka Rublackin (toim.) teoksessa *A Concise Companion to History*. Oxford University Press, Oxford 2011.

Soikkanen, Hannu: "Historiantutkimuksen eettiset ongelmat". Julkaistu Paavo Löppösen (toim.) teoksessa *Tiede ja etiikka*. WSOY, Helsinki 1991.

Sonne, Wolfgang: *Representing the State: Capital City Planning in the Early Twentieth Century*. Prestel, München 2004.

Suhonen, Pekka: *Ei vain muodon vuoksi – Suomen taideteollisuusyhdistys 125*. Suomen taideteollisuusyhdistys, Helsinki 2000.

Sulkunen, Irma: *Mandi Grandfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää- kustantamo, Helsinki 1995.

Sundman, Mikael: "Utopi och speculation kring sekelskiftets Helsingfors". Julkaistu aikakauskirjassa *Historisk Tidskrift för Finland* 4/1989 numerossa 74. Historiska Föreningen, Helsinki 1989.

Sundman, Mikael: "Urban planning in Finland after 1850". Julkaistu Thomas Hallin (toim.) teoksessa *Planning and Urban Growth in the Nordic Countries*. Alexandrine Press, Marcham 1991.

Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne: *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

- Syväoja, Hannu: *Kansakoulu – Suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. PS-Kustannus, Jyväskylä 2004.
- Tarjanne, Hilla: *Helsingin rakennuskulttuuri. Munkkiniemen rakennusinventointi*. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2006. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki 2006.
- Tarn, John Nelson: *Five Cent Philanthropy – An Account of Housing in Urban Areas between 1840 and 1914*. Cambridge University Press, Cambridge 1973.
- Tarn, John Nelson: "Housing reform and the emerge of town planning in Britain before 1914". Julkaistu Anthony Sutcliffen (toim.) teoksessa *The Rise of the Urban Planning*. Mansell Publishing, Lontoo 1980.
- Tepora, Tuomas: "Heimoveljiä, valkobaniitteja ja punikin perkeleitä: Valkoisen ja punaisen Suur-Suomen aate- ja tunnehistoriaa ennen toista maailmansotaa". Julkaistu Sari Näreen ja Jenni Kirveksen (toim.) teoksessa *Luvattu maa: Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Johnny Kniga, Helsinki 2014.
- Tholfsen, Trygve: *Working Class Radicalism in Mid-Victorian England*. Routledge, Lontoo 1977.
- Thorsheim, Peter: *Inventing Pollution – Coal, Smoke, and Culture in Britain since 1800*. Ohio University Press, Athens 2006.
- Tikka, Marko: *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suurlakko vuonna 1905*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.
- Trieb, Marc: "Eliel Saarinen kaupunkisuunnittelijana: torni ja aukio". Julkaistu *Arkkitehti* -aikakauslehden numerossa 3/1985. Suomen arkkitehtiliitto, Helsinki 1985.
- Tuomi, Timo: *Kaupunkikuvan muutokset – Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.
- Tuomi, Timo: *Eliel ja Eero Saarinen*. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä 2007.
- Valto, Tytti: *Eliel Saarisen liiketaloarkkitehtuuri*. Diplomityö. Teknillinen Korkeakoulu 1987.
- Valto, Tytti: "Työluettelo – arkkitehtuuri ja kaupunkisuunnittelu". Julkaistu Marika Hausenin, Kirmo Mikkolan, Anna-Liisa Ambergin ja Tytti Valton teoksessa *Eliel Saarinen – Suomen aika*. Otavan painotalo Oy, Keuruu 1990.
- Vann, Richard T: "Historians and Moral Evaluation". Julkaistu aikakauskirjassa *History and Theory* 43:4, 3–30. Wiley-Blackwell, Hoboken 2004.

Vartiainen, Marjukka: *Helsingin historiaa numeroina kolmelta vuosisadalta. Opas Helsingin seudut aluesarjat-tilastotietokannan pitkien aikasarjojen käyttöön*. Helsingin kaupungin työpapereita 1: 2016. Helsingin kaupunki, Helsinki 2016.

Vasara, Erkki: *Suomen ratsastusurheilun historia*. Suomen ratsastajainliitto. Länsi-Suomi Oy, Rauma 1987.

Vasara, Erkki: ”Työväki, liikunta ja liikuntakulttuuri – nuo erottamattomat?”. Julkaistu Erkki Vasaran (toim.) teoksessa *Työväki ja liikunta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa 2013.

Waris, Heikki: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Alkuperäinen Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan väitöskirja julkaistiin kahdessa osassa vuosina 1932 ja 1934. Tutkimuksen uusintapainoksen julkaisi Into Kustannus Oy, Riika 2016.

Weininger, Elliot B.: *Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis*. Julkaistu Elin Olin Wrightin (toim.) teoksessa *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Wells-Thorpe: ”From Bauhaus to Boiler House”. Julkaistu Sue Taylorin (toim.) teoksessa *New Buildings in Historical Settings*. Architectural Press, Oxford 1998.

Werner, Michael & Zimmermann, Bénédicte: ”Beyond comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity”. Julkaistu aikakauskirjassa *History and Theory*, Vol. 45/No. 1, Wesleyan University, Middletown 2006.

Wolschke-Bulmahn, Joachim: ”The Wild Garden and Nature Garden – aspects of the garden ideology of William Robinson and Willy Lange”. Julkaistu aikakauskirjassa *Journal of Garden History* 12: 183–206. The Garden Trust, Lontoo 1992.

Wright, Erik Olin: ”Social Class”. Julkaistu George Ritzerin (toim.) teoksessa *Encyclopedia of Social Theory*. SAGE Publications, Thousand Oaks 2003.

Wäre, Ritva: ”Bertel Jungin näkemys kaupungista”. Julkaistu Mona Schalin ja Mikael Sundmanin (toim.) teoksessa *Bertel Jung - Suurkaupungin hahmottaja*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Painotalo Miktor, Helsinki 1988.

Wäre, Ritva: *Rakennettu suomalaisuus. Nationalismi viime vuosisadan vaihteen arkkitehtuurissa ja sitä koskevissa kirjoituksissa*. Taidehistorian väitöskirja. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakirja 95, Helsinki 1991.

Wäre, Ritva: ”Arkkitehdit ja Suomen Arkkitehtiklubi viime vuosisadan vaihteessa”. Julkaistu Pekka Korvenmaan (toim.) teoksessa *Arkkitehdin työ. Suomen arkkitehtiliiton 1892–1992*. Suomen arkkitehtiliitto. Rakennustieto Oy, Helsinki 1992.

Åström, Sven-Erik: ”Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa”. Julkaistu Ragnar Rosénin (toim.) teoksessa *Helsingin kaupungin historia IV osa 2*. Helsingin kaupunki, 1956.

Zetterberg, Seppo: *Mot gemensamma mål – VR 150 år*. WSOY, Porvoo 2012.

Zettersten, Gerd Bloxham: *Nordisk perspektiv på arkitektur: Kritisk regionalisering i nordiska stadshus 1900–1955*. Väitöskirja, Stockholm University: Arkitektur förlag AB, Tukholma 2000.

Verkkolähteet

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Arthur Heygate Mackmurdo". *Encyclopedia Britannica*, 8 Dec. 2021, <https://www.britannica.com/biography/Arthur-Heygate-Mackmurdo>. [haettu 20.2.2022].

Elo, Salla: ”Oppikoulut”. Artikkelin julkaistu Koskesta voimaa-verkkojulkaisussa 2.9.2019. Tampereen yliopisto. Artikkelin linkki: <http://www.koskestavoimaa.fi/arki/1900-1918/koululaitos-tampereella-1900-1918/oppikoulut/> [haettu 15.2.2022].

Kaarninen, Pekka: *Voionmaa, Väinö*. Julkaistu Kansallisbiografia-verkkojulkaisussa 4.5.2001. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. Artikkelin pysyvä tunniste: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000680> [haettu 15.2.2022].

Murtorinne, Eino: ”Luterilainen kirkko nationalismin palveluksessa”. Artikkelin julkaistu *Teologia.fi*-verkkolehden numerossa 1/2017. Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta, Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi vid Åbo Akademi ja Itä-Suomen yliopiston teologian osasto. Artikkelin linkki: <https://teologia.fi/2017/01/luterilainen-kirkko-nationalismin-palveluksessa/> [haettu 15.2.2022].

Vallisaari, Hilka: ”Joukkoliikenne alkaa” Artikkelin julkaistu Liikenteen historiaa Helsingissä-verkkojulkaisussa vuonna 2004. Helsingin kaupungin museo. Artikkelin linkki: <https://www.hel.fi/hel2/kaumuseo/arkisto/ratikkasivut/joukkoliikennesyntyy.htm> [haettu 15.2.2022].

Thomas, Courtney: ”History as Moral Commentary: Ideology and the Ethical Responsibilities of Remembrance”. Paperi julkaistu *Nebula*-verkkojulkaisussa 1.3, Dec 04- Jan 05.2005, 179–196. Paperin linkki: <http://www.nobleworld.biz/images/Thomas.pdf> [haettu 15.2.2022].

Yleisradio: ”Joukko arkkitehteja syyttää Helsinkiä rakentamisen salamyhkäisyydestä ja ”uuskorporatismista” – tuore kirja: tulevaan jättiareenaan liittyy kyttykaupat”. Uutisartikkeli julkaistu *Yleisradion* verkkouutisissa 11.3.2013. Kirjoittaja Jonni Aromaa. Uutisen linkki: <https://yle.fi/uutiset/3-11829138> [haettu 15.2.2022].

Liitteet

Kuvaliitteet

Kuvaliite 1: ”Munkkiniemi-Haagan-logo ja *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -kirjan kansikuva”. Akvarellimaalaus. Saarinen, Eliel: *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*. Saarinen 1915, [1]. Kuva on esillä tutkielman kannessa ja sisällysluettelossa.

MUNKKINIEMI-HAAGA